

**Univerzita Karlova
Katolická teologická fakulta**

Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Blanka Kavanová

**VÍRA A KŘESŤANSKÁ VÝCHOVA JAKO VÝCHODISKA
PŘI HLEDÁNÍ OSOBNÍ IDENTITY A ŽIVOTNÍ CESTY MLADÝCH**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Vojtěch Mašek, Ph.D.

Praha 2018

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 24.4.2018

Blanka Kavanová

KAVANOVÁ, Blanka. *Víra a křesťanská výchova jako východiska při hledání osobní identity a životní cesty mladých*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, katedra teologické etiky a spirituální teologie.

Rozsah práce: 218 355 znaků (včetně mezer)

ANOTACE

Klíčová slova: křesťanská výchova, identita mladých, křesťanská identita, kázeň, předurčení, žitá víra, mravní výchova

Diplomová práce se zabývá tím, jak křesťanská výchova, poskytovaná zejména v rodině, může mladým pomoci při budování vlastní identity. V první kapitole se soustředí na teoretická východiska. Nastiňuje situaci výchovy jako místa sekání svobody a autonomie vychovatele a vychovávaného a ukazuje na faktory, které se podílí na budoucí podobě identity mladých. V dalších kapitolách popisuje roli rodičů jako primárních vychovatelů, roli mladých samotných jako tvůrců vlastní identity a překážky a obtíže výchovy. Práce ukazuje, jak mohou křesťanské hodnoty uplatňované ve výchově a žité v rodině dětem pomoci při utváření smysluplného směřování vlastního života a vlastní identity. Zároveň bere v potaz svobodu a v procesu výchovy rostoucí autonomii vychovávaného, který je vždy aktivním partnerem vychovávajícího. Práce navrhuje konkrétní oblasti výchovy, na které by se rodiče měli zaměřit, pokud usilují o vybudování pevného základu pro víru svých dětí. Pro zdar výchovy i budoucího života dětí je velmi důležitý také vzor rodičů a opravdovost jejich křesťanského života, dále výchova ke kázni, k vědomí vlastního poslání v rámci Božího plánu, k samostatnému myšlení a odpovědnému rozhodování.

ABSTRACT

Faith and Christian Education as a Basis of the Youth's searching for Personal Identity and Life Journey

Key words: Christian education, the youth's identity, Christian identity, discipline, preordination, practised faith, moral education

The diploma is concerned with the relation between Christian education provided mainly in the family and the youth's identity construction. The first chapter of the work is focused on the theoretical bases. It outlines the situation of education as a space of meeting of freedom and autonomy of the educator and the child/teenager and shows the factors influencing the future form of the youth's identity. The following chapters demonstrate the role of parents as the primary education providers, the role of the youths themselves as the creators of their own identity and the possible obstacles that can make education more complicated. The work shows that Christian values applied in education and practised in the family life can help children in creating their own meaningful life orientation and identity. In the process of education, freedom and increasing autonomy of the child and the youth must be taken into account, since the children are always in the role of an active partner of the educator. The work suggest

the particular realms of education that parents should focus on if they strive for providing their children with a solid ground for their faith. Other aspects important for the success of education as well as the future life of the children are the role model of their parents and the truthfulness of their Christian life, guidance to discipline, the knowledge of their own special place in God's plan and the ability of critical thinking and responsible decision-making.

Děkuji vedoucímu práce, panu Mgr.Vojtěchu Maškovi, Ph.D. za vedení práce
a cenné rady.

Obsah

Katolická teologická fakulta	1
Úvod.....	7
1. Identita a křesťanská identita – teoretická východiska	11
1.1 Fenomén identity	11
1.2 Já a druhý	33
1.3 Křesťanské pojetí osoby jako základ křesťanské identity	40
1.4 Výchova ke svobodě, autonomii a sebepoznání	44
1.5 Základní rozhodnutí pro dobro	48
1.6 Shrnutí.....	50
2. Role těch, kdo vychovávají, při utváření identity mladých	53
2.1 Rodiče jako primární vychovatelé	53
2.2 Sekundární vychovatelé	69
2.3 Bůh jako Otec a vychovatel jako specifikum křesťanské výchovy	74
2.4 Shrnutí.....	76
3. Mladí jako tvůrci vlastní identity	78
3.1 Shrnutí.....	86
4. Překážky a chybné vzorce výchovy	88
4.1 Nesprávný poměr mezi vychovatelem a vychovávaným.....	88
4.2 Finkovy antinomie výchovy ve vztahu ke křesťanské výchově	91
4.3 Výchova a vnější vlivy.....	94
4.4 Shrnutí.....	97
Závěr	99
Seznam použitých zkratk	104
Seznam použité literatury	105

Úvod

Výchova je jedním z témat bytostně spjatých s lidským životem, která neztrácí na své aktuálnosti dokonce ani poté, kdy člověk doroste do dospělosti. S výchovou nejsme vlastně nikdy hotovi, což jsem si uvědomila i během studií na pedagogické fakultě. Téma výchovy mě vždy zajímalo a to, že se člověk blíží do období života, kdy by se sám mohl stát rodičem, mě přivedlo zpět k promýšlení této oblasti, která s sebou nese zároveň velkou odpovědnost. Každý křesťan, který bere svou víru vážně, si musí klást otázky: Jak vychovávat a vést děti a mladé, aby oni sami zatoužili vybrat si Krista? Jak jim předat důvěru v Boha, jeho přítomnost a pomoc? Jak je naučit myslet odlišně, nikoli jen v kategoriích výkonu a úspěchu, které se mnohdy zdají být hlavními měřítky tohoto světa? Jak je naučit vnímat život v perspektivě víry a spásy, v perspektivě, která vidí daleko za „tady a teď“ a která přesahuje tento hmotný svět?

Výchova, ať už dobrá nebo špatná, bude určitým východiskem toho, jak mladý člověk později bude vnímat sám sebe a okolní svět, z čeho bude utvářet svou identitu, jak pojme svůj život a jak bude sám sebe vést. Výchova je základní lidskou potřebou, která je nezbytná k formaci člověka a jeho všestrannému rozvoji, čehož si všímá i sociální nauka církve. Tento náročný i krásný úkol je nejčastěji svěřen rodičům, proto je v této práci budeme nazývat primárními vychovateli – těmi, kdo jsou prvním vlivem formujícím dítě. Ne vždy je ale tento úkol svědomitě plněn, s čímž se setkáváme dnes zejména vzhledem k velké pracovní vytíženosti obou rodičů nebo také v důsledku nesprávných představ o výchově, ovlivněných dnešním důrazem na individualitu a svobodu, které však často mají spíše podobu egocentrismu a libovůle.

Tato práce se nebude snažit ukázat, že pouze křesťanská výchova je jedinou cestou k dobrému a smysluplnému životu – i v životě nevěřícího člověka Bůh nějakým způsobem působí, i když často skrytě. Naším cílem však bude zdařilý křesťanský život, který navenek nemusí být spojen s úspěchem, ale který znamená život opírající se o pochopenou a upřímně prožívanou věrnost Božímu Slovu, motivovanou vztahem lásky, která stále hledá Boží vůli a snaží se spolupracovat s Boží milostí na dosažení spásy. Proto i identita, o kterou nám zde půjde, bude směřovat nad rámec společenskovedních konceptů a bude souviset s duší.

Půjde nám tedy o hledání toho, co je podstatné a nosné pro křesťanskou výchovu. Přitom budeme vycházet z toho, že v křesťanské výchově nelze oddělovat

víru a mravnost, protože právě víra je pro křesťana pramenem mravnosti a klíčem k jejímu pochopení. Bude nás tedy zajímat, jak prostředí víry a křesťanské zásady, uplatňované ve výchově, mohou pomoci mladým od malička získávat pevné základy pro budoucí formování vlastní křesťanské identity a směřování budoucího života. Půjde nám tedy spíše o duchovně-mravní formaci dětí a mladých než o výchovu obecně.

Zejména dnes, v době určitého hodnotového vakua a ztráty opor v podobě tradičních řádů a mravnosti, může být křesťanská výchova velkým přínosem při vytváření pevného a nosného základu identity a budování vědomí vlastní hodnoty a smysluplnosti života. V procesu výchovy však nelze opomíjet ani svobodnou vůli vychovávaného a jeho postupné přebírání zodpovědnosti za vlastní rozhodování. Nepřístupujeme tedy k problému výchovy z pozice determinismu, ale naopak s vědomím budoucnosti, která je utvářena mnoha faktory a otevřená vlastně až do okamžiku smrti člověka. Jak ukazují příběhy mnohých lidí, někteří, ač vzešli z deprivovaného prostředí, dokázali nalézt životní smysl a žít zdařilý život, zatímco jiní i přes dobrou výchovu tohoto nedosáhli. Z toho vyplývá také to, že rodiče mohou výsledek výchovy ovlivnit jen do určité míry. V křesťanském pohledu pak musíme počítat také s Božími úradky, které nás někdy vedou zcela neočekávanými cestami, které bychom si sami zřejmě nevybrali.

Práce se bude snažit zodpovědět otázku, jak by měli rodiče ve výchově postupovat a na které oblasti výchovy by se měli soustředit, aby vytvořili v dítěti kvalitní základ pro upřímně prožívanou víru a důvěru v Boha, který ustojí i zkoušku dospívání. Pozornost bude věnována také tomu, jak se děti a mladí sami podílí na budování své identity.

V první kapitole se pokusíme nastínit samotný pojem identity v její určité neuchopitelnosti. Zde se zastavíme také u platónské inspirace kardinálních ctností. Je to právě dědictví antiky a křesťanství, které utváří základ evropské kultury a to se promítá i do pojetí výchovy. Platónovo pojetí ctnosti je v kontextu identity velmi zajímavé, protože odkazuje k duši, která je pro něj nositelkou podstaty člověka, která má směřovat k celkové dobrosti, *areté*, a stále být na cestě k nejvyššímu Dobru. Nacházíme zde tedy určité paralely s křesťanským směřováním k Bohu jako absolutnímu dobru, což se projevilo také v přijetí určitých prvků platónského a aristotelského odkazu do křesťanství v období patristiky a scholastiky. Kardinální ctnosti jsou dodnes součástí učení katolické církve a spolu s teologickými ctnostmi jsou velmi zajímavou inspirací pro výchovu. Dále se v této kapitole zaměříme na situaci a danosti výchovy –

na podstatný vztah ke druhému člověku, který má povahu odkázanosti a ovlivňuje i naši identitu, dále na křesťanské pojetí osoby jako základ křesťanské identity a nutnost výchovy ke svobodě, autonomii a sebepoznání. Nakonec se krátce zastavíme u důležitosti základního rozhodnutí pro vlastní směřování.

Druhá kapitola bude věnována zejména rodičům jako primárním vychovatelům a tomu, jak by děti a mladé měli vést a na které konkrétní oblasti by se v křesťanské výchově měli zaměřit. Prostor bude částečně věnován i sekundárním vychovatelům, jakými jsou například prarodiče či učitelé. V křesťanském kontextu vystupuje jako vychovatel i Bůh jakožto nebeský Otec, který zároveň představuje vzor vztahu mezi rodiči a dětmi.

Třetí kapitola se bude zabývat mladými jako tvůrci vlastní identity. Ten, kdo přijímá výchovné působení, totiž není jen pasivním příjemcem, ale také aktivním partnerem, který zaujímá postoj k předávanému obsahu, což můžeme pozorovat již u malých dětí. S rostoucím věkem pak roste také autonomie a míra zodpovědnosti za vlastní vývoj. Důležitým úkolem dospívání pak je zaujmout vlastní stanovisko k tomu, co bylo nejen ve víře předáno a zvolit si směr svého dalšího života.

Poslední kapitola bude věnovaná překážkám výchovy a chybným vzorcům výchovy. Blíže se podíváme na nesprávný poměr mezi vychovatelem a vychovávaným, na Finkovy antinomie výchovy ve vztahu ke křesťanské výchově a také na vnější vlivy, které mohou výchovu narušovat nebo jí bránit.

Práce bude vycházet zejména z dostupné literatury určené křesťanským rodičům a mladým samotným, dále z církevních dokumentů, které se vztahují k problematice výchovy a relevantních biblických pasáží.

Nikdy nelze dost zdůraznit, že výchova, která formuje charakter a celoživotní směřování člověka, je nesmírně důležitá nejen pro vychovávaného, ale i pro rodinu a celou společnost. Křesťanství výchově může poskytnout hluboké zakotvení, které vychází z hluboké úcty k Bohu jakožto dárci našeho života a k osobě jako jeho obrazu. Toto zakotvení se pak může promítat i do prostředí rodiny, kde rodiče s dětmi utvářejí podmínky společného života a celkovou atmosféru domova, která je podstatná, protože právě domov má být místem přijetí a odpočinku, místem, kde je člověk nejvíce sám sebou. V celkovém kontextu pak dobrá křesťanská výchova pomáhá k obohacování celé společnosti o lidi, kteří jsou spolehliví, vnitřně svobodní, ukáznění a pravdiví, o lidi, jejichž motivace není závislá na prestiži nebo vnějším úspěchu. Výchova má tedy

nezanedbatelný vliv na celkovou atmosféru společnosti a jistě stojí za to se jí zabývat a pomáhat jejím prostřednictvím budovat svět, který má naději.

1. Identita a křesťanská identita – teoretická východiska

„*Bud'te svatí, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý.*“ (Lv 19,2)

Chceme-li mluvit o křesťanské identitě, jejím hledání, nacházení a utváření, je dobré se nejdříve zastavit u samotného pojmu identity. Slovo identita, které pochází z latiny, je odvozeno od slova *idem*, „totéž“¹. Identita je tedy ve své podstatě ztotožněním, totožností uprostřed přediiva vztahů. V Oxfordském slovníku² pak najdeme tři hlavní významy slova identita, které nám více napoví o tom, jak je tento pojem nejčastěji užíván – 1. „to, kým nebo čím někdo nebo něco je“; 2. „charakteristické rysy, pocity, nebo přesvědčení, kterými se lidé odlišují od ostatních“; 3. „stav nebo pocit podobnosti a schopnosti porozumět někomu nebo něčemu“. Celek těchto definic poukazuje na dvě důležité danosti související s identitou: na triádu Já – Druhý – svět, která je určující pro naše bytí ve světě, a na nutnost volby, která úzce souvisí se zaujímáním postojů, a tím i utváření vlastní identity.

1.1 Fenomén identity

Identita jako fenomén není něčím, co by bylo snadno definovatelné. Je obtížně uchopitelná zejména proto, že se skládá z mnoha rovin a je určována různými faktory. Její jádro tvoří to nejvlastnější určitému člověku, to, co si ve své jedinečné existenci přináší na svět. Jedním z důvodů, proč je nesnadné toto nejvlastnější já definovat je fakt, že velmi záhy poté, co člověk přijde na svět, začne být formován výchovou a množstvím vlivů přistupujících zvenčí.

V psychologii mluvíme o centrálním pojmu Já, které je chápáno jako „**integrující (jednotící) složka celé osobnosti**“³. Toto Já není uvědomováno od začátku života člověka – v jeho počátečním období dítě ještě není schopno odlišit sebe od matky. Postupně se ale vyvíjí uvědomění sebe sama a rozlišování mezi vlastní osobou jakožto Já a vším ostatním, ne-Já. Toto odlišení nám umožňuje zaujímat postoj k lidem a ke světu, čímž postupně budujeme a profilujeme svou identitu. To se děje zpočátku

¹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2012, s. 233.

² WEHMEIER, Sally a kol. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 7th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 770. (překlad B.K.)

³ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie. Příručka pro studenty*. Praha: Portál, 2005, s. 135. (tučné písmo v původní citaci)

zejména na základě toho, co je nám předkládáno rodiči a blízkými, postupně však roste míra autonomie a vlastní iniciativy v hledání a poznávání a proces vlastní volby se stává intenzivnější.

V sociologii je pak identita často popisována jako pojem zastřešující „označení lidského připisování a přisuzování v procesu interakce s ostatními lidmi a jejich orientaci k různým sociálním světům“⁴. V rámci těchto interakcí sociologie mluví o třech základních druzích identity – identitě osobní, sociální a kolektivní.

1.1.1 Identita osobní, sociální, kolektivní

Osobní identita je silně spojena s aspekty osobní biografie, vlastního příběhu a zkušeností.⁵ Provází ji vědomí určité kontinuity vlastní osoby, která je navenek zároveň reprezentována například i jménem. To je na jednu stranu přidáno zvenčí a souvisí i s naším zařazením do společnosti, ale zároveň má i hlubší význam – kromě zmíněné kontinuity ve smyslu totožnosti osoby, která je nositelem určitých práv a povinností a má svou historii, je také stvrzením rodové příslušnosti (ženské nebo mužské jméno), přínáležitosti k společenství (rodině) a je také určitým symbolem vlastní neopakovatelné identity (viz přijetí nového jména při iniciačních rituálech jako symbolu nové identity). To se ukazuje i v Bibli, kde Hospodin své vyvolené povolává jménem: „já jsem Hospodin, který tě volá jménem ... dal jsem ti čestné jméno, ač jsi mě neznal“ (Iz 45,3–4), nebo když Ježíš promlouvá: „Zachee, pojď rychle dolů: dnes musím zůstat ve tvém domě.“ (Lk 19,5).

Druhou kategorií je sociální identita, která je založena na konceptu sociálních rolí a identit, které jsou připisovány sobě i ostatním, a od kterých se odvíjí sociální interakce.⁶ Ty souvisejí se členstvím v různých sociálních skupinách a jejich emocionální důležitostí pro jedince. Identita, která je připisována zvenčí, může být v rozporu s konceptem sebe sama daného jedince a pak se stává zdrojem konfliktu a napětí mezi sociální a osobní identitou jedince. Třetí kategorie, kolektivní identita, poukazuje na sdílenou identitu ve smyslu „my jsme“. Ta spočívá ve sdílení určitých

⁴ KOTEROVÁ, Sylvie. Apostaze a udržení identity „oddaného“ mimo ISKCON. Problematika identity. In: LUŽNÝ, Dušan a kol. *Individualizace náboženství a identita. Poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern, 2010, s. 207.

⁵ Tamtéž, s. 207-208.

⁶ Tamtéž.

statusů, atributů a vztahů, které spojují danou skupinu a zároveň ji odlišují od ostatních. Právě toto vymezení je hlavním rysem této identity.

Všechny tyto tendence můžeme pozorovat v našem každodenním životě a jsou důležité i pro promýšlení výchovy a rozvíjení vlastní identity. Výchova se totiž neodehrává jen v teoretických konceptech, ale je vždy zasazena do konkrétního kontextu. Ten představuje na jedné straně rodina s jejím směřováním, uspořádáním vztahů, zvyky a osobnostními dispozicemi jednotlivých členů, na druhé straně pak společnost se svou kulturou, historií a dalšími danostmi. A právě uchopení života jako celku zasazeného do sítě vztahovostí a utváření adekvátních vztahů, včetně vztahu k sobě samému, je jedním z hlavních úkolů výchovy. Obzvláště v křesťanské výchově je na vztahovost člověka kladen zvláštní důraz, jak uvidíme v následujících kapitolách, věnovaných vztahu „já-druhý“ a křesťanské antropologii, která poskytuje východiska pro utváření identity křesťana. Jedná se o vztah k Bohu, který je určující pro existenci člověka včetně jeho sebepojetí, vztah k bližnímu, určený centrálním přikázáním lásky a vztah ke světu, k němuž je člověk vázán odpovědností a jehož má být dobrým správcem. Správné pochopení a přijetí těchto vztahů je jedním z klíčových úkolů výchovy. Právě křesťanská výchova může mladému člověku velmi pomoci při utváření nosných vztahů, které úzce souvisí i s budováním vlastní identity a hledáním životní cesty uprostřed celku světa.

Výše zmíněné sociologické definice nám poskytly určitý rámeček identity, nicméně to, co v našem každodenním životě vnímáme velmi bezprostředně a intenzivně jako součást sebe sama, jsou naše motivace, prožívání konkrétních situací, pocity, porozumění nebo neporozumění. Jsme těmi, kdo hledají, radují se nebo trápí. Každý člověk ale na svět přichází s odlišným způsobem vnímání a prožívání, s jinými kladnými vlastnostmi i překážkami, které má překonávat. S výchovou v každém věku proto bezprostředně souvisí i kultivace našich vnitřních postojů i vnějšího jednání. Zde můžeme stejně jako prvotní křesťanství nahlédnout pro inspiraci k odkazu řecké tradice.

1.1.2 Platónská inspirace aneb výchova jako péče o duši

I když dnešní vědy včetně psychologie nepočítají s konceptem *duše* jako onoho základu, který je člověku nejvlastnější, v pozadí evropského etického myšlení stále rezonuje odkaz platónské tradice s jeho pojetím *duše* jakožto zdroje životního pohybu,

a tím i života samého. Jak připomíná Novotný⁷, delfský příkaz „poznej sám sebe“, který najdeme v Platónově dialogu *Alkibiades*, sám Platón interpretuje ve smyslu poznání vlastní duše, tedy onoho vlastního „sebe sama“, své podstaty. V *Zákonech* pak ústy Athénskému hosta opakuje, že v „duši záleží osobnost člověka“⁸. Právě duši Platón připisuje úkony, jakými jsou povaha, mravy, hnutí vůle, úsudky, pravdivá mínění, pečování či paměť.⁹ Duše, v závislosti na tom, jaké se jí dostane výchovy, je pak „příčinou věcí dobrých i zlých, krásných i ošklivých, spravedlivých i nespravedlivých“¹⁰.

Ukazuje se tedy, že pojem *duše*, který je jedním z centrálních pojmů platónské filosofie, je velmi vhodný pro naše zkoumání vztahu identity a křesťanské výchovy, protože v sobě spojuje množství složek, které utváří – dnešním jazykem řečeno – jedinečnost osobnosti, a které jsou pro výchovu relevantní. Dobrá výchova vždy musí počítat se specifickými vlastnostmi a možnostmi vychovávaného a být tak trochu „na míru“. Styčným bodem řeckého myšlení s křesťanstvím je duchovní podstata duše, která je „příbuzná s tím, co je božské, nesmrtelné a věčně jsoucí“¹¹. Zároveň je však třeba mít se na pozoru před odlišným pojetím vztahu mezi duší a tělem. V platónské tradici je tělo vnímáno jako něco nedokonalého, co duši stahuje do žaláře žádostivosti a způsobuje její nedokonalost, bývá dokonce nazýváno hrobem duše. Křesťanství bylo ve své rané fázi tímto názorem silně ovlivněno a dá se říci, že mu trvalo několik staletí, než se s touto dualitou těla a duše vyrovnalo. Za určitý vrchol těchto snah můžeme považovat Druhý vatikánský koncil, který jasně formuloval vztah těla a duše v dokumentu *Gaudium et spes*:

Člověk je jednota duše a těla. Skrze svou tělesnost v sobě shrnuje prvky hmotného světa, takže jeho prostřednictvím dosahují svého vrcholu a pozvedají hlas k svobodnému chválení Stvořitele. Člověk proto nesmí pohrdat tělesným životem, nýbrž naopak je povinen považovat své tělo za dobré a hodné úcty, poněvadž bylo stvořeno od Boha a posledního dne má být vzkříšeno. Avšak člověk je raněn hříchem a pociťuje odboj těla. Sama důstojnost člověka tedy vyžaduje, aby oslavoval Boha ve svém těle a nepřipustil, aby přísluhovalo nezřízeným náklonnostem svého srdce.¹²

⁷ NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl třetí*. Praha: Leichter, 1949, s. 158.

⁸ Tamtéž.

⁹ PLATÓN. *Zákony*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 279-280.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ PLATÓN. *Ústava*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993, str. 464.

¹² GS 14

Tento postoj jednoty duše a těla hraje velmi důležitou roli v pojetí osoby v křesťanské antropologii a zejména v období dospívání se může mladým stát důležitým opěrným bodem při nalézání nového vztahu k vlastnímu tělu.

Podíváme-li se blíže na platónskou *paideiu*, můžeme vedle odlišností najít řadu styčných bodů s křesťanstvím. Snad i proto může Radim Palouš více než dva tisíce let později vyslovit, že „Všeobecně uznávaným *arché* evropské výchovy je Platónův koncept.“¹³ Svatý Augustinus si jako jeden z prvních křesťanských myslitelů všimá, že platónskou filosofii a křesťanství spojuje jejich bytostná snaha nalézt odpověď na dvě pro lidskou existenci velmi podstatné otázky. První z nich je otázka po duši, vedoucí člověka k sebepoznávání, druhá je otázka o Bohu, která nám ukazuje cestu k našemu původu a počátkům.¹⁴ Jak uvidíme později, k nalézání odpovědí na tyto otázky, které podstatně souvisí s křesťanskou výchovou a vlastní křesťanskou identitou, nám může pomoci právě křesťanská antropologie, jejíž znalost je pro dobrou a komplexní výchovu velmi důležitá.

Dalším styčným bodem mezi Augustinem a Platónem je sdílený názor, že úkolem výchovy a vzdělávání je „povznášet mysl od věcí hmotných k nehmotným, cvičit ducha k vidění toho, co je nejvyšší“.¹⁵ Oba myslitelé považují Boha za zdroj života, blaženosti a rozumového myšlení a od něj odvozují nejvyšší dobro.¹⁶ Ctnostný život je pro oba dobrem, které vychází z poznání a napodobování Boha. Platón zachází dokonce tak daleko, že prohlašuje, že blaženost filosofa je v jeho „požívání“ Boha.¹⁷ Tato slova silně poukazují k lidské potřebě transcendence, k přesahu sebe sama. Pokud se dětem a mladým lidem dostává pouze sekulární výchovy, bývá tato důležitá stránka rozvoje zanedbávána vlivem nejrůznějších redukcionistických koncepcí. I když platónská výchova nepředstavuje klasické výchovné schéma, pod kterým si většinou představujeme intenzivní působení vychovatele na vychovávaného (zejména dítě nebo adolescenta), je velmi užitečné zabývat se jejími základními myšlenkami, které se uplatní jak při vychovávání, tak i při rozvoji samotného vychovatele.

Jedním z nejvýraznějších příspěvků platónské filosofie jsou tzv. *kardinální ctnosti*, které jsou velmi důležité pro pochopení a budování toho, co bychom mohli

¹³ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*. Řím: Křesťanská akademie, 1987, s. 67.

¹⁴ AUGUSTINUS, Aurelius. *O pořádku*. In: SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, s. 234.

¹⁵ NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl čtvrtý. Druhý život*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1970, s. 281.

¹⁶ Tamtéž s. 284. Zde je však třeba mít na paměti rozdíl mezi Platónovým konceptem Boha a křesťanským Bohem, se kterým nás spojuje osobní vztah.

¹⁷ AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (I)*. Praha: Karolinum, 2007, s. 266.

nazvat dobrý křesťanský život, a tím jsou i inspirací křesťanské výchovy. V *Kompendiu katechismu katolické církve* je ctnost popisována jako „trvalá a pevná dispozice konat dobro“¹⁸ a zároveň je vzpomenut výrok sv. Řehoře z Nyssy: „Ctnostný život spočívá v tom, že se stáváme podobnými Bohu.“¹⁹ Zde taktéž můžeme identifikovat několik skutečností úzce souvisejících s identitou – odkaz na pevnou a trvalou dispozici poukazuje na to, že se v žádném případě nejedná o nahodilost, ale spíše dlouhodobě budovaný a upevňovaný postoj, u kterého můžeme předpokládat vnitřní motivaci. Samotný pojem *dispozice* je odvozen od latinského *disponere* (rozestavit, rozvrhovat) a používá se v mnoha různých významech – lze se s ním setkat ve smyslu: 1. volného nakládání s něčím, 2. plánu či rozvrhu, 3. směrnice, 4. v psychologii znamená určitý osobnostní sklon a 5. v právu se užívá jako označení části právní normy.²⁰ Pokud bychom všechny významové odstíny vztáhli na člověka a jeho identitu, značil by první význam svobodné rozhodnutí v nakládání se sebou samým, druhý určité vnitřní uspořádání (zde v pozadí zarezonuje heideggerovská existence jako *bytost rozvrhující se*), ve třetím a v pátém významu je možno vidět závaznost vůči zvolenému dobru, čtvrtý význam – osobnostní sklon – by poukazoval na pevnou vztaženost k vlastnímu já. A protože celý pojem dispozice je zde vztažen ke konání dobra, předpokládá též poznání toho, co dobro je, respektive nahlédnutí toho, co je nejvyšším Dobrem. To je naznačeno i výše zmíněným výrokem sv. Řehoře, který ctnostný život úzce spojuje s oním „stávat se podobným Bohu“. Jestliže nyní vzpomeneme na etymologii slova *identita*, která vyjadřuje totožnost, pak se dostáváme velmi blízko k podstatě toho, co máme na mysli křesťanskou identitou.

Nyní ale zpět k Platónovi. Ten ve své *Ústavě* nabízí určitý projekt výchovy jednotlivých stavů – výrobců, strážců a vládce filosofa – od dětství, nicméně ono nejčastěji zmiňované sókratovské „porodnické umění“, které má prostřednictvím dialogu pomoci duši poznat její nevědomost a vést ji k sebepoznání, se často odehrává při hovorech s mladými lidmi. To je v našem kontextu zajímavá okolnost, která úzce souvisí též s pojmy autonomie a základního rozhodnutí, kterým se ještě budeme věnovat v dalších kapitolách. Ty nejsou zcela přítomny od počátku výchovy, ale dostávají se do popředí teprve během postupné emancipace dětí od rodičů. Tato emancipace začíná vlastně už prvními krůčky, nicméně ještě dlouho mravní

¹⁸ KKKC 377

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006, s. 181.

zodpovědnost a péče o osobnostní, mravní a náboženský vývoj dětí spočívá na rodičích. S tím souvisí i to, že Platón považuje za důležité, aby děti byly od počátku v kontaktu s krásnými a dobrými vzory. U dětí má totiž zpočátku při formování identity rozhodující roli nápodoba. Těmito dobrými vzory by měly být položeny základy pro budoucí lásku k dobru a budoucí *areté*, tedy celkovou dobrotu.

U Platóna je pojetí ctnosti úzce spojeno s *duší*. Ta je tvořena třemi složkami – rozumovou složkou, žáдавou složkou a vznětlivou složkou, jejichž vzájemný poměr je určující pro ctnost duše.²¹ První a nejdůležitější složkou je rozumová složka, která slouží k poznávání a uvažování a která má být „vozatajem“ rozumné duše, spolehlivě vedoucím druhé dvě složky. Druhá složka je složkou vybízející, která vyhledává slast a naplnění svých tužeb a žádostí. Třetí složka, vznětlivá složka neboli srdnatost, je zdrojem hněvu, prudkosti, ctižádosti, statečnosti i studu. Pokud je vedena dobrou výchovou, je pomocnicí rozumové části, v opačném případě je příčinou hrubosti duše. Zdá se, že i pro dnešní rodiče může být zamyšlení nad těmito třemi složkami velmi přínosné, protože jim může být inspirací pro to, kde ve výchově svého dítěte zapracovat směrem k větší rovnováze. Zároveň je i výzvou k tomu, aby děti vedli k sebepoznávání a pomáhali jim rozvíjet v sobě to dobré a odhalovat a potlačovat sklony, které by mohly být do budoucna škodlivé (ovšem s laskavostí a správnou mírou).

Podívejme se nyní na samotné Platónovy definice kardinálních ctností, které i v křesťanství mají dlouhou tradici a které vytvářejí základy mravního života. Právě mravní člověk se vyznačuje určitou usebraností vnitřních sil a postojů a integritou, která je součástí pevné osobní identity. Jejím výrazem by pak měla být totožnost se svou nejlepší a nejhlubší možností být člověkem. K tomu by nám měly dopomáhat uměřenost, spravedlnost, statečnost a moudrost.

Uměřenost

Řecké slovo *sófrsyné* bývá překládáno jako vyrovnanost, rozumnost, či uměřenost. Je odvozeno od řeckého adjektiva *sófrón*, jímž se dá vyjádřit kvalita člověka „zdravé mysli“.²² Duše člověka, který v sobě vypěstoval tuto ctnost je dobrá a uměřená, za každých okolností jedná zbožně, statečně a spravedlivě, dokáže čelit tomu,

²¹ PLATÓN. *Ústava*, s. 199-208.

²² NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl třetí*, s. 346.

čemu je třeba čelit a přijímá to, co je nevyhnutelné. Toto pojetí v kombinaci s dalšími třemi ctnostmi, o kterých budeme mluvit, nápadně připomíná známou křesťanskou modlitbu Friedricha Öttingera *Za dar rozlišování*²³:

Bože, dej mi sílu, abych změnil věci, které změnit mohu,
dej mi trpělivost, abych snášel věci, které změnit nemohu
a dej mi moudrost, abych obojí od sebe odlišil.

Podle Platóna je takové jednání člověku zdrojem blaženosti, která je výsledkem spravedlnosti a uměřenosti.²⁴ Pokud v člověku není tato ctnost od dětství pěstována, člověk se stává nezřízeným a jeho duši vládnu libosti. Také proto byl Platón kritikem tehdejšího básnictví, které namísto vynikajících vzorů slavných mužů mladým předkládalo spíše nezřízené a chamtivé hrdiny, někdy dokonce i lstivé jednání bohů. Podobně si svatý Augustin všímá „politováníhodné pošetilosti“ divadla, která uvádí diváky do stavu útrpnosti a zbytečně jítří jejich city.²⁵ Uměle vyvolaná vnitřní bolest je pak obrácena v jakousi rozkoš a probuzené vášně následně odvádějí z Boží cesty. V dnešní době bychom na místo divadla a básníků mohli dosadit televizi, internet či moderní hudbu. Ty mohou nabízet bezobsažnou nebo i škodlivou zábavu, která nabízí iluze o lásce a lidském životě, vyvolává v člověku nezřízené vášně a podílí se na oslabování hodnot. Pokud ale vynaložíme snahu hledat dobrý obsah, mohou přinést také poučení a duchovní posilu, zvláště v dnešní době, kdy vychází velké množství knih, filmů či hudebních nosičů s kvalitním obsahem nebo dokonce zaměřených na růst víry a křesťanských hodnot. Je tedy velmi důležité, aby rodiče či vychovatelé věnovali pozornost výběru obsahů, které dětem nabízejí a zároveň byli bdělí vůči tomu, jakým vlivům jejich děti podléhají.

Ctnost uměřenosti je důležitá pro vychovatele i vychovávané. Vychovatel musí v nejlepším případě zajistit vyrovnanou a harmonickou výchovu, ale to není možné, pokud sám neví, kdo je, nezná své slabosti, nemá představu o dobru a jeho duše není uměřená. Důležitá je tedy i vychovatelova identita, která se stává do značné míry modelem pro vychovávaného. Vychovatel potřebuje nacházet ve všem správnou míru pro výchovu konkrétního vychovávaného, což je velmi těžký úkol a nikdy ho jako omylní lidé, kteří se sami stále učí, nedokážeme naplnit dokonale. Ale s pomocí

²³ Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. Modlitby [30.10.2017]. <www.jesuit.cz/old/?id=modlitby>.

²⁴ PLATÓN. *Gorgias*, s. 94-95.

²⁵ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha: Kalich, 1990, s. 64-65.

pěstování ctností a naslouchání Duchu svatému se můžeme alespoň přibližovat tomu, co považujeme za ideál, a mít vytyčen cíl. Prakticky to pak bude znamenat láskyplné nastavení mantinelů a hledání určitého zlatého středu mezi dvěma krajnostmi, například milující a rozumějící péče mezi krajnostmi rozmazlenosti a citové deprivace, umění být sám sebou mezi krajnostmi vypjatého individualismu a přílišného splývání s rodiči, kamarády, společenskými konvencemi či momentálními trendy, zdravého vědomí vlastní hodnoty mezi krajnostmi egoismu a pocitu méněcennosti. Uměřenost je důležitá také v poměru k naplňování vlastních přání, jak u vychovatele, tak u vychovávaného – neboť jak praví kompendium, „Mírnost (umírněnost) zmírňuje přitažlivost rozkoši, zabezpečuje vládu vůle nad pudy a dává schopnost vyrovnaně užívat stvořená dobra.“²⁶ Jedině takový člověk, který dokáže sám nad sebou vládnout, který „silnější sám sebe“²⁷, může dosáhnout zdařilosti života jako celku, protože dokáže s vyrovnaností přijímat období tučná i hubená a nenechá se v honbě za požitky svést ze své cesty. Proto „blaze chudým v duchu“ (Mt 5,3), kteří neusilují o peníze, úspěch a prestiž, ale pokorně hledají Boží království v důvěře, že vše ostatní jim bude od Otce přidáno.

Avšak křesťané na rozdíl od řeckého myšlení nespolehají plně na své vlastní síly; lidská přirozenost porušená hříchem je totiž vystavena stálému pokušení a je nesmírně křehká. Proto sv. Pavel varuje před lidskou pýchou - „Ti, kdo žijí jen z vlastních sil, nemohou se líbit Bohu“, a v zápětí dodává: „Vy však nejste živi ze své síly, ale z moci Ducha, jestliže ve vás Boží Duch přebývá“ (Ř 8,8–9). Je to Boží láska a Boží milost, která „přináší spásu všem lidem a vychovává nás k tomu, abychom se zřekli bezbožnosti a světských vášní, žili rozumně, spravedlivě a zbožně...“ (Tt 2,11–12).

Zvláštním a stěžejním bodem u věřících vychovatelů či rodičů je věc víry, kde velké škody může napáchat například přílišný nátlak, vyžadování náboženských úkonů aniž by jim dítě porozumělo, prezentování Boha jako všudypřítomného strážníka anebo zřejmé pokrytectví osob, které představují pro dítě model. Dítě je dobrým pozorovatelem a rychle odhalí nesoulad mezi tím, co rodič říká a dělá. Proto je důležité zejména to, aby děti a dospívající viděli upřímně a radostně žitou víru a aby se jim dostalo přiměřeného vysvětlení, proč se v křesťanství dělají věci určitým způsobem.

²⁶ KKKC 383

²⁷ PLATÓN. *Ústava*, s. 190.

Spravedlnost

Ctnost spravedlnosti, *dikaiosyné*, je v Platónově pojetí dokonalostí duše,²⁸ činit bezpráví je naopak nejvyšším zlem. Spravedlnost je také základní ctností, která tvoří potřebný základ pro ostatní ctnosti a je společná všem stavům, od výrobců po filosofy. Platón se však k její definici dostává postupně, prostřednictvím několika sókratovských dialogů, které nabízejí zároveň zajímavé zamyšlení nad otázkami, které si i v dnešní době často klademe, přemýšlíme-li o spravedlnosti a které si také dříve nebo později budou pokládat naše děti.

První pokus o definici spravedlnosti předkládá v Platónově *Ústavě* Polemarchos: spravedlnost jako vrácení toho, co bylo přijato – tj. činit dobro přátelům a nepřítelům oplácet zlo.²⁹ Tento názor Sókratés vyvrací; spravedlivý člověk nemá nikomu činit zle, protože ti, kterým se zlo děje, se stávají ještě více nespravedlivými.³⁰ To je postoj velmi podobný výzvě *Horského kázání* „Milujte své nepřátele“ (Mt 5,44). Ježíš však zachází ještě dále, když dodává: „...a modlete se za ty, kdo vás pronásledují.“ Tento postoj je obzvláště důležitý ve výchově a v rodinách, protože to budou naše děti, které budou jednou rozhodovat o budoucnosti světa a dalších generací. Milovat nepřítel a modlit se za něj znamená vnímat jej i přes onu propast odcizení stále jako člověka s vlastní důstojností, chtít pro něj dobro, být připraven odpustit křivdu a být otevřen komunikaci i přes všechno zlé. To je vlastně i význam onoho „nastavení druhé tváře“ – nikoli snášet na sobě násilí ve fyzickém smyslu za každou cenu (to odporuje lidské důstojnosti a úctě k lidskému tělu), ale být stále ochoten k dialogu, neodvracet okamžitě tvář.

Thrasymachos v dalším pokračování Platónova dialogu namítá, že spravedlivý vždy trápí, protože tenkrát stejně jako dnes každý dbá jen o svůj užitek; „spravedlivé je ve skutečnosti cizí dobro“³¹. Je zajímavé, že svým způsobem tento výrok rezonuje s křesťanským pojetím lásky, kterou otec Marián Kuffa v mnoha svých přednáškách definuje jako „dávávat druhému dobro“, což zpravidla vyžaduje jistou dávku sebezapření. Kdo však miluje Boha a snaží se žít podle jeho přikázání lásky, je v průběhu dějin stále znova ujišťován o Boží přízni: „Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý, nanejvýš milosrdný a věrný, který osvědčuje milosrdenství tisícům

²⁸ Tamtéž, s. 73.

²⁹ Tamtéž, s. 34.

³⁰ Tamtéž, s. 41.

³¹ Tamtéž, s. 55.

pokolení, který odpouští přestoupení, vinu a hřích“ (Ex 34,6–7). V Nové smlouvě pak Ježíš zmiňuje spravedlivé ve svých blahoslavenstvích jako své dědice: „Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost, neboť jejich je království nebeské“ (Mt 5,10). Platón spravedlnost považuje za zdroj dokonalosti pro jejího nositele; nespravedlnost pak člověku přináší jen vnitřní rozkol, umenšuje jeho schopnost cokoli uskutečnit, vyvolává vnější nepřátelství a tím činí život nespravedlivého člověka ubohým.³² Zde je patrná také souvislost se ctností uměřenosti – pokud nejsou tužby a přání člověka od malička usměrňovány a tříbeny výchovou a je-li jim ponechán volný průběh, je možné, že takový člověk v dospělosti svůj život bude směřovat pouze podle své libosti a touhy získat stále více a i ostatní lidi bude využívat pouze pro svůj prospěch. Naproti tomu spravedlnost se v křesťanském pojetí „zakládá na vytrvalé a pevné vůli dávat druhým, co jim patří. Spravedlnost vůči Bohu se nazývá „ctnost zbožnosti“.“³³ Zbožnost je pak považována za jeden z darů Ducha Svatého.³⁴

V kontextu křesťanství je zajímavé i to, že Platón upozorňuje na dva druhy spravedlnosti. Vedle spravedlnosti či rovnosti „podle čísel“ poukazuje také na subtilnější a hůře zachytitelný druh spravedlnosti, který způsobuje veškerá dobra a který „většimu uděluje více a menšímu méně, dávajíc jednomu i druhému přiměřený úděl podle jejich přirozené povahy“³⁵ s ohledem na jejich dobrot. Zde je možné najít určitou podobnost s křesťanským postojem, kde spravedlivý Bůh je považován za dáorce všeho, včetně specifického povolání každého člověka a vlastností (či hřiven) potřebných k jeho naplnění. Bytostné tázání duše je v křesťanství obohaceno o rozměr transcendence a sebepoznávání úzce souvisí právě s poznáváním tohoto jedinečného povolání, tedy Božího záměru s naším životem. Sebeoznávání (a v dětství též rodičovské vedení a zkoumání dispozic dětí) vede k objevování těchto hřiven, které byly každému člověku dány k tomu, aby mu pomohly naplňovat jeho poslání. Ty představují zároveň i jistý závazek, vždyť komu „bylo mnoho dáno, od toho se mnoho očekává, a komu mnoho svěřili, od toho budou žádat tím více“ (Lk 12,48). My lidé často podléháme pokušení posuzovat a hodnotit zvenku a mnohdy se nám může zdát nespravedlivé nebo nezasloužené, že druhý má to či ono, například úspěch, lepší dispozice, schopnosti, nebo prostě štěstí. Platónův výrok však podobně jako Boží perspektiva ukazuje za horizont lidské zkušenosti. Bůh jediný je opravdu spravedlivý a

³² Tamtéž, s. 71.

³³ KKKC 381

³⁴ KKKC 389

³⁵ PLATÓN. *Zákony*, s. 142.

jako jediný vidí do srdce každého člověka a ví, proč mu daroval právě to, co onen člověk má. Proto bychom vždy měli pamatovat na moudrá slova Ježíšova „nesuďte, abyste nebyli souzeni“ (Mt 7,1).

Naplňování Boží vůle pro člověka často znamená výzvu, i když je vybaven potřebnými dary. Ale člověk není při plnění tohoto úkolu ponechán jen sám sobě; v křesťanské naději nabývá jistotu, že „všecko napomáhá k dobrému těm, kdo milují Boha, kdo jsou povoláni podle jeho rozhodnutí“ (Ř 8,28).

Protikladem spravedlivé duše je pak u Platóna postoj nezřízené žádostivosti, *pleonaxie*³⁶, kterou Platón považuje za nemoc těla. Tomuto postoji je velmi blízký současný pojem *konzumerismu*, který představuje životní styl zaměřený na spotřebu a který je posilován všudypřítomnými a stále agresivnějšími formami reklamy. Dnes pozorujeme zvláštní obrat; zatímco předchozí staletí teoretikové i praktikové z nejrůznějších oblastí neúnavně bádali nad tím, jak zajistit přežití lidstva, sužovaného hladomory a strašnými epidemiemi smrtelných chorob, dnešní doba zejména v západních zemích je poznamenána zcela odlišnou nemocí. Tou je ztráta celkového smyslu. S rozpadem „velkých vyprávění“ a odklonem od náboženství jako by lidská existence ztratila svou hloubku, směřování a jistotu cíle. Hluboko v nás však nadále zůstává zakořeněna potřeba transcendence a smyslu, třebaže zůstává mnohými lidmi neodhalena; je často vnímána jen jako neurčitý pocit prázdnoty, který je vždy na chvíli přehlušen radostí z nové, často nepotřebné věci, nebo z nového vztahu. Platónem zmiňovaná a opovrhovaná *pleonaxie* se tak vlastně do určité míry stala obecným principem, ke kterému jsou všichni nabádáni a který slibuje osobní uspokojení a zvýšení vlastní hodnoty. Ve skutečnosti je ale jediným lékem proti „nesmyslnosti“ návrat k pravým hodnotám a opětovné nalezení vztahu k transcendenci, neboť jak praví svatý Augustin ve svém *Vyznání*, „stvořil jsi nás pro sebe [Bože] a nepokojné jest srdce naše, dokud nespočine v Tobě!“³⁷ Opravdu potřebným úkolem dnešní výchovy je tedy obrat duše zpět k její podstatě a její vedení k vnitřní pořádanosti.

S tím souvisí i závěr Platónova uvažování o podstatě spravedlnosti: „každý z nás bude spravedlivý tehdy, když každá jeho část bude konat to, co jí přísluší, a když i on sám bude konat, co konat má. (...) Rozumové části tedy přísluší vládnout, protože je moudrá a prozíravě bdí nad celou duší, kdežto vznětlivá část má rozumovou poslouchat

³⁶ Tamtéž, s. 291.

³⁷ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*, s. 10.

a být jí nápomocna“.³⁸ Usilovat o pravdivé poznání, s odvahou plnit svěřené úkoly, usilovat o vnitřní usebranost a jednotu. To jsou úkoly a cíle spravedlivého člověka.

Statečnost

Statečnost neboli mužnost, *andreia*, je třetí z platónských ctností. Neznamená jen odvalu v boji s nepřitelem, ale také schopnost podle situace věcem čelit nebo naopak přijímat nevyhnutelné, ať už jde o útrapy, vlastní strach, chudobu, politické poměry nebo vlastní žádosti.³⁹ Někdy je tato ctnost zaměňována se smělostí a odvážností, které jsou ale na rozdíl od statečnosti výsledkem nerozumnosti duše a mohou být vlastní i zvířatům a dětem.⁴⁰ Podmínkou pravé statečnosti je vědění dobra a zla, ze kterých pramení prozíravost; proto „zmužilost vzniká z přirozeného založení a z dobré výchovy duší“⁴¹ a je Platónem definována jako „moudrá znalost“ věcí bezpečných a nebezpečných.⁴² Jedná se tedy o ctnost pro lidský život velmi důležitou, jejíž pěstování u dětí může mít rozhodující vliv v době dospívání, kdy řada mladých pociťuje silnou tendenci testovat hranice a snaží se je posunout mnohdy nebezpečným směrem, který může mít až fatální následky. Zdárnému zvládnutí tohoto období může pomoci právě pozornost a angažovanost rodičů od prvních krůčků jejich ratolestí; schopnost rozlišovat dobré a zlé se tříbí právě v neustálém rozebírání nastalých situací, poukazování na následky každého jednání, vymezení hranic a trpělivém vyučování v rozlišování.

V křesťanském pojetí je statečnost nejvíce spojována s pevností v obtížích a s vytrvalostí v úsilí o dobro, která může v některých situacích vést až k obětování vlastního života.⁴³ V Bibli se setkáváme s řadou příkladů obdivuhodné a inspirující osobní odvahy živěné důvěrou v Boha. Ve Starém zákoně vyniká například příběh o statečnosti Abraháma, který se s těžkým srdcem, ale také s upřímným odhodláním vydává vstříc nepochopitelné Boží vůli, příběh třech mladíků z knihy *Daniel*, kteří raději volí jistou smrt v plamenech ohnivé pece, než aby se zradili svého Boha, nebo příběh samotného Daniela, který je pro svou věrnost Hospodinu vhozen do lví jámy. Všechny tyto příběhy odvahy docházejí velké odměny a ospravedlnění. Abrahám

³⁸ PLATÓN. *Ústava*, s. 209.

³⁹ PLATÓN. *Charmidés, Lachés, Lysis, Theagés*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. s. 67-68 (*Lachés*).

⁴⁰ Tamtéž, s. 76.

⁴¹ PLATÓN. *Prótagoras*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1992, s. 65.

⁴² Tamtéž, s. 78.

⁴³ KKKC 382

nakonec nepřichází o naději jeho stáří, syna Izáka, a je na něm naplněno Boží zaslíbení, že se stane praotcem velikého národa. Tři mladíci i Daniel nakonec z nebezpečí zázračně vyvážnou bez újmy a jejich hrdinný postoj vede k větší slávě jediného Boha. Stali se pro krále důkazem, že tento Bůh je veliký a hodný chvály všech, včetně jeho lidu. Ne každý příběh odvahy končí v očích světa takovýmto vyvýšením a vítězstvím, tím však není snižována vnitřní hodnota odvážného činu; člověk žijící v pevné důvěře v Boha si je vědom, že je nástrojem v milujících Božích rukou a že úspěch viditelný světu není to podstatné. To opravdu důležité leží za hranicemi tohoto světa.

V Novém zákoně též nacházíme příklady obdivuhodné statečnosti. Zářným vzorem rodinám i jednotlivcům je i v této ctnosti Svatá Rodina. I když bývá nejčastěji zobrazována v oné idylické chvíli klidného spočinutí a radosti nad jesličkami, jen těžko si lze představit tíhu, která jí předcházela a následovala, a kterou bylo možné zvládnout jedině pomocí obrovské důvěry v Boha a jeho vedení.

Na počátku stojí hrdinné „fiat“ Panny Marie. Toto Mariino „ano“ Božímu plánu mohlo v tehdejší době vést až k obvinění z cizoložství a smrti ukamenováním. Z pozice svatého Josefa byla situace za daných okolností též velmi obtížná. Avšak díky pozornému naslouchání Božímu hlasu oběma snoubenci a jejich velké důvěře v Boha mohl na svět přijít Spasitel. Tyto vlastnosti bylo zanedlouho třeba znova osvědčit při náhlém útěku do cizí země, když malému Ježíši král usiloval o život. Od Josefa vyžadovalo velkou odvalu přijmout úkol být ochráncem Božího Syna. A ještě více statečnosti bylo potřeba pro to stát se Matkou Boží a být jí až do konce. „Dřevěná kolébka ležela ve stínu dřevěného kříže.“⁴⁴ Nevíme, kolik toho Panna Maria věděla o budoucích věcech, jen víme od svatého Lukáše, že „všechno uchovávala v srdci a rozvažovala o tom“ (Lk 2,19)⁴⁵.

Příkladem nevyšší odvahy se stal sám Ježíš Kristus, když ve smrtelné úzkosti přijal kalich utrpení na Olivetské hoře, kde „v úzkostech zápasil a modlil se ještě usilovněji; jeho pot kanul na zem jako krůpěje krve“ (Lk 22,44). Kristův příklad dosvědčuje, že křesťanský život neznamena život bez utrpení a bez zkoušek. Křesťan si však může být jist, že pokud on sám Boha neopustí, ve svém trápení není osamocen a že i když on sám nad věcmi ztrácí kontrolu, vše je pevně v Božích rukou. A to je veliká posila.

⁴⁴ HART, Mark. *Crash test. Narazit na Boží lásku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 110.

⁴⁵ Liturgický překlad použit z důvodu lepšího vyjádření (srdce jako duchovní střed člověka).

Statečnost však není potřebná jen v mezních situacích. Měla by být každodenním postojem. Hledat pravdu a říkat pravdu vyžaduje odvahu. Statečnost otevírá možnost opravdového sebepoznání, včetně svých limitů a slabostí, a přijetí sebe sama včetně své nedokonalosti. Nejen mladí, ale všichni křesťané potřebují odvahu k tomu jít proti proudu a každý den se znova rozhodovat pro dobro. V kontextu této práce je odvaha obzvláště důležitá, protože je předpokladem schopnosti vědomě a odpovědně převzít dlouhodobý závazek – jedná se o odvahu k manželskému slibu, jehož horizontem je celý lidský život, odvahu přivést děti na tento svět plný nejistoty a odvahu být k partnerovi a dětem vždy pravdivý, stejně jako k Bohu a sobě.

Pokud je člověk schopen překonat dnešní tendence k relativizaci hodnot, včetně relativizace závazku k druhým a rodině, musí nutně pocítit tíhu odpovědnosti za život svůj i jemu svěřených osob. *Evangelium* nás však neustále ujišťuje o Boží péči a lásce: „Nebojte se... Což neprodávají pět vrabců za dva haléře? A přece ani jeden z nich není zapomenut před Bohem. Ano, i vlasy na vaší hlavě jsou spočteny. Nebojte se, máte větší cenu než mnoho vrabců“ (Lk 12,4.6–7). V šesté kapitole Matoušova evangelia pak čteme o nebeském ptactvu, které Bůh sytí a polních lilíích, které šatí nejkrásnějšími barvami. I tato kapitola je zakončena velmi povzbudivě: „Váš nebeský Otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hleďte především jeho království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno. Nedělejte si tedy starosti o zítřek; zítřek bude mít své starosti. Každý den má dost na svém trápení“ (Mt 6,32–34). *Evangelium* tedy nijak nezastírá tíživost lidského života, ale nabízí naději a oporu těm, kdo se každý den statečně znova rozhodují sloužit Božímu království.

Moudrost

Vrcholem v Platónově hierarchii ctností je *sofia*, moudrost. Tato ctnost však v kontextu řeckého myšlení nevyjadřuje pouze rozumovou moudrost, ale zahrnuje zároveň stránku teoretickou i praktickou; moudrost zde úzce souvisí se znalostí, uměním či dovednostmi v určitém oboru.⁴⁶ V *Lachés* se dozvídáme, že „v tom je každý z nás dobrý, v čem je znalý, v čem je však nevědomý, v tom je špatný“.⁴⁷ Moudrost i mravnost tedy úzce souvisejí jak s poznáváním sebe sama, tak se vzděláváním. Pro Platóna je moudrost rozvážností, a té je možné dosáhnout za pomoci

⁴⁶ NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl třetí*, s. 364-365.

⁴⁷ PLATÓN. *Lachés*, s. 72.

vědění.⁴⁸ Tento postoj může být inspirací i křesťanům, protože soustavné vzdělávání ve věcech víry, například v podobě studia Bible nebo církevních dokumentů, je dnes velmi často podceňováno. Dnešní nauka církve prohlašuje, že „*Víra, která přijímá Boží slovo a uvádí je do života, účinně spolupůsobí s rozumem*“.⁴⁹ Toto prohlášení je velmi důležité zejména v této době, která odmítá „pověry“ a žádá racionální zdůvodnění nároků. Zároveň ale samotný rozum nestačí; teprve poznání na základě víry je schopno zahrnout celý život člověka a dávat mu směr ve světle tajemství dějin spásy.⁵⁰ Platí tedy ono augustinovské „věř, abys rozuměl“. Rozum je pak důležitým nástrojem jak pro uvádění víry do praxe, tak pro pochopení a vysvětlování zjevené pravdy a pravdy o člověku, nakolik je to možné.

Zde se dostáváme zpět k moudrosti, která je v křesťanském pojetí chápána jako to, co „uschopňuje rozum, aby v každé situaci rozeznal, co je naše pravé dobro, a zvolil přiměřené prostředky k jeho uskutečnění. Moudrost řídí ostatní ctnosti a dává jim pravidla a míru.“⁵¹ Avšak lidská moudrost zůstává vždy pouze moudrostí nedokonalou. Řečeno s Platónem, „vskutku moudrý je bůh a ... lidská moudrost má jen malou cenu, ba žádnou“.⁵² Pro křesťana je však povzbudivé, že to, co chybí lidské moudrosti, může Bůh doplnit prostřednictvím Ducha Svatého a své inspirace, pokud je člověk otevřen Božímu působení. Protože i tam, kde se snažíme vidět všechny možné následky našeho jednání a postupujeme s nejvyšší obezřetností, nikdy nejsme schopni obsáhnout celek reality a předvídat všechny okolnosti. Šťasten je pak ten, kdo může svou důvěru složit v Boha a jeho vedení a pomoc.

Moudrost tedy spočívá zároveň i v pokoře a vědomí vlastní nevědomosti. To věděl již Sókrates, který byl nazván nejmoudřejším z lidí. I s tímto vědomím by měla probíhat výchova – ani vychovatel si nikdy nemůže být zcela jist sám sebou, ani tím, že to, co považuje za dobré, jím opravdu je. Pravdu je totiž třeba stále znova hledat s otevřeností a ochotou změnit svůj postoj, pokud se ukáže jako mylný. Přesvědčení o vlastní neomylnosti je zatěžující nejen pro člověka samého (protože vzniká vnitřní rozpor mezi představou o sobě a realitou), ale zejména pro jeho okolí, protože diskuze o čemkoli s takovým člověkem se stává v podstatě nemožnou. A to je velký problém zejména ve vztahu k výchově, která má být založena na hledání odpovědí v sobě

⁴⁸ PLATÓN. *Ústava*, s. 186.

⁴⁹ KSNC 74

⁵⁰ KSNC 75

⁵¹ KKKC 380

⁵² PLATÓN. *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000, s. 49.

samém, kladení bytostných otázek a schopnosti vidět sám sebe s odstupem. Krásné svědectví o pokorném postoji toho, kdo přichází hlásat Boží pravdu, podává sv. Pavel ve druhé kapitole listu Korintským:

Přišel jsem k vám sláb, s velkou bázni a chvěním; má řeč a mé kázání se neopíraly o vmlouvavá slova lidské moudrosti, ale prokazovaly se Duchem a mocí, abys se vaše víra nezakládala na moudrosti lidské, ale na moci Boží ... moudrosti Boží skryté v tajemství, kterou Bůh od věčnosti určil pro naše oslavení. ... Nám však to Bůh zjevil skrze Ducha; Duch totiž zkoumá všechno, i hlubiny Boží. Neboť kdo z lidí zná, co je v člověku, než jeho vlastní duch? ... Přirozený člověk nemůže přijmout věci Božího Ducha; jsou mu bláznovstvím a nemůže je chápat, protože se dají posoudit jen Duchem. (1K 2, 3–5.7.10–11.14)

Jedním z klíčových slov v předchozím úryvku je bázeň, která je v biblickém pojetí velmi blízce spjata s moudrostí, neboť „Bázeň před Hospodinem je počátek moudrosti“ (Sir 1,14) a „Počátek poznání je bázeň před Hospodinem“ (Př 1,7). Ta je jedním z plodů Ducha svatého a je výrazem uznání Boží svrchovanosti. Jako taková je i klíčem k dobrému životu, protože odvádí od zlého smýšlení a pomáhá udržet správný směr cesty, který je zároveň podmíněn pravdivým poznáním. A k tomu nestačí jen samotná výchova a vzdělání. Jak se ukazuje na konci úryvku, je to dar Božího Ducha, který uschopňuje pro správné chápání „Boží logiky“, která může být často zcela odlišná od logiky tohoto světa.

Jak bylo ukázáno výše, kardinální ctnosti mají stále důležitou úlohu v životě křesťanů i lidí dobré vůle, a to jak ve vztahu k bližním, tak ve vztahu k dobrému životu. Vrátime-li se nyní na chvíli opět do starověkého Řecka, shledáme, že u Platóna i Aristotela je odměnou ctnostného života a cíleného směřování k dobru blaženost, která je božským darem.⁵³ Zároveň jsou si ale oba vědomi, že dokonalého života s skvělé ctnosti jsou schopni dosáhnout jen nemnozí. Podobně je tomu v Kristově výroku o úzké cestě a těsné bráně k životu, kterou nalézají jen málokdo (Mt 7,13–14). Avšak ten, kdo dokáže takového stavu dosáhnout, „bude mítí právě to, co hledáme, a po celý život zůstane takový, jaký jest; (...) v jednání a v zkoumání bude hledět k tomu, co jest ctnostné, a osudy, které ho stihnou, ponese co nejkrásněji a vždy a všude přiměřeně jako muž opravdu dobrý a pevný bez hany“.⁵⁴ Tento krásný výrok Aristotela nás opět

⁵³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1996, s. 40.

⁵⁴ Tamtéž, s. 42-43.

vrací k pojmu identity, neboť ukazuje k určité stálosti, usebranosti, integritě a pevnému rozhodnutí pro dobro. A to jsou podstatné vlastnosti, které by měly definovat i křesťanskou identitu, která by měla být spojena s životem vždy zacíleným na dobro a pravdu. Podle Aristotela je život člověka usilujícího o dokonalou ctnost zároveň závazkem – měl by směřovat nad věci smrtelné a lidské a usilovat o připodobnění se Bohu.⁵⁵ Katolický katechismus pak dodává, že „Uspořádání křesťanského života z těchto ctností platí jako to nejvyšší, čeho je člověk s milostí Boží schopen.“⁵⁶ Zde je třeba zdůraznit právě Boží milost a zaměření na Boha; pokud by se ctnosti staly cílem samy o sobě a nikoli prostředkem dosažení vyššího dobra, hrozí nebezpečí, že člověk ztratí správnou motivaci a učiní z nich jen demonstraci svých lidských sil a zdroj pýchy, čímž celé dílo zmaří. Řečeno se svatým Augustinem, „ať si vládne duch tělu a rozum vášním na pohled sebe chvalitebněji: jestliže duch i sám rozum nesouží Bohu, (...) nevládne tělu a vášním na žádný způsob správně“.⁵⁷ Dosažení ctnostného života není podle něj možné jen vlastními lidskými silami, ale s Boží pomocí. Zdrojem pokory nám má být právě to, svůj poklad máme „v hliněných nádobách“ (2K 4,7) – co nám bylo darováno, nám může být také odňato.

1.1.3 Víra, naděje a láska, z nichž největší...

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, kardinální ctnosti jsou určitými pevnými a ustálenými dispozicemi či základními postoji, které jsou řízeny rozumem a vůlí. Jejich plodem by měla být větší lehkost v sebeovládání a také radost z usilování o mravně dobrý život, to vše ve vnitřní svobodě.⁵⁸ Pokud však mluvíme o křesťanské identitě a křesťanské výchově, výčet kardinálních ctností by byl neúplný bez zohlednění posledního cíle našeho života. Svatý Augustin proto k tradičním ctnostem, vycházejícím z řeckého myšlení, přidává ctnosti božské neboli teologické, které vyjadřují křesťanský rozměr našeho snažení o dobrý život – víru, naději a lásku. Tyto ctnosti jsou vyjádřením vlastního jádra křesťanské víry, totiž osobního vztahu s Bohem, který je Otcem a dárce všech dober včetně spásy. V Něj věříme, v Něj doufáme a Jeho milujeme.

⁵⁵ Tamtéž, s. 263.

⁵⁶ *Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé.* České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1998, s. 53.

⁵⁷ AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (II).* Praha: Karolinum, 2007, s. 281.

⁵⁸ *Život z víry*, s. 39.

Na rozdíl od kardinálních ctností, k jejichž úspěšnému rozvíjení sice také potřebujeme Boží pomoc, ale které získáváme a upevňujeme zejména cvikem a činností, božské ctnosti jsou člověku vlity s posvěcující milostí.⁵⁹ Byly nám darovány ve křtu, když jsme byli přijati za Boží děti a „pronikají veškerým našim jednáním a opomíjením“.⁶⁰ Tyto ctnosti mají svůj původ a bezprostřední předmět v Bohu samém. Jsou to ony, které uschopňují člověka k životu v důvěrném vztahu k Bohu, otevírají nás působení a vedení Ducha Svatého v našem životě a pomáhají budovat naše ctnosti zejména ve vztahu k Bohu, bližnímu a svěřeným životním úkolům.⁶¹

Z výše uvedeného je patrné, že celek těchto tyto ctností – kardinálních i teologických – a jejich správné pochopení se může stát cennou inspirací pro křesťanskou výchovu i pro sebereflexi, a tím i budování vlastní identity. Ačkoli se pojem ctnosti může mnohým lidem v dnešní době zdát archaickým, jeho obsah je stále živý a zejména koncept kardinálních ctností je velmi vhodný pro svou konkrétnost a srozumitelnost. Větší problém nastává v případě božských ctností, protože dar víry nemá člověk ve svých rukou a musí se spolehnout na Boží milost. Avšak i tento dar si lze vyprosit, neboť „každý, kdo prosí, dostává, a kdo hledá, nalézá, a kdo tluče, tomu bude otevřeno“ (Mt 7,8). Rodiče tedy, ač nemohou sami dětem dát dar víry, mohou je vést k otevřenosti a vnímavosti, aby se ony samy naučily Boha vnímat, být otevřené jeho vedení a až jednou uslyší Jeho hlas, dokázaly jako Samuel odpovědět: „Mluv, tvůj služebník slyší“ (1S 3,10).

Víra

Člověk „spravedlivý živ je z víry“⁶², praví svatý Augustin. Osvojení základů víry je podle něj počátkem života v pravé ctnosti, protože aby člověk mohl doufat v budoucí dobro, musí v něj nejdříve uvěřit.⁶³ Víra je pak božskou ctností, kterou „věříme v Boha a ve všechno, co nám zjevil a co nám církev předkládá k věření, protože Bůh je pravda sama. Vírou se člověk svobodně odevzdává Bohu.“⁶⁴ To obnáší snažit se stále znova rozpoznávat Boží vůli a snažit se ji plnit z lásky k Bohu.

⁵⁹ KKKC 384

⁶⁰ *Život z víry*, s. 39.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (I)*, s. 153.

⁶³ AUGUSTIN, Svatý. *Vavřincova příručka o víře, naději a lásce*. In: AUGUSTIN, Svatý. *Katechetické spisy*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2005, s. 81-83.

⁶⁴ KKKC 386

Víra je tedy ve své podstatě odpovědí na Boží lásku a obdarování. Tento vztah však není pouhým věřením ve smyslu, který je užíván v běžné mluvě, jedná se naopak o hluboký osobní vztah k Bohu založený na důvěře. Jako takový nemůže být vynucen a člověku je ponechána svoboda k tomu rozhodnout se pro Boha nebo se od Něj odvrátit. Na to by neměli zapomínat také vychovatelé a rodiče; při křtu svých dětí se zavázali, že je povedou své potomky k víře a budou je vychovávat ve světle *Evangelia*, ale rozhodný krok k víře už musí jejich potomci učinit sami, má-li mít jejich náboženská praxe hloubku a pevný základ. V opačném případě může jejich křesťanství nabýt povrchní podoby určitého kulturního vzorce, který je udržován například z úcty k rodičům a rodinným tradicím, ale postrádá vnitřní obsah a osobní rozměr.

Obtížnost víry spočívá také v tom, že „Věřit Bohu znamená spolehnout se na to, v co doufáme, a být si jist tím, co nevidíme“ (Žd 11,1). Chybí nám zde tedy jistota ve smyslu přírodních zákonů nebo kauzality. Pokud ale dokážeme uvěřit i tak, můžeme získat velmi mnoho – důvěru i tam, kde se doufat lidsky nedá, pocit bezpečí a smyslu a vědomí života jako cesty ke konečnému cíli. Bůh se stává v našem životě onou Alfou i Omegou – vše od Něj pochází, k Němu směřuje a k Němu se navrácí, včetně našeho vlastního bytí. Těm, kdo jsou takové víry schopni je určeno Ježíšovo blahoslavenství: „Blahoslavení, kteří neviděli, a uvěřili“ (J 20,29). O kolik je to více, než víra ve „falešné bohy“ – peníze, majetek či prestiž! Těm, kdo se jimi nechají zotročit je naopak určeno napomenutí: „Jaký prospěch má člověk, který získá celý svět, ale sám sebe ztratí nebo zmaří?“ (Lk 9,25).

Víra není něčím, co bychom měli jednou provždy. Protože se jedná o osobní vztah, vyžaduje stálou péči a reciprocitu. „Víra znamená jít cestou. Tato cesta může být obtížná; jsou na ní hledání a tápání, zmatenost, pochyby a temnota.“⁶⁵ Obzvláště v době dospívání a chvílích životních zkoušek je zkoušena i naše víra. Tyto chvíle zákonitě přicházejí v životě každého člověka. Proto je velmi důležité děti a mladé na tuto okolnost připravit a vybavit je dostatečně pevnou důvěrou v Boží pomoc a Jeho stálou přítomnost, aby dokázaly takové otřesy přečkat bez ztráty víry a vědomí vlastní hodnoty před Bohem. Dobrá křesťanská výchova je jako mapa a kompas, které pomohou ve chvílích, kdy člověk ztratí na chvíli orientaci. Pokud rodiče děti naučí číst „turistické značky“ Božího vedení na jejich cestě, zvyšuje se pravděpodobnost, že i občasná sejítí z cesty nakonec skončí ve správném cíli.

⁶⁵ *Život z víry*, s. 41.

Naděje

Součástí křesťanské víry je také postoj naděje. Zatímco v běžném životě se s pojmem naděje často setkáváme ve vypjatých situacích ve smyslu „poslední naděje“ nebo „zbývající naděje“, v křesťanství má zcela jiné zabarvení. Jedná se o základní postoj a božskou ctnost, „jíž toužíme po věčném životě jako po svém štěstí: od Boha jej očekáváme s důvěrou v Kristovy přísliby a opíráme se přitom o pomoc milosti Ducha Svatého, abychom si věčnou blaženost zasloužili a vytrvali až do konce pozemského života.“⁶⁶ Naděje v tomto kontextu má tedy radostný charakter důvěry v Boží zaslíbení a úzce souvisí s očekáváním vykoupení člověka, lidstva i celého stvoření. O této naději pak máme vydávat svědectví slovem i životem.

Život žitý v naději znamená více než jen prázdný optimismus; jedná se o zaměření života jako celku k Bohu jako svému naplnění. Tento postoj naděje je také „důvodem k angažovanosti ve světě a pro svět, neboť tento svět se má naplnit v Bohu.“⁶⁷ To se týká nejen velkých činů, ale i drobných každodenních sebezapření, protože snést tíhu každodennosti je často velmi těžké. Při jejím zvládnutí může být kontext celkového smyslu a konečného cíle velmi nápomocný.

Spása samotná jako předmět naší naděje je pro nás těžko uchopitelná a ne zcela pochopitelná. Nelze ji získat pouze vlastním snažením, protože je darem Boží milosti, ve které člověk nalézá naplnění ve společenství s Bohem.⁶⁸ Jsme tedy ve zvláštní situaci, kdy si spásu nemůžeme vysloužit vlastními silami, zároveň ale nesmíme spoléhat na to, že by nám byla darována bez naší aktivity a směřování k ní jako k cíli, protože ze skutků je člověk ospravedlněn (Jk 2,14). Spása by tedy měla být výsledkem milosti života žitého ve světle evangelia a v postoji lásky a milosrdenství. Kdo nakonec došel spásy ale zůstává tajemným Božím úradkem. Avšak křesťanská naděje nám dovoluje doufat i za ty, jejichž spása byla z lidského pohledu nejistá.

I když na nás v životě často doléhá tíha povinností a překážek, v Písmu nalézáme mnoho zmínek o naději a jejím blahodárném vlivu: skládáme svou naději v Hospodina, a to nám přináší novou sílu (Iz 40,31), „neklesáme na mysl i když navenek hyneme, vnitřně se den ze dne obnovujeme“ (2K 4,16), „býváme bezradní, ale ne zoufalí“ (2 Kor 4,8)⁶⁹, doufáme proti vši naději jako Abrahám (Ř 4,18). Víra a

⁶⁶ KKKC 387

⁶⁷ *Život z víry*, s. 42.

⁶⁸ *Život z víry*, s. 43.

⁶⁹ Liturgický překlad byl užít z důvodu pro tento kontext výstižnějšího vyjádření.

naděje tedy nevysvobozují od všech obav a úzkostí, ale jsou posilou při jejich snášení a překonávání. Je to vědomí stálé Boží přítomnosti, které nadnáší naše jho. Navíc si můžeme být jisti, že Bůh jako dobrý Otec na nás nenaloží více, než kolik uneseme (1K 10,13). Tato všechna povzbuzení jsou důležitá i pro výchovu – děti, které vidí tento postoj naděje u svých rodičů a pozorují, jak s důvěrou v Boha překonávají překážky a řeší konflikty, se od nich též učí tomuto přístupu. To je důležité hlavně v dnešní době, kdy se v důsledku proměn ve světě práce i vztahů stává budoucnost daleko nejistější, než tomu bylo v minulosti. V křesťanské naději naopak mohou získat záchytný bod a vědomí, že se mohou spolehnout na Boží pomoc a s důvěrou o ni prosit.

Láska

„Miluj Hospodina, Boha svého, z celého svého srdce, celou svou duší, celou svou silou a celou svou myslí“ a „miluj svého bližního jako sám sebe“ (Lk 10,27), to jsou dva základní a rozhodující postoje křesťana. Příkázání lásky nabývá v Kristu nové síly a jde až do krajnosti – vybízí k tomu milovat nepřátele a za přátele či víru položit i vlastní život. Ježíšem ustanovené příkázání lásky je pak naplněním Zákona (Mt 5,17).

Láska je pro apoštola Pavla největší z trojice ctností (1K 13,13), které však tvoří nedělitelnou jednotu. Láska je projevem víry, ovocem Božího Ducha (Ga 5,22) a „všechno spojuje k dokonalosti“ (Ko 3,14). Je to božská ctnost, „kterou milujeme Boha nade všechno a svého bližního jako sebe z lásky k Bohu ... a základ osobních ctností, které oživuje, podněcuje a dává jim řád“⁷⁰. Stejně jako všechny božské ctnosti je nám vlita jako Boží dar. S ní jsme schopni velkých věcí, bez ní nejsme nic (1K 13, 2). Díky daru lásky jsme schopni milovat Boha a bližního, snášet příkoří, být trpěliví, radovat se z pravdy a dobra druhého, být pokorní a přející, vydržet těžkosti, odpouštět, důvěřovat, doufat (1K 13,4-7). Jejím působením jsme schopni chtít dobro pro druhého a soucítit s druhým. Požadavkem lásky je péče a starost o druhého. Proto být bližním znamená být milosrdný jako Otec (Lk 6,36) a prokazovat milosrdenství jako Samaritán v Ježíšově příběhu (Lk 10,36-37), opustit postoj lhostejnosti a být „strážcem svého bratra“ (Gn 4,9).

Láska se vztahuje i k vlastní osobě toho, komu je tato ctnost vlita. Láska k Bohu a bližnímu totiž úzce souvisí také se správným poměrem k sobě samému – kdo sám sebe nepřijímá, nebo dokonce nenávidí a nehledá dobro pro svou duši, může jen těžko

⁷⁰ KKKC 388

přijímat druhého a pečovat o něj. Vždyť bližního máme milovat právě jako sami sebe. Proto je jedním z úkolů výchovy také kultivace sebelásky jako sebezpřijetí a ocenění vlastní hodnoty, plynoucí z důstojnosti Božího obrazu. I v tomto hledání vztahu k sobě nám pomáhá víra, neboť jak říká svatý Augustin, „ten, kdo miluje Boha, v lásce k sobě nebloudí“.⁷¹ Sebeláska tedy nemusí být nutně synonymem sobectví, jak bývá často prezentována, i když určitá míra sobectví je člověku vlastní. V této souvislosti katechismus zároveň upozorňuje, že „Láska není mravně cenná teprve tehdy, když neobsahuje asi kousíček vztahu vlastního já a stává se čirým sebeobětováním.“⁷² Součástí duchovního zrání je samozřejmě i potlačování nadměrného egoismu, nicméně člověk zároveň nadále zůstává zájmovou bytostí s vlastní vůlí a intencionalitou. Vodítkem při hledání rovnováhy se nám může stát *zlaté pravidlo* jednat s ostatními tak, jak si přejeme, aby oni jednali s námi (Mt 7,12) a Kantův imperativ: osoba druhého se nikdy nesmí stát pouze prostředkem k uskutečnění našich zájmů.

1.2 Já a druhý

Naše existence ve světě má vždy povahu spolubytí a odkázanosti na druhého. Již Aristoteles člověka definoval jako *zoon politikon*, tedy bytost společenskou nebo také politickou, jejíž vývoj je úzce spojen s životem *polis*; v ní je utvářen jako člověk, s ní je svázán a jí má sloužit. V řeckém myšlení k celkové dobrosti člověka patří mimo dovedností, rozumových schopností či mravního stavu i tzv. *areté politiké*, tedy „občanská dobrost“, která se projevuje například schopností jednat s lidmi nebo řídit věci obce.⁷³

V biblickém pojetí začínají dějiny lidské blízkosti Adamovým radostným zvoláním, když poprvé spatřil Evu, pomoc sobě rovnou: „Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla!“ (Gn 2, 23). Tato chvíle je výjimečná také tím, že člověk si zřejmě poprvé plně uvědomil svou identitu. Když Adam před tím pojmenovával zvířata v zahradě Eden, byl si čím dál více vědom jejich odlišnosti a ačkoli nebyl zcela bez jakékoli vztahovosti (byl v niterném vztahu k Bohu), přece postrádal někoho, kdo by byl s ním *totožný*, a přeci jiný, kdo by byl jeho lidským protějškem. Zde před námi vyvstávají dvě věci, které budou klíčové i pro tuto kapitolu. První z nich je

⁷¹ AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (II)*, s. 267.

⁷² *Život z víry*, s. 45.

⁷³ NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl třetí*, s. 341.

nepostradatelnost druhých lidí pro každého člověka; člověk jako vztahová bytost druhé potřebuje. Druhou je fakt, že teprve díky druhým můžeme rozpoznat a budovat svou identitu, jak později uvidíme.

1.2.1 Zásadní odkázanost na druhého

V dnešní době, která klade důraz především na individualitu a svobodu, není snadné dojít plného uvědomění si vzájemné závislosti mezi lidmi, kteří jsou dnes navzdory životu v statisícových městech mnohdy izolováni. Také elaborovaná forma dělby práce v moderní společnosti již není navenek tak čitelná jako bývala v malých pospolitostech a rodinné a sousedské vztahy jsou často odsouvány do pozadí. Moderní člověk často podléhá iluzi soběstačnosti a nezávislosti, má pocit, že vše může zvládnout sám a z vlastních sil. Avšak kdyby některý článek v řetězci rozvinuté dělby práce náhle selhal, rychle by se dnešní člověk přesvědčil o opaku.

Ve skutečnosti stále platí, člověk je „jádem své přirozenosti bytost společenská, a bez vztahu k ostatním nemůže žít ani rozvíjet své vlohy.“⁷⁴ Zásadní odkázanost na druhého a potřeba vztahovosti je nejvíce viditelná na samém počátku lidského života. Nemluvně potřebuje svou matku, své první Ty, a to nejen k uspokojení svých praktických potřeb, ale aby byla ztělesněním jeho prvního světa, blízkosti, bezpečí, aby díky ní mohlo jednou důvěřovat. Na důležitost této vztahovosti neplánovaně již ve třináctém století ukázal pokus Bedřicha II. s padesáti nemluvnaty, který bohužel skončil velmi tragicky.⁷⁵ Bedřichovým záměrem bylo zjistit, jakým jazykem budou nemluvnata mluvit, pokud neuslyší kolem sebe žádnou řeč. K péči o děti určil pěstounky, které nemluvnata měly kojit a koupat, ale nesměly jim projevovat citovou náklonnost, mluvit na ně nebo jim projevovat lásku. Experiment však velmi brzy dramatickým způsobem skončil smrtí všech padesáti dětí. Tato tragická událost, stejně jako mnoho pozdějších studií, ukazuje na to, že zejména v prvním roce života, ale i později, je pro člověka vztahovost velmi důležitá, má-li žít naplněným a smysluplným životem.

To se týká jak vztahu k našim nejbližším, tak i vztahu k lidem, které náhodně potkáváme v rámci sdíleného prostoru, ale i k těm, které jsme nikdy neviděli, ale jsme k nim vázáni společným lidstvím a vztahem solidarity. Zejména v dnešním světě, kde je

⁷⁴ GS 12

⁷⁵ DOBSON, James. *Láska a kázeň ve výchově dětí*. Praha: Návrat domů, 1997, s. 39.

často otázkou dne, jak nejlépe využít svého bližního⁷⁶ pro posílení vlastní pozice nebo získání výhod, je potřeba znovunalezení vztahu odpovědnosti a solidarity k druhým. Schopnost budování živých, odpovědných, a v neposlední řadě také pravdivých vztahů k druhým je jedním z největších úkolů výchovy. Rodiče by mu měli věnovat zvláštní pozornost, protože dobrý vztah k druhému je velmi důležitý jak pro zdařilost života jejich dětí, tak i pro celou společnost, kterou budou jednou společně utvářet. V neposlední řadě by se měla výchova dětí odrazit i ve vztahu k rodičům samotným, zejména v době stáří, kdy budou sami potřebovat pomoc.

Křesťanská výchova by měla zcela jistě probíhat v duchu přikázání lásky „jako já jsem miloval vás, i vy se milujte navzájem“ (J 13,34) a Ježíšových slov „cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili“ (Mt 25,40). Katolická církev v této spojitosti poukazuje na stále rostoucí vzájemnou závislost mezi osobami i národy a vyzývá k novému nasazení na sociálně etické rovině.⁷⁷ To se jistě týká také výchovného úsilí, které by mělo směřovat k solidaritě s každým člověkem. Solidarita v křesťanském pojetí totiž „*zvláštním způsobem upozorňuje na bytostně společenskou povahu lidské osoby, rovnost všech lidí co do důstojnosti i před právem, společné putování jednotlivců i národů směrem k stále vědomější společné jednotě*“.⁷⁸ Solidarita je také jednou ze čtyř základních zásad, kterými se křesťan může řídit v situacích běžného života. Dalšími třemi zásadami jsou personální princip, vycházející z křesťanského pojetí osoby, kterého se dotkneme v příští kapitole, dále princip subsidiarity, který bude zmíněn v kapitole o autonomii a svobodě a nakonec princip společného dobra. Toto společné dobro je pak definováno jako „souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovolují plnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti.“⁷⁹ Z výše zmíněného vyplývá, že tyto zásady mohou být velmi užitečným vodítkem i pro výchovu, protože podobně jako ctnosti nabízejí konkrétní nástroj pro promýšlení sociální reality, která je vždy také místem výchovy. Pokud rodiče navíc naučí své děti vycházet při svém rozhodování z těchto zásad, mohou pomoci utvářet lepší společnost a jejich děti se jednou mohou stát onou „solí země“, dnes tolik potřebnou.

Vrátíme-li se ještě jednou k pojmu spravedlnosti, jakožto pevnému a trvalému odhodlání dávat každému, co mu patří, nalezneme velkou blízkost právě s pojmem

⁷⁶ BAUER, Winfried. *Tyranie blahobytu*. Praha: Volvox Globator, 1997, s. 52.

⁷⁷ KSN 192

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ GS 26

solidarity. Ta je v sociální nauce církve definována jako pravá a skutečná mravní ctnost, která se projevuje jako „pevná a trvalá odhodlanost usilovat o společné blaho neboli dobro všech a jednoho každého, protože všichni jsme zodpovědni za všechny.“⁸⁰ S tímto postojem úzce souvisí také uměřenost, protože podmínkou uskutečnění solidarity je také postoj přejícnosti, který je spojen také s Ježíšovým apelem „zapři sám sebe“ a postojem služby.

Důležitým postojem, který úzce souvisí se solidaritou a který by měl být pěstován výchovou, je také rozvíjení vědomí, že jsme dlužníky společnosti, v níž žijeme a jejíž jsme součástí.⁸¹ Není pravdou, že – jak zaznívá v jedné rapové písničce – „my tomuhle systému nedlužíme vůbec nic“. Je to společnost, která poskytuje a utváří podmínky pro lidský rozvoj. Je nositelkou hodnot, kultury a vědeckých poznatků, které nám zprostředkovává a také poskytuje řadu služeb.

Důležitosti vztahu k druhým pro náš život si všímá také Martin Buber ve své knize *Já a ty*. Zde poukazuje na to, že lidské já vystupuje jinak, potkává-li se se svým Ty (druhým člověkem nebo Bohem) a odlišně když přichází do styku s ostatními skutečnostmi, které se skrývají pod základním slovem *Já-Ono*.⁸² Důležité je to, že pouze základní slovo *Já-Ty* lze vyslovit celou svou bytostí, pouze *Já-Ty* znamená vztah. Tento vztah se pak může odehrávat ve třech sférách: v přírodní sféře, kde tvorové „se k nám obracejí, ale nemohou nás dosáhnout“, protože nemají řeč⁸³, v lidské sféře, kde je vztah zjevný a uskutečňovaný řečí, a v duchovní sféře, kde se zjevuje mimo řeč, ale přesto cítíme, že jsme „voláni“. Základní slovo *Já-Ono* je pak vztaženo ke světu a k věcem, setkáním s nimi nevzniká vztah, ale zkušenost. Pro nás důležitým vyústěním toho zamyšlení je ve vztahu k bližnímu Buberův poznatek, že „Stávám se vskutku sebou jen díky svému vztahu k „Ty“; stávaje se sebou, říkám „ty“. Všechn skutečný život je setkáním“.⁸⁴ Tento výrok poukazuje k faktu, že vztahy jsou pro náš život, vývoj i sebenalézání klíčovým faktorem. Avšak i od nás je očekáván náš díl úsilí – druhému je třeba vyjít vstříc. Má-li se jednat o opravdové setkání s druhým, musí být vztah bezprostřední, řečeno s Buberem, „mezi „Já“ a „Ty“ není žádný účel, žádná chtivost a žádné předjímání ... Každý prostředek je překážkou. Jenom tam, kde se

⁸⁰ KSNC 193 (citace ze SRS 38)

⁸¹ KSNC 195

⁸² BUBER, Martin. *Já a ty*. Praha: Kalich, 2005, s. 37n.

⁸³ Tamtéž, s. 39.

⁸⁴ Tamtéž, s. 43.

všechny prostředky hroutí, dochází k setkání“.⁸⁵ Opravdové setkání může být velmi obohacující a má své významné místo i ve výchově. Přináší však také určité riziko – momenty setkání totiž „uvolňují vyzkoušenou souvislost, zanechávají po sobě spíše otázku než spokojenost, otrásají naší jistotou.“⁸⁶ To je zároveň něčím velmi podstatným při procesu hledání a budování vlastní identity. Teprve na základě odlišnosti poznáváme „to své“.

1.2.2 Identita a druzí

Jak bylo řečeno výše, lidé kolem nás mají klíčovou roli i v budování naší identity. Identita totiž není něčím, co by bylo předem dáno, člověk ji musí teprve utvářet tím, že si uvědomuje vlastní odlišnost a zároveň poznává sám sebe během celého svého života. K tomu by ale mohlo těžko docházet, kdyby žil zcela osamoceně. Řečeno s Winfriedem Bauerem, „člověk může identitu rozpoznat pouze prostřednictvím něčeho, co leží mimo oblast jeho bytí. ... Teprve jako součást celku si může uvědomit svoji zvláštnost a snad i jedinečnost“.⁸⁷ V jeho interpretaci pak identita není něčím daným, ale spíše určitou snahou, přáním či představou, jak si přejeme, aby nás ostatní viděli a vnímali. Jako taková může být získána, ztracena, změněna nebo odvrhnutá. Právě v jednání, které brání nebo ospravedlňuje identitu, vzniká podle Bauera vědomí identity. Zároveň je podle něj podmínkou získání identity otázka po smyslu, kterou dnes řada lidí neklade.⁸⁸

Pro naše zamyšlení nad křesťanskou identitou a výchovou je zajímavý zejména zmíněný vztah identity ke smyslu. Dá se říci, že jedním ze smyslů výchovy je vytvořit určité pevné jádro identity, které by bylo mladému člověku oporou v době dospívání i později, až dosáhne dospělosti. Je velmi důležité, aby rodiče svým životem dosvědčovali, že víra znamená nejen určité způsoby jednání, postoje a hodnoty, ale zejména vědomí celkového smyslu života. Život s Bohem je vždy smysluplný a i ten nejskrytější a nejméně nápadný život má své poslání a hodnotu. Důležité je děti učit, že i to, co svět nevidí nebo nepovažuje za úspěch nebo hodnotu, může mít velkou cenu v Božích očích. Pokud budou svůj život takto vnímat, může jim to velmi pomoci – minimálně v tom, že na ně nebude tolik doléhat vnější tlak na úspěšnost a výkon, tolik

⁸⁵ Tamtéž, s. 45.

⁸⁶ BUBER, Martin. *Já a ty*, s.65.

⁸⁷ BAUER, Winfried. *Tyranie blahobytu*, s. 29.

⁸⁸ Tamtéž, s. 36.

typický pro dnešní dobu. Zároveň s tím pak roste i šance, že jejich identita se bude vyvíjet kontinuálně, bez velkých zvrátů a touhy být někým jiným.

K budování identity patří i sebepoznávání, hledání své cesty, snaha o usebrání vnitřních sil. Buber však upozorňuje, že toto neděláme jen kvůli sobě. Naším úkolem je u „sebe začít, ale neskončit při sobě, vyjít ze sebe, ale nezaměřit se na sebe, poznávat se, ale neobírat se sebou“.⁸⁹ Toto vyjít ze sebe ale znamená ohrožení, otřes jistot ve vzájemné konfrontaci s názory a postoji druhého. Hannah Arendt si v této souvislosti všímá také toho, že zatímco naše vlastnosti, nadání či vady můžeme s určitou dávkou kontroly ukazovat nebo skrývat, naše vlastní osobní „Kdo“ se naší kontrole vymyká a nedobrovolně je ukazujeme ve všem, co děláme nebo říkáme.⁹⁰ To je obtížné obzvláště v době dospívání, kdy bývá mladý člověk zmaten, často postrádá pevné body a jistotu ohledně sebe samého a nezřídka se učí vlastními chybami při setkávání s novými situacemi. To někdy může končit destruktivním sebeobviňováním a ještě většími nejistotami. Proto je velmi důležité mladé učit, aby byli schopni si situaci rozebrat, vzít si ponaučení a svoji energii nesměřovat jen na sebekritiku, ale k činnosti ve světě.

Na závěr je třeba zmínit také to, že naše identita není důležitá jen pro nás samotné, ale i ve vztahu k druhým. Znamená totiž určitou předvídatelnost a spolehlivost našeho jednání a postojů, a proto je velmi podstatná pro spolubytí a spolupráci s ostatními. Jak říká Erikson, zejména psychosociální identita je něčím, čím je „každý člověk na zemi je povinován každému druhému“.⁹¹ S tím souvisí i vědomí závazku a zodpovědnosti vůči druhým, ať už se jedná o rodinu, zaměstnavatele nebo stát.

1.2.3 Slib a odpuštění

Hannah Arendt, ale i jiní myslitelé, nás v souvislosti s identitou upozorňují na dva na první pohled poměrně nenápadné pojmy – slib a odpuštění. Pokud v kontextu těchto pojmů hlouběji promýšlíme identitu člověka jakožto bytosti, která má svou historii a budoucnost, záhy zjistíme, že i když tyto dva úkony nejsou často plně vnímány či zřetelně manifestovány, provázejí nás vlastně po celý život a mají velký

⁸⁹ BUBER, M. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Olomouc: Votobia 1994, s. 56.

⁹⁰ PECHAR, Jiří. *Být sám sebou*. Praha: nakladatelství Hynek, 1995, s. 18.

⁹¹ Tamtéž, s. 55.

vliv na jeho kvalitu. Máme-li štěstí, již od útlého dětství se nám dostává ujištění od rodičů „budu tady a postarám se o tebe“ a odpuštění toho, co se nám nepovedlo. Tak se přirozeně těmto dvěma úkonům učíme a přenášíme je do vlastního života, do vztahů přátelských, partnerských i ostatních. Křesťané pak čerpají sílu k duchovnímu životu z příslibu spásy a stálé Boží přítomnosti, a také z Božího odpuštění svých selhání ve svaté zpovědi.

Život každého člověka je utvářen jeho rozhodnutími a jednáními. Ta se odehrávají uprostřed tkaniva vztahů, kde na sebe narážejí svobody jednotlivých lidí a vzájemně se ovlivňují. Není snad jediného rozhodnutí, které by se nějakým způsobem nedotýkalo jiného člověka. I při zodpovědné snaze každé rozhodnutí dobře zvážit se nikdy nemůžeme vyhnout chybám, protože jako bytosti, které mají své limity, nedokážeme ani při vší dobré vůli odhadnout správně všechny možné následky našeho jednání. Často můžeme pozorovat, jako by rozhodnutí učiněná jednotlivými lidmi dále žila vlastním životem, který už nemá člověk v moci. Člověk je tedy postaven před realitu svého jednání, které má povahu neodvolatelnosti a je konfrontován s nepředvídatelností toho, jak skončí jím započaté procesy.

Těchto dvou výrazných rysů jednání, neodvolatelnosti a nepředvídatelnosti, si všímá Arendtová ve své knize *Vita activa*⁹². Právě v lidské schopnosti odpouštět nachází lék proti neodvolatelnosti jednání, schopnost slíbit a slib dodržet je pak lékem proti nepředvídatelnosti, tedy „chaotické nejistotě všeho budoucího“:

Kdybychom si nemohli vzájemně odpustit, tj. vzájemně se oprostít od důsledků našich činů, pak by se naše schopnost jednat jaksi omezovala na jeden jediný čin, jehož důsledky by nás v nejvlastnějším smyslu slova pronásledovaly až do konce našeho života ... Bez toho, aniž bychom se zavazovali do neisté budoucnosti a připravovali se na ni slibem, bychom si nikdy nebyli s to zachovat svou vlastní identitu.⁹³

Schopnost slíbit a svůj slib dodržet je tedy podstatná i pro budování naší identity. Proto bychom i při výchově měli dbát, abychom my sami dávali dětem a mladým dobrý vzor a byli důslední v plnění závazků, které jsme přijali, jakož i ve vedení k zodpovědnosti a dokončování započatého u našich dětí. Zde se zároveň znovu ukazuje také společenská podstata člověka – je to vztah k druhým, kde se učíme odpovědnosti, závazkům i odpuštění.

⁹² ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita activa neboli O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 307.

⁹³ Tamtéž, s. 308.

Velký důraz na odpuštění nacházíme také v Evangelii; v modlitbě Páně stojí „odpusť nám naše viny, jako i my jsme odpustili těm, kdo se provinili proti nám“ (Mt 6,12). Ten, kdo sám neodpustí, nemůže doufat v Boží odpuštění pro sebe. Na duchovně zdravé vztahy a usmíření je zaměřeno také vyostření přikázání „nezabiješ“ v *Horském kázání* (Mt 5, 21–24), kde zaznívá výzva k tomu, aby člověk se svou obětí Bohu přicházel teprve tehdy, až i jeho srdce bude připraveno tím, že odpustí a usmíří se s lidmi kolem něj. I zde v pozadí často rezonuje Ježíšovo „neboť nevědí, co činí“ – jak již bylo řečeno u Arendtové, dosah mnoha našich činů můžeme jen těžko předvídat. I proto máme odpouštět „ne sedmkrát, ale až sedmdesát sedmkrát“ (Mt 18,22). Pak v popředí nezůstává vina, ale lidská osoba, která dostává druhou šanci.

1.3 Křesťanské pojetí osoby jako základ křesťanské identity

Již ve svých počátcích křesťanství přineslo zásadní obrat v chápání člověka a jeho místa ve světě. Zatímco v antice byl člověk chápán jen jako nedůležitá kapka v moři, která se na okamžik rodí do nepomíjejícího světa, radostná zvěst evangelia jej pozvedá na jedinečné a nezaměnitelné bytí, jehož nesmrtelná duše dalece překračuje pomíjivý svět. A nejen to – ve své době nebyvalé je také prohlášení apoštola Pavla: „Vy všichni jste přece skrze víru syny Božími v Kristu Ježíši ... Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou“ (Ga 3,26.28). Křesťanství tedy přináší zcela nový pohled na hodnotu člověka, který je lidskou osobou nadanou zvláštní důstojností, a to bez ohledu na všechny společenské překážky a zažité pořádky dané doby. Křesťanství zve k přijetí radostné zvěsti každého bez ohledu na stav, společenskou vrstvu, pohlaví, rasu či původ. Křesťanské zjevení tak „*vrhá nové světlo na identitu, povolání a konečné určení osoby i lidského rodu*“.⁹⁴ Každá osoba je stvořena a milována Bohem, spasena v Kristu a seberealizuje se v množství vztahů, které jsou neseny láskou, spravedlností a solidaritou. Všichni lidé mají rovnou důstojnost před Bohem.

Základ této rovnosti lze nalézt v knize *Genesis* - Bůh stvořil člověka svobodným a láskyplným činem jako *Imago Dei*, „aby byl obrazem Božím“ (Gn 1,27) a odtud je odvozována nevýslovná a nezcizitelná důstojnost každého člověka⁹⁵, která není závislá na výkonu, prospěšnosti nebo principu zásluhovosti. Každý člověk je také nadán

⁹⁴ KSNC 35

⁹⁵ KSNC 105

svobodnou vůlí a jedinečným osobním povoláním, které je součástí velkého Božího plánu.

Podstatným rysem osoby je také její interpersonální založení. Jejím prvotním a zakládajícím vztahem je vztah k Bohu – v křesťanském pojetí člověk své plné vyjádření nachází jedině v tomto vztahu, který může být zamlčen nebo potlačen, ale nikdy nemůže být zrušen.⁹⁶ Díky tomuto vztahu si člověk zároveň uvědomuje, že není na tomto světě svrchovaným pánem, ale spíše správcem Božích darů, které ho zároveň zavazují. Vedle radosti z těchto darů by ho mělo toto uvědomění vést také k postoji vděčnosti za přijatá dobrodiní a pokoře před Boží velikostí.

Odrazem tohoto základního vztahu k Bohu je pak také společenská povaha lidské přirozenosti; člověk by měl vždy ze své podstaty být aktivním činitelem společenského života, protože je „jádem své přirozenosti bytost společenská, a bez vztahu k ostatním nemůže žít ani rozvíjet své vlohy.“⁹⁷ Teprve v setkání s ostatními se může realizovat, komunikovat, sdílet skutečnost s druhým, darovat účast na své vlastní osobě. Řečeno s Hansem Rotterem, teprve „v tomto společenství nachází osoba svoje celé bytí“.⁹⁸

Pro lidskou vztahovost a Boží plán je důležitá i druhá část již zmíněného verše z *Genesis*: „jako muže a ženu je stvořil“ (Gn 1,27), jako lidské osoby stejné důstojnosti a hodnoty, a přeci odlišné. V této odlišnosti se navzájem doplňují a utvářejí „dynamismus vzájemnosti“ lidského my.⁹⁹ „Jsou Bohem chtěni jeden *pro* druhého, pro osobní společenství. Společně jsou povoláni k tomu, aby předávali lidský život, když v manželství vytvářejí „jedno tělo“ (Gn 2,24), a aby užívali zemi jako Bohem ustanovení „správci“.“¹⁰⁰ Ve vztahu manželství se tedy setkávají mužské a ženské specifikum, navzájem se obohacují a doplňují na rovině fyzické, psychické, ale i ontologické. Spolu utvářejí harmonické soužití a jednotu. To vše ale není dosažitelné jen lidskými silami, proto do jejich vztahu vstupuje sám Bůh svojí milostí jako garant vztahu, uzavřeném v Jeho jménu. Řečeno s Martinem Buberem, „...pravé společenství lásky nepovstává proto, že lidé k sobě navzájem chovají city (i když ovšem jeho vznik není možný ani bez toho), nýbrž ... díky tomu, že všichni mají živoucí vztah

⁹⁶ KSNC 109

⁹⁷ GS 12

⁹⁸ ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s.24.

⁹⁹ KSNC 111

¹⁰⁰ KKKC 71

k živoucímu Středu ... Společenství se buduje na základě živoucího vzájemného vztahu, ale stavitelem je živoucí, působící střed.“¹⁰¹

V křesťanství se často setkáváme také s pojmem hříchu, který má blízkou souvislost právě se vztahovostí. První společný život lidí v zahradě Eden byl ztělesněním ideality vztahů, kterou stále podvědomě hledáme a kterou málokdy nacházíme právě vlivem prvotního hříchu. Tato idealita však neměla dlouhého trvání, protože Adam a Eva podlehli pokušení a zatoužili přisvojit si Boží vlastnosti. Pojedením ze stromu poznání prolomili jim dané meze svobody, což mělo za následek ztrátu prvotní svatosti a spravedlnosti; takto porušená přirozenost je pak dále předávána plozením.¹⁰² Tento pád vedl k narušení lidské vztahovosti jako celku – jeho důsledkem bylo odcizení od Boha a tím i sebe samého, narušení čistoty vztahů k druhému, zatížení vztahu mezi mužem a ženou žádostivostí a poměr ke světu, který má mnohdy více společného s kořistěním než se spravedlivým správčovstvím. Příléhavý popis důsledků hříchu nalézáme také u Hanse Rottera:

Hřích je jednoznačným „ne“ ke všem perspektivám osobního bytí. Říká „ne“ vlastnímu Já, neboť je v příliš příkrém rozporu se sebeuskutečněním. Izoluje vlastní osobu, protože zkracuje blahodárnou spojitost s bližními. ... Popírá osobu bližního. Ve svém zlu si nepřeje dobro druhého. Nepřeje si jeho rozvoj, neotevírá mu žádnou budoucnost. Tímto ne k samotnému lidství vyslovuje hřích svoje *ne* také vůči Bohu. ... Znamená tedy rozhodně, že se jedná o provinění vůči Bohu. Svým zlem odmítá hříšník onu lásku, kterou mu chce Bůh darovat a kterou vyjádřil v Ježíši Kristu. Člověk tak jedná proti své vlastní svobodě zvolit dobro a proti základnímu dobru své existence.¹⁰³

Díky spásnému činu v oběti Ježíše Krista však nejsme ponecháni temnotě vlastního srdce, ale máme křesťanskou naději. Jako jsme byli neposlušností jediného člověka uvrženi do dědičného hříchu, tak jsme spasitelným činem Kristovým navráceni životu – „kde se rozmohl hřích, tam se ještě mnohem více rozhojnila milost“ (Ř 5,20). Kristus tedy přichází jako nový Adam, aby pomohl člověku znovu nalézt vztah k Bohu a poznat sám sebe a vznešenost svého povolání.¹⁰⁴ Spolu s člověkem je pak obnoveno také všechno stvoření (Ř 8,18–22).

¹⁰¹ BUBER, Martin. *Já a ty*, s. 76-77.

¹⁰² KKKC 75

¹⁰³ ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*, s. 85-86.

¹⁰⁴ GS 22

Obzvláště v kontextu dnešní kultury a výchovy v prostředí, které utváří, je třeba upozornit na často velmi zúžené pojetí lidské osoby, které má tendenci opomíjet některé její podstatné rysy. Zatímco katolická církev usiluje o vnímání člověka v jeho úplnosti a ve všech jeho kontextech a vztazích, tedy „s tělem i duší, srdcem i svědomím, myslí i vůlí“,¹⁰⁵ objevují se dnes mnohé redukcionistické koncepty. Ty člověka často vnímají v jeho krajnostech, například jako absolutní a soběstačnou sebeutvářející se individualitu nebo naopak jen jako pouhou buňku systému. Jindy je člověk vnímán čistě materiálně a tělesně a bez duchovní roviny nebo je jeho sexualita nadměrně zdůrazňována a vyzdvižována na úkor jeho ostatních rozměrů. Nauka církve oproti tomu prohlašuje, že člověk byl stvořen jako jednota duše a těla, která dohromady tvoří jedinou přirozenost osoby. Principem této jednoty je pak duchovní a nesmrtelná duše.¹⁰⁶ Tělesnost je podstatným rozměrem člověka, vždyť tělo bylo stvořeno jako dobré, umožňuje nám bytí v tomto světě a je určeno k zmrtvýchvstání. Zároveň je však poznamenáno v důsledku zranění hříchem vzpurností, kterou je třeba stále přemáhat, a proto je ve výchově velmi vhodné pěstovat ctnost uměřenosti a čistoty.

Křesťanské pojetí osoby má přes svou specifčnost mnoho společného také s dnešním důrazem na jedinečnost a individualitu, zároveň však klade meze bezmeznému individualismu. Člověk je vnímán jako bytost, která má aktivně utvářet sebe a svůj život, která je nadána sebe-vědomím, inteligencí a schopností sebereflexe. Velmi důležitým bodem, který učitelský úřad zdůrazňuje a který již v dnešní době tak samozřejmý není, je také fakt, že „nikoliv inteligence, vědomí sebe sama a svoboda jsou tím, co osobu definuje, nýbrž naopak, je to osoba, která je základem úkonů inteligence, vědomí a svobody“.¹⁰⁷ Tento postoj je velmi důležitý obzvláště dnes, kdy se stále posunují možnosti biomedicíny a techniky, a kdy je lidský život a jeho nezcizitelná důstojnost často v ohrožení. I pro výchovu, jejíž hlavním cílem má být naplněné lidství, je velmi potřebné v dětech a mladých pěstovat úctu k lidskému životu ve všech jeho fázích, protože naučí-li se soudit druhé pouze podle jejich výkonů nebo prospěchu, který přinášejí, snadno mohou sklouznout k pohrdání těmi, kdo těchto výkonů nedosahují. A mezi ty mohou v jejich očích jednou patřit i nemohoucí rodiče. Pokud naopak děti od malička budeme učit, že lidská důstojnost vychází z Boží vůle a je

¹⁰⁵ GS 3

¹⁰⁶ KSNC 127

¹⁰⁷ KSNC 133

s Bohem pevně spojena a neměnná, dokáží ji pravděpodobně vidět i v lidech starých, nemocných či postižených.

1.4 Výchova ke svobodě, autonomii a sebepoznání

Jedním z hlavních cílů výchovy by mělo být přivést mladého člověka ke schopnosti samostatného myšlení a svobodného rozhodování, jejichž nezbytnou součástí je také vědomí následků vlastního konání. Celý náš život je totiž utvářen nepřetržitým řetězcem drobných i větších rozhodnutí. Ta postupně dávají tvar naší identitě a životní cestě a otevírají nebo naopak uzavírají možnosti, které jsou nám k dispozici. Každý člověk je jedinečný a právě tak je jedinečná i jeho osobní cesta – a právě tuto vlastní neopakovatelnou cestu je třeba hledat. Martin Buber si v této spojitosti všimá, že i když nám v mnohém mohou pomoci vzory velikosti a svatosti jiných, jádro hodnoty našich činů spočívá zejména v tom, že jsme je uvedli do reality „svým vlastním způsobem a vlastní silou“.¹⁰⁸ Nemáme tedy pouze napodobovat život někoho druhého, ale hledat své vlastní poslání a k jeho naplnění používat svou svobodu, své dary, svůj osobitý pohled na svět.

K pravému hledání a nalézání dobra a sebe samého člověk potřebuje svobodu. Ta je mu Bohem dána jako nejvyšší výraz toho, že je Jeho obrazem. Právě důstojnost Božího obrazu vyžaduje, aby člověk „jednal podle vědomé a svobodné volby, to znamená jako osoba hýbán a podněcován z nitra“.¹⁰⁹ Motivem jednání by neměl být pouze slepý vnitřní popud nebo vnější donucení, ale uvážené rozhodnutí podpořené Boží milostí.

Tato svoboda je oprávněná a Bohem chtěná a je výrazem lidské autonomie. Zároveň však není neomezená. Její meze jsou dány přirozeným mravním zákonem, který člověk odkrývá v hlubinách svého svědomí.¹¹⁰ Tento zákon si člověk sice sám neukládá, ale autonomně jej poznává v sobě samém. Díky němu poznává co konat a čeho se vyvarovat, což je velmi důležité pro praktický život, který je celý tvořen dlouhým řetězcem osobních rozhodnutí, která pak nadále ovlivňují náš život. Ač se to může zdát jako paradoxní, teprve přijetím mravního zákona, který znamená též určité

¹⁰⁸ BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Olomouc: Votobia 1994, s. 20.

¹⁰⁹ GS 17

¹¹⁰ GS 16

omezení, nabývá lidská svoboda své plnosti a pravého uskutečnění.¹¹¹ Tento přirozený mravní zákon je ve svých základních rysech vyjádřen také v Desateru, které představuje soubor norem, poskytujících základní orientaci v tom, jak zdárně budovat vztah k Bohu i k lidem ve světle intelektu, který je nástrojem poznání přirozeného zákona. Správné pochopení Desatera pak znamená život ve větší svobodě, protože ve skutečnosti je to hřích, který člověka nejvíce spoutává.

Přirozený zákon při tom nemá platnost jen pro věřícího člověka, ale je závazný pro všechny lidi, neboť každý člověk je nadán schopností rozlišovat dobro a zlo. Avšak i tento dar může být v člověku umenšen vlastním nezájmem nebo špatnou výchovou. Od okamžiku, kdy hřích vstoupil do lidského života, je třeba počítat s tím, že svoboda je „*tajemně nakloněna k tomu, aby zrazovala otevřenost vůči pravdě a lidskému dobru, velmi často upřednostňuje zlo i sobeckou uzavřenost, přičemž ze sebe činí božstvo, které rozhoduje o dobru a zlu.*“¹¹² Díky Boží milosti, kterou nám získal Ježíš Kristus svou spásnou obětí, je však i naše svoboda vykoupena a my jsme jejím prostřednictvím uschopněni k jejímu správnému užívání. K tomu patří také „*právo odmítat to, co je mravně negativní, ať už se to představuje v jakékoli podobě.*“¹¹³ To je stěžejní zejména v oblasti výchovy i sebevýchovy – děti by totiž měly mít nárok vyrůstat v mravně dobrém prostředí, které jim umožní pěstovat schopnost rozeznávání dobrého a zlého; to je naprosto nezbytné pro jejich vlastní rozhodování a zdařilost člověka jako celku. Tato schopnost odlišovat úzce souvisí i s budoucí identitou, která je s rostoucím věkem čím dál více ovlivňována vlastním rozhodováním. Zde leží velká odpovědnost rodičů a vychovatelů, což připomíná i Ježíšův výrok: „Kdo by svedl k hříchu jednoho z těchto nepatrných, kdo ve mne věří, pro toho by bylo lépe, aby mu pověsili na krk mlýnský kámen a potopili ho do mořské hlubiny“ (Mt 18,6).

Přirozený zákon také úzce souvisí se svědomím – jak již bylo řečeno, právě v jeho hlubinách člověk odkrývá onen mravní zákon, který si sám neukládá, ale který je pro něj závazný. Právě ve svědomí člověk zakouší požadavky na svou svobodu – požadavek svobodně volit dobro a jednat jako mravní bytost. Jsou však i lidé, u kterých se svědomí nikdy plně nerozvinulo, je špatně orientováno nebo vymizelo vlivem okolností, chybějících předpokladů, špatných příkladů či upřednostněním osobních cílů

¹¹¹ VS 35 (podle citace v KSNC 136)

¹¹² KSNC 143

¹¹³ CA 17 (podle citace v KSNC 200)

před dobrem.¹¹⁴ Výchova má tedy své důležité místo i ve vztahu ke svědomí. Jak stojí v katechismu: „Nejsme odpovědni jen před svým svědomím, ale také za své svědomí. Musíme je vzdělávat, aby se stalo „svéprávným svědomím“.“¹¹⁵ Tato svéprávnost však neznámá libovůli, ale svobodně přijatou zodpovědnost a mravní zralost, která se projevuje bdělostí svědomí a zvláště pro křesťana znamená stálou snahu vše nahlížet ve světle evangelia. Ve vztahu k výchově je důležité uvědomění, že svědomí se nemůže plně vyvíjet ani samo od sebe, ani pouhým vnějším působením. Jsme utvářeni naším společenským prostředím, kulturou, rodinnými zvyklostmi, způsoby, jakými se naši rodiče vyrovnávají s životními situacemi, ale zároveň je to nakonec každý jednotlivec sám, který si musí zvolit normy a hodnoty, které přijme za závazné pro svůj život. Role rodičů spočívá v tom, aby vytvořili co nejvhodnější prostředí pro vývoj dítěte a atmosféru přijetí. Je potřeba, aby ho vedli a pomohli mu zdokonalovat schopnost rozlišování a samostatného promýšlení jednotlivých situací, se kterými se setkává. Zároveň je nezbytné, aby rodiče a vychovatelé dali dítěti také prostor dělat vlastní chyby – dokud člověk nezažije špatné svědomí, není si většinou vědom toho, jak krásné a důležité je žít v souladu se svým svědomím. Druhou věcí je, že rodiče vždy nebudou nablízku, aby dítěti pomohli rozhodnout a ani není žádoucí, aby za něj vždy přejímali zodpovědnost. Cílem je naopak vést dítě či mladého člověka k co největší samostatnosti, aby byl schopen v závislosti na věku a vyzrálosti činit vlastní rozhodnutí s vědomím následků a aby původně asymetrický vztah rodiče a dítěte postupně přerostl ve vztah, ve kterém rodič a mladý člověk budou stát vedle sebe jako dvě dospělé autonomní osoby, které si mohou přispět radou, ale do ničeho se navzájem nenuťují a mají k sobě úctu (to se týká také osobního rozhodnutí mladých o své náboženské orientaci).

Snad se lze ve výchově inspirovat jednou ze zásad sociální nauky církve, principem subsidiarity, který říká, že to, „co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou“.¹¹⁶ Pokud rodiče a vychovatelé nedají dětem a mladým prostor k vlastní iniciativě a participaci na tom, co již vlastními silami zvládnou, budou jen těžko hledat vztah ke „své věci“. Naopak důvěra okolí bude působit povzbudivě a podporovat i jejich sebedůvěru. Ovšem

¹¹⁴ *Život z víry*, s. 82.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 93.

¹¹⁶ KSNC 186

neznamená to ponechat mladé zcela sobě samým; rodič by měl stále udržovat bdělost a být připraven situaci korigovat správným směrem v případě potřeby.

Ke správnému užívání svobody a autonomie je potřeba také sebepoznání, jak na straně vychovatele, aby dokázal rozvíjet sebe samého, tak pro vychovávaného, který se teprve připravuje na vlastní cestu. Sebepoznání nás vede dál za pouhé napodobování, a pomáhá nám v tom, abychom se „neminuli“ svým pravým povoláním. Zároveň nám pomáhá poznat naše touhy, slabosti, silné stránky, ale i meze. V lidském životě se setkáváme i s mezí nejzazší, s mezí smrti. Naši situaci přiléhavě pojmenoval Martin Heidegger – život sám je vždy zároveň „bytím k smrti“. Autentická existence pak znamená právě přijetí vlastní konečnosti a její zohlednění v našem životním plánu a rozhodování. Zde je možné spatřovat také určitou paralelu s křesťanstvím, pro nějž však smrt ztratila osten definitivnosti díky výkupné oběti Krista. Avšak ani křesťanská cesta ani Heideggerova autentická existence rozhodně neznamená klidné proplouvání životem. Heidegger popisuje strukturu autentické existence ve třech základních momentech: svědomí, odpovědnost a úzkost.¹¹⁷ Tato úzkost je důsledkem naší vrženosti a možností, mezi kterými je třeba zvolit. Zároveň je tím, co přivádí lidskou svobodu k autenticitě bytí a umožňuje uchopení sebe sama.¹¹⁸ Je nám tedy úzko ze samotného „bytí ve světě“. Tento pocit je důvěrně známý zejména těm, kdo usilují o poctivý a odpovědný přístup k životu. Opakem tohoto postoje je pak naopak útěk do neautentického života, který se snaží zamlčet fakt smrti a neuvědomovanou úzkost přehlušit obstaráváním, prací, konzumem. Toho jsme dnes svědky v extrémní míře. I zde může být křesťanská výchova velkým přínosem. Křesťanská smrt je jakoby vytržena z temnoty zoufalství a stává branou do věčnosti. V kontextu života křesťana je vnímána jako přirozený předěl, přestože z hlediska lidského prožívání zůstává okamžikem velmi náročným. Zároveň teprve v ní je pozemský život jako celek uzavřen a teprve pak lze mluvit o zdařilosti života jako celku; jak praví latinské rčení, *nemo ante mortem beatus dici potest* – před smrtí není nikdo blaženým. Zároveň se zemřelý neztrácí svým blízkým – i po smrti zůstává součástí společenství a ti, kdo zůstávají ve světě, žijí dál v naději na opětovné setkání a propojení vzájemnou modlitbou a přímlovou.

Člověk věřící v Boha se zároveň se svou svobodou od počátku ocitá v situaci určitého paradoxu: je Obrazem Božím a zároveň prachem země, má dar svobodného

¹¹⁷ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann a synové, 1992, s. 86.

¹¹⁸ HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 214-216.

rozhodování a zároveň je naprosto závislý na Bohu, má určovat svůj život a budovat svou existenci a zároveň žije v intenci Božího plánu. To vše ale nemusí být v rozporu se svobodným lidským rozhodováním, protože naše vztaženost k Bohu jako „vlastnímu absolutnímu dobru naší existence je také příčinou *autonomie* člověka.“¹¹⁹ Právě díky centrální roli Boha jsou ostatní dobra relativizována a člověk ve víře získává vnitřní svobodu a sebeurčení. Podle Rottera jde tedy o „relativní autonomii“¹²⁰, tedy autonomii vztaženou ke svému poslednímu dobru, nebo jinak řečeno „teonomní autonomii“. Taková autonomie je člověku uložena jakožto Božímu obrazu, který je nadán rozumem a svobodnou vůlí. Avšak pouze v Bohu člověk nachází plnost svobody. Pokud si, řečeno se svatým Augustinem, volí menší dobro nebo dokonce hřích, ztrácí rychle směr a může se snadno nechat zotročit svými tužbami. Svoboda tedy neznamená neomezenost nebo dokonce nevázanost, ale poznání nejvyššího Dobra a přijetí pravidel svobody v podobě mravního řádu, která vedou ke spořádanému užívání dober a naplnění lidské svobody. Zároveň křesťanská „evangelijní svoboda je solidární svobodou, přičemž svoboda jednoho se nestává ohrožením svobody jiného ... Evangelijní svoboda může být pouze osvobozující svobodou, svobodou vysvobozenou od egoismu a moci, svobodou spočívající na tom, že Bůh všechny přijímá ještě dřív, než lidé začínají jednat.“¹²¹

1.5 Základní rozhodnutí pro dobro

Křesťanská etika pracuje s pojmem *optio fundamentalis*, neboli základního rozhodnutí. Zamyšlení nad tímto pojmem je důležité a prospěšné pro každého člověka, který přemýšlí o své duchovní a životní cestě, protože ho přivádí k hlubšímu uvědomění vlastního vnitřního směřování. A to je obzvláště důležité především pro výchovu.

Pojem základního rozhodnutí poukazuje na jistou kontinuitu lidského jednání. Lidské jednání totiž nikdy není pouze momentálním projevem v daném okamžiku, ale vždy vyrůstá z určitého základního postoje, který je naším jednáním zároveň stále utvářen.¹²² Základní rozhodnutí však není jednoduše prvním svobodným rozhodnutím

¹¹⁹ ROTTER, Hans. *Osoba a etika*, s. 67.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ SCHILLEBEECKX, Edward. *Lidé jako Boží příběh*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 48.

¹²² ROTTER, Hans. *Osoba a etika*, s. 57-58.

člověka.¹²³ Nejedná se o určitý časový bod nebo jediné rozhodnutí, ale spíše postupné narůstání a zrání svobody od dětství k dospělosti, kde má velkou úlohu právě čas dospívání. Hans Rotter navrhuje chápat *základní rozhodnutí* jako „mravní postoj lidské osoby, jak se ve sledu konkrétních jednotlivých rozhodnutí vytváří a potom také na tato rozhodnutí zpětně působí.“¹²⁴ Jedná se tedy o zaujmutí osobního stanoviska, personální uskutečnění, kde kvalita jednání úzce souvisí s mravní kvalitou a stavem osoby. Zde se opět dostáváme k tradičnímu pojetí ctnosti, kde se z dobrého jednání má stávat *habitus*, tedy jakási druhá přirozenost, která nám pomáhá setrvat na správné cestě. Proč je základní rozhodnutí tak důležité shrnuje také katechismus *Život z víry*:

V osobním základním rozhodnutí určuje člověk – na základě daných hodnot – sám, kým chce být a jak chce realizovat svou lidskou existenci uprostřed jiných existencí ... Toto základní rozhodnutí proniká do jeho osobního chování, do jeho motivací a do jeho konkrétních rozhodnutí jako nosná základní intence; může však také být závažnými mravně chybnými rozhodnutími zničeno a odvoláno.¹²⁵

Základní rozhodnutí tedy opravdu blízce souvisí s naší identitou a zároveň znova ukazuje, že naše lidská křehkost nemá dobro nikdy definitivně – vždy je třeba znova o něj usilovat a stále znova se pro něj rozhodovat. I samotná nerozhodnost může přinést mnoho zlého. Ježíš sám praví: „Vaše slovo buď ‚ano, ano – ne, ne‘; co je nad to, je ze zlého“ (Mt 5,37). Tuto myšlenku působivě rozvíjí Søren Kierkegaard ve svém pojednání o tom, jak se provede rozhodný čin¹²⁶:

...když k tomu neštěstím doby je právě ono „do jisté míry“, do jisté míry se shodnout se vším, je-li to právě nemocí, je třeba mít se na pozoru, abychom se také do jisté míry neshodli s tím, čím bychom vše ztratili ... je to bezcharakternost, ono vše do jisté míry ... „Bud’ – anebo“ je klíč k nebi! A naopak, co bylo, jest a bude neštěstím lidstva? Ono čertovské nebo bídácké nebo zbaběle chytrácké „do jisté míry“, jež upotřebeno v křesťanství, proměňuje je ... v žvást. Ne: Bud’ – anebo!

Protože se jedná o určitou kontinuitu v našem životě, souvisí základní rozhodnutí úzce s naší identitou a integritou. Přirozenou inklinací člověka, který se rozhodl pro dobro, je stále více k němu směřovat a upevňovat tak svou identitu. Základní

¹²³ Tamtéž, s. 59.

¹²⁴ Tamtéž, s. 59-60.

¹²⁵ *Život z víry*, s. 20.

¹²⁶ KIERKEGAARD, Søren. *Okamžik*. Praha: Kalich, 2005, s. 29-30.

rozhodnutí však zároveň neznamená to, že nikdy nesejdeme z cesty. Vždyť i u svatého Pavla čteme: „Nepoznávám se ve svých skutcích; vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávidím ... Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci“ (Řím 7,15.19). Zde je třeba připomenout, že naše svoboda může být osvobozena pouze Boží milostí. Selhání různé závažnosti však zůstávají součástí lidského života a zejména u lidí s bdělým svědomím můžou znamenat těžký otřes vlastní integrity. Avšak i naše pochybení mají v životě své místo, protože upřímná lítost může pomoci k obrácení, k pevnějšímu odhodlání pro dobro a k hlubšímu duchovnímu prožívání Božího odpuštění – protože ten, komu bylo hodně odpuštěno, pocítuje nad odpuštěním o to větší radost a vděčnost.

Výzvou rodičům tedy je, aby vedli své děti k pečlivému rozlišování mezi dobrem a zlem, a zejména svým příkladem je vedli k dobru. Právě zde je jejich zodpovědnost, protože jejich jednání a přístup k životu má zásadní vliv na první základy budoucí mravnosti dětí.

1.6 Shrnutí

Jak jsme ukázali, identita není něčím, co by bylo snadné uchopit a definovat. Jedná se o fenomén skládající se z mnoha vrstev, který úzce souvisí s naším nejvlastnějším já a který nelze plně vyjádřit pouze v kategoriích sociálních věd. Ty sice dokáží postihnout mnoho faktorů, které mají vliv na utváření identity, avšak z naší perspektivy postrádají to, co je člověku nejvlastnější a co je klíčové i pro křesťanské pojetí výchovy – duchovní podstatu.

Nauka církve mluví o člověku jako o jednotě duše a těla, kde duše je principem této jednoty. Právě skrze pojem duše můžeme najít inspiraci pro křesťanskou mravní výchovu také v Platónově pojetí ctnosti – *areté*. Ta tvoří v člověku jednotu, která se projevuje v celkové zkázněnosti a harmonii jednotlivých složek duše – složky rozumové, žádavé a vznětlivé. Všechny čtyři základní ctnosti musí být spolupřítomné, aby člověk mohl být dobrý. Nelze být spravedlivý a zároveň neuměřený, statečnost nemůže být bez rozumnosti. Tento koncept křesťanským rodičům může napomoci pochopit jeden z aspektů křesťanské antropologie, a sice osobu jako jednotu těla a duše. Ptáme-li se, jak křesťansky vychovávat, musíme vzít v potaz celého člověka.

Člověk má v sobě od stvoření uložen cíl směřovat k Bohu, Jeho hledat, Jemu se stále připodobňovat. Platón v duši spatřuje zdroj životního pohybu, který má povznášet

z prachu země, ze světa stínů k Dobru a jeho záři. I zde rezonuje naše identita – ve světě se nemůžeme s ničím zcela ztotožnit, naše srdce zůstává neklidné, dokud nespočine v Bohu a nenaplní svou touhu po transcendenci. Avšak často i my dospělí bloudíme v sobě i okolním světě a zapomínáme na to, kde je cíl našeho směřování. Pojedení ze stromu poznání našimi předky a vstup hříchu do naší přirozenosti má na nás dosud podobný účinek jako neuvážlivé pití z řeky Léthé – i my se musíme stále a často bolestivě rozpomínat na to, kdo jsme, proč jsme přišli a kam máme směřovat. Se svatým Augustinem a Platónem můžeme i dnes souhlasit, že dvěma stěžejními otázkami člověka jsou otázka po duši (sebepoznání) a po Bohu (původu). Obě tyto otázky jsou podstatné pro to, aby vlastností naší identity byla také integrita, soudržnost. Platónova péče o duši úzce souvisí s výchovou vlastní duše k usebranosti sil a poznávání Dobra, protože právě na duši záleží osobnost člověka a to, zda lne k dobru nebo zlu. Podobně se ve Starém zákoně mluví o srdci člověka jako duchovním centru. Identita pro nás tedy úzce souvisí právě s lidskou duší. V našem pojetí bude utvářena několika procesy – *sebepoznáním*, jehož součástí je poznávání svých hřiven, silných a slabých stránek či snaha o nalezení vlastního poslání, dále vlastním *utvářením*, které má zpočátku (v dětství) podobu nereflektovaného přejímání obsahů a vzorů z okolí a později je ovlivňováno řetězcem vlastních vědomých voleb, a nakonec tím, co bychom snad mohli v duchu platónské tradice nazvat *rozpomínáním* – tedy postupným uvědomováním si počátku a cíle života, kterým je v křesťanském pojetí Kristus. Právě v těchto všech aspektech může pomoci křesťanská výchova.

Samotné kardinální ctnosti můžeme vnímat jako implicitní součást křesťanské morálky, přesto však bližší pohled na ně může být dobrou inspirací pro promyšlení křesťanské výchovy. Ve výchově nám totiž jde o duchovní a mravní formaci, totiž o utváření trvalých a pevných dispozic pro konání dobra a smysluplné životní směřování. A právě to je podstatou ctnosti – vytvořit *habitus*, tedy základní ustálený postoj řízený rozumem a vůlí, který je však hluboce motivovaný z nitra člověka. Pravá ctnost totiž není jen jakýmsi povrchním cvičením se ve správném jednání. Pravá ctnost se dá získat pouze za pomoci milosti a předpokládá nahlédnutí toho, co je pravým dobrem. V křesťanském pojetí zároveň nevystačíme jen s kardinálními ctnostmi samotnými – ty musí být k plnosti ve křtu doplněny vlitím křesťanských ctností, které otevírají důvěryplný vztah k Bohu. Víra je odpovědí na Boží lásku a obdarování, naděje je zaměřeností na Boha a důvěrou v Boží přísliby, láska je zároveň největším z přikázání, které má vždy na mysli Boha a druhého jako Boží obraz.

Právě vztah k Bohu a k druhému jsou pro naše pojetí identity a výchovy velmi podstatné. Naše existence má povahu spolubytí a i naše identita je utvářena také procesem ztotožňování nebo naopak vymezováním se vůči druhým a vůči tomu, s čím se setkáváme. Jakmile si dítě začne uvědomovat odlišnost od matky, nastupuje cestu postupné emancipace, kdy ono samo se v čím dál větší míře bude vlastními volbami podílet na budoucím tvaru své identity. Zároveň se bude měnit i role rodičů – zatímco zpočátku jsou právě oni plně zodpovědní za mravní výchovu dětí, postupně bude čím dál více záležet na dětech a mladých samotných, jestli víru a předávané hodnoty přijmou za své a jakou podobu bude mít jejich základní rozhodnutí.

Úkolem výchovy ve vztahu k identitě je tedy zejména vytvoření podmínek pro vznik pevného jádra identity, které bude mladému člověku oporou v době dospívání i v pozdějším životě. Jeho součástí je vědomí smyslu a nalézání vyrovnaného poměru k Bohu, k sobě, ke druhým a k světu. Rozvíjení identity předpokládá jednak podněty od rodičů (jejich výchova a jednání), zároveň je konkrétní podoba identity utvářena na základě autonomie, svobody, schopnosti samostatného myšlení a způsobu chápání vlastní existence mladých. Naše identita má tedy zároveň tvar osobní odpovědi na to, s čím jsme se v životě setkali, souvisí s našim vnímáním světa a zároveň představuje zakotvení pro náš život v rychle se měnícím světě.

2. Role těch, kdo vychovávají, při utváření identity mladých

Děti jsou tím nejlepším i nejhorším z nás. (Film Pout', 2010)

Ti, kterým je svěřena výchova, dostávají do svých rukou velkou moc a také velkou zodpovědnost. Pokud budou usilovat o pravou výchovu, jejíž cílem je zdařilý život a plné lidství, jistě jim toto období přinese nejednu probdělou noc. Výchovný úkol je velmi komplexní, dlouhodobý a je i pro samotného vychovávajícího často zkouškou, ať už se jedná o rodiče, učitele, či vychovatele. I vychovatel je často vychováván. Má-li se osoba vychovávajícího stát vzorem a pevným východiskem pro identitu dětí, musí být on sám pevný, dospělý, zodpovědný a rozhodný. Děti a mladí totiž potřebují oporu v jistotě a názoru dospělého, potřebují mantinely, které je udržují ve správných a pro vývoj bezpečných mezích, potřebují zažívat bezvýhradné přijetí, důvěru a náklonnost, aby mohly v sobě budovat pocit vlastní hodnoty a sebe-vědomí. Moudrý vychovatel pak vždy musí mít také cit pro zvláštnost a jedinečnost vychovávaného, který má své vlastní tempo vývoje a růstu, osobité vnímání, své hřivny i meze. Krásně tento aspekt výchovy vyjádřil Radim Palouš: „šetrné vychovávání je péčí, dbalou vychovávaného jakožto bytosti, již ve své danosti, ve své osobité takovosti povolává k vyslyšení absolutní výzvy.“¹²⁷ Zároveň však dodává: „Je omylem stavět do popředí křesťanské výchovy *osobnost* vychovávaného, neboť první místo zaujímá přece Bůh a jeho vůle; vychovávaný má dát své síly k dispozici této vůli a dobře spravovat své hřivny.“¹²⁸ Cílem, nebo – lépe řečeno – *smyslem* výchovy v našem pojetí tedy bude právě směřování k Bohu jako k nejvyššímu cíli a nejvyššímu dobru, které probíhá v láskyplném prostředí, kde je dítě bezvýhradně přijímáno, ale zároveň je vychováváno v duchu evangelia a služby, tedy ve vědomí, že není středem světa, ale součástí společenství.

2.1 Rodiče jako primární vychovatelé

Prvním místem výchovy dítěte je rodina. Rodiče jsou dítěti prvním horizontem. Jejich blízkost je pro něj nepostradatelná a vše, co rodiče dělají, je nesmazatelně vepsáno do budoucí identity dítěte. Oni jsou bezpečím, oporou, zdrojem

¹²⁷ PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*, s. 270.

¹²⁸ Tamtéž, s. 278.

podnětů, jsou základem pro jeho budoucí vztah ke světu. Jsou to oni, kdo dítěti představují svět, do kterého přišlo a zprostředkovávají mu základní důvěru v něj. Svým jednáním jsou mu pak modelem toho, jak přijímat lidi a vše, čím je obklopeno, jak se stavět k obtížím a překážkám. Jejich vidění světa utváří i svět dítěte a jejich zásady a postoje mu budou prvními orientačními body na životní cestě. Proto je velmi důležité, aby rodiče sami byli duchově zralé osobnosti, které jsou si vědomy toho, že výchova je též duchovní školou a že vše, co dělají, by mělo poukazovat zároveň k Bohu a úctě k Němu.

Důležitým okamžikem v životě každého křesťana, ať dítěte nebo dospělého, je chvíle křtu, která je jedním ze zakládajících momentů křesťanské identity. Je stvrzením tajemného přivtělení ke Kristu, očištěním od prvotního hříchu¹²⁹ a příslibem Boží spásy a pomoci. Je tedy také chvílí osvobození životních sil k dobrému. Dítě se tak stává součástí Božího lidu, novým člověkem, kterého Bůh povolává k vlastní odpovědnosti a poslání, které mu bylo určeno již před narozením, k životnímu smyslu. Okamžik křtu je podstatný i pro rodiče. Jak píše Šoltéz, „Nikde jinde se nemohou rodiče plněji dovědět, co vlastně mají, když chovají na loktech své dítě, než ve křtu svatém“.¹³⁰ Křest je znamením toho, že narozené dítě není jejich ve smyslu, že by ho mohli vychovávat jen podle sebe a pro sebe. Naopak, ve svém náručí svírají dítě, osobu, která přichází od Boha a k němu se má opět navrátit, osobu s vlastní jedinečnou životní cestu. Bůh dítě svěruje milující péči rodičů, aby mu byli průvodci na pozemské cestě a aby ho vychovávali pro Boží službu světu a přiváděli k samostatnosti. Vzorem křesťanským rodičům může být postoj Mariin, v němž byla „obrovská touha přijmout, ale nevlastnit, očekávat i odevzdat.“¹³¹ Kdo chce být dobrým rodičem, měl by mít stále na paměti, že rodičovství „v pravém slova smyslu znamená dávat postupně volnost.“¹³² Jeho přirozenou vlastností je postupná ztráta veškeré kontroly, avšak zároveň také vědomí, že i když rodič kontrolu ztrácí, vše je jistěno Boží láskou.

Výchova v rodině je svou komplexností nenahraditelná a výrazně se podílí na budoucí identitě – může být pevným východiskem a posilou pro celoživotní

¹²⁹ KKKC 177, 200.

¹³⁰ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*. Praha: Kalich, 1990, s. 96.

¹³¹ SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži aneb Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě*. Praha: MAITREA, 2008, s. 47.

¹³² FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa. Jak vychovat děti, které spoléhají na Boha*. Praha: Samuel, 2011, s. 11.

směřování nebo naopak velkou zátěží. To, jak se k sobě její jednotliví členové chovají, jak spolu sdílí dobré i zlé a nesou společný úděl, utváří naši identitu i postoj k druhému. Důležitým faktorem je i to, že příbuzné si nevybíráme, a tak se v rodině často sejdou povahy velmi různorodé, což může být cennou školou toho, jak se naučit vycházet se svými bližními, snažit se porozumět, vzájemně si pomáhat. Součástí každého soužití jsou i konflikty. Hlavně způsob jejich řešení v rodině a to, zda k sobě jednotliví členové dokáží přistupovat s vzájemnou úctou i přes svoji rozdílnost, je pro dítě důležitým vzorem sociálního jednání.

Důležitost dobrých rodinných vztahů je zdůrazněna také v Desateru: „Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi“ (Dt 5,16). V listu Efezanům pak najdeme také výzvu rodičům: „Otcové, nedrážděte své děti ke vzdoru, ale vychovávejte je v kázni a napomenutích našeho Pána.“ (Ef 6,4). Výchova by tedy měla probíhat v prostředí vzájemné úcty, kde slovo rodičů platí, ale kde jsou si i oni zároveň vědomi, že jejich děti patří Bohu. Úkolem rodičů je spolupracovat s Boží milostí na tom, aby děti našly své povolání i cestu k věčnému životu. Posilou ve výchovném úsilí nám může být úryvek z 5. knihy Mojžíšovy, kde Bůh dává příslib „prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají“ (Dt 5,10). Kde je upřímná snaha o Boží řád, tam je Boží milost a „láska, radost, pokoj, trpělivost, laskavost, dobrota, věrnost, tichost a sebeovládání“ (Gal 5,22).

Avšak ne vždy víra přináší jen harmonii a sjednocení – v kontextu výchovy naše snahy o předání víry nemusí být úspěšné a víra rodičů spojená s křesťanským způsobem života se pak může stát i zdrojem konfliktu. Podobně tomu může být také v případě konverze mladých pocházejících z nevěřící rodiny. Ježíš sám říká: „nepřišel jsem uvést pokoj, ale meč. Neboť jsem přišel postavit syna proti otci, dceru proti matce, snachu proti tchyni“ (Mt 10, 34–35). Přikázání lásky se vždy vztahuje nejprve k Bohu a teprve skrze Něj k lidem, tedy i k rodině. Proto vždy platí: „Boha je třeba poslouchat, ne lidi“ (Sk 5,29). Zároveň je však třeba usilovat o smírný postoj a zachovávat vzájemnou úctu.

Výchovným posláním rodiny je přivádění mladého člověka k plné důstojnosti ve všech jeho dimenzích.¹³³ Sociální nauka církve zdůrazňuje, že výchova v rodině by měla být *integrální*¹³⁴ – měla by tedy vždy směřovat k utváření lidské osoby jako celku

¹³³ KSNC 238

¹³⁴ KSNC 242

se zaměřením k poslednímu cíli a dobru společnosti. Dítěti by také nemělo být upíráno „právo *žít* v úplné rodině a v mravném prostředí, vhodném pro rozvoj a růst osobnosti, právo dovést svůj rozum a *svobodu* ke zralosti hledáním a nalézáním pravdy“¹³⁵.

Křesťanská výchova úzce souvisí také se setkáváním se s druhými a s budováním společenství, solidarity a míru. Rodina je místem předávání důležitých hodnot z oblasti společenské, kulturní, mravní či náboženské, sociální nauka o výchově v rodině mluví jako o první škole sociálních ctností¹³⁶. V rodině dítě získává první zážitky dobra a krásy například prostřednictvím pohádek nebo objevování přírody, zažívá prožitek domácího řádu, důležitý pro budoucí vedení vlastního života. Poznává, že součástí života je světlo i tma, zažívá čas všední i sváteční s jejich zvláštním plynutím a rytmem, čas očekávání a čas naplnění. V křesťanském kontextu je rodina také místem, kde „*se člověk učí poznávat Hospodinovu lásku a věrnost a také nutnost na ně odpovídat*“¹³⁷.

2.1.1 Křesťanská výchova v předškolním a školním věku

Jak praví Radim Palouš, „dítě neví o svém bytostném nedostatku – nedospělosti, tj. nepřítomnosti plného, odpovědného lidství“¹³⁸. Proto dostává své rodiče a další vychovatele, aby mu k tomuto zpočátku vzdálenému cíli pomohli dojít. Dá se říci, že výchova začíná už před narozením, když se rodiče připravují na příchod dítěte a obzvláště mezi matkou a dítětem se utváří hluboké pouto, které přetrvá celý život.

Výchova má vždy povahu dialogu, nikdy není pouze jednostranným působením rodičů na dítě. Dítě je vlastně od počátku aktivním partnerem ve vztahu – jak si všímá Šoltéz¹³⁹, i nejmenší dítě se záhy začíná samo dívat, naslouchat zvukům zvenčí, vztahovat se k předmětům ve svém okolí. Avšak přitom si samo vybírá, po čem se chce dívat, co zaslechnout a čeho se dotknout, reaguje a odpovídá na vnější vlivy. Proto je pro něj podstatou výchovy dorozumívání mezi vychovatelem a vychovávaným. To, zda se na sebe dokáží vzájemně naladit, najít společnou řeč, porozumět si, je klíčové pro zdar výchovy v celém jejím průběhu. Atmosféra vzájemného porozumění,

¹³⁵ KSNC 155; CA 47

¹³⁶ KSNC 238

¹³⁷ KSNC 210

¹³⁸ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*, s. 143.

¹³⁹ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 97.

láskyplného přijetí a důvěry utváří pravý pocit domova a současně je také podmínkou pro snazší předávání obsahů výchovy i víry.

Identita dítěte je tedy zpočátku utvářena tím, co dítě vidí kolem sebe v rodině a co přijímá postupně (zatím nereflktovaně) za své. Zároveň je již přítomno určité „já“ dítěte, které si aktivně volí, k čemu směřuje svou pozornost. V prvních letech života se dítě učí zejména nápodobou a to je velká šance pro rodiče položit svými postoji pevné základy kladného směřování a náboženského života svých dětí. V předškolním věku napodobování silně souvisí s citovou vazbou dítěte k milované osobě. „Dětské napodobování znamená vnitřní následování, ztotožnění se s druhým člověkem, schopnost odevzdat se s důvěrou a plně druhému člověku - svému dospělému“.¹⁴⁰ Doba tohoto intenzivního sepětí je velmi vzácná a poměrně krátká, záhy se dítě začne odpoutávat a jeho sociální realita se postupně rozšiřuje. Dle Smolkové lze tyto chvíle radostného a soustředěného napodobování, motivovaného niterným propojením, chápat zároveň jako první fázi sebevýchovy dítěte.¹⁴¹ Už tehdy je tedy třeba pěstovat u dětí takové návyky a postoje, které budou dobrým základem pro další rozvoj.

Z křesťanského hlediska je velmi důležité, aby naše děti poznaly a zamilovaly si Krista a aby byly jednou ochotné mu sloužit. Takový postoj ale u dětí nevznikne sám od sebe, stejně jako ctnosti a správné směřování života. Někteří rodiče mají tendenci přistupovat k výchově v liberálním duchu – chtějí u svého dítěte nechat rozvinout jeho jedinečnost tím, že mu nechají maximální míru svobody. Dítě se později samo dle svého rozhodne pro jemu blízký světonázor a náboženství. Takový postoj je však pro dítě vyloženě škodlivý a představuje velké riziko pro jeho budoucnost, protože dítě ve skutečnosti potřebuje od malička usměrňovat a vést, poznávat meze. To mu dává jistotu a možnost růst. Potřebuje se učit kázni a vytrvalosti, aby jednou dokázalo svůj život směřovat a naplňovat životní možnosti.

Larry Fowler si všímá, že velkým problémem dnešních rodičů bývá absence konkrétní představy o cílech výchovy. Pokud se zeptáme mladých rodičů: „Jaké byste chtěl, aby vaše děti byly, až jim bude třicet?“, zpravidla si přejí, aby žily ve šťastném manželství, byly zdravé a úspěšné, aby byly dobrými křesťany. Jejich představa však často není hlouběji promyšlena a chybí dlouhodobý plán k jejímu naplnění. Například Don Bosko, který byl vynikajícím vychovatelem mládeže, si přál, aby mladí byli

¹⁴⁰ SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži*, s. 18.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 36.

dobrymi křesťany a poctivými občany, a jak ukazuje Jacques Schepens¹⁴² na základě zkoumání výroků Dona Boska, měl tento světec velmi konkrétní představu, co to znamená pro každodenní život :

Dobry křesťan a poctivý občan

- podřizuje vše ve svém životě konečnému cíli, kterým je spása duše,
- poznává a miluje Boha, vnímá jej současně jako Pána, který soudí, i jako otce, který miluje,
- je vzdělaný v katolické víře a má odvahu ji vyznávat, zachovává věrnost církvi a papeži, varuje se bludů a vyhýbá se politickému radikalismu,
- je schopen se svou prací aktivně zařadit do společnosti, a pokud má majetek, dobře ho využívá,
- přispívá ke společenskému pokroku tím, že se stará o svou rodinu, je solidární s chudými a trpícími a vede vzorný křesťanský život
- zaujímá konkrétní místo ve společnosti a v církvi, jak to odpovídá vůli Boží, potřebám bližních a jeho vlastnostem a sklonům
- v praktikování křesťanské lásky, mírnosti, poslušnosti a skromnosti nalézá pramen radostného života a naději na šťastnou věčnost.

Don Bosco se těchto cílů snažil dosáhnout pomocí výchovy charakterizované v pojmech rozum, laskavost a náboženství¹⁴³. Rozum znamená, že výchova by měla mít povahu dialogu, kdy vychovávaný přijímá vychovatelovo vedení na základě rozumové úvahy a svobodné vůle. Don Bosco věřil že většina mladých se může pomocí reflexe naučit poznávat a korigovat své chyby. Náboženství pro něj znamenalo opravdový vztah k Bohu živený častým přijímáním svátostí, nabídku životního smyslu, obětavost pro druhé a v neposlední řadě Boží bázeň. Laskavost znamená účast vychovatele na Boží lásce, kterou pak předává mladým. Jak říkával don Bosco, „*Nestačí, abyste mladé milovali, oni musí cítit, že je máte rádi.*“¹⁴⁴ Mladé získával nejdříve pro sebe, aby je pak mohl získat pro nebe.

Řada autorů, kteří se zabývají vychovatelstvím, upozorňuje na fakt, že pro budoucí rozhodování a život mladých je stěžejní to, co jim předáme zhruba do jejich dvanáctých narozenin. To je třeba zohlednit i ve výchově, abychom toto důležité období nepromarnili. Jasnou vizi, jak konkrétně v křesťansky založené výchově postupovat, přináší Larry Fowler ve své knize *Výchova novodobého Josefa*. K jeho konceptu ho inspiruje životní cesta mladého Josefa z 1. knihy Mojžíšovy – přestože je

¹⁴² KAPLÁNEK, Michal. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012, s. 24-25.

¹⁴³ Tamtéž, s. 31-34.

¹⁴⁴ Tamtéž s. 31.

krutou lstí svých bratří jako sedmnáctiletý vytržen z domova, zavlčen do egyptského otroctví a vystaven mnoha pokušením a zkouškám, obstojí poctivostí svého srdce a zůstává věrný Bohu a jeho příkázáním. Fowler na základě tohoto starozákonního příběhu vytyčuje „pět vláken života“¹⁴⁵, která pomáhají vytvořit jasné cíle pro výchovu.

Prvním vláknem je *úcta*. U Josefa můžeme pozorovat úctu k nadřazenému, odpovědnost za svěřené úkoly a v neposlední řadě také úctu k posvátnosti manželství. Mladý Josef velmi dobře rozlišuje mezi dobrým a špatným a má v úctě Boží příkázání. V první řadě se nechce provinit proti Bohu. I my bychom měli děti zhruba od druhého roku učit úctě a respektu k Boží i lidské autoritě, neboť začátek „moudrosti je bázeň před Hospodinem“ (Př 9,10). Můžeme začít už u batolat tím, že je naučíme respektovat, že naše „ne“ znamená opravdu „ne“. Je velmi důležité, aby rodiče ani v raném věku dítě nenechávali chovat se k nim neuctivě, protože úcta k rodičům je rozhodujícím faktorem při budoucím vedení a předávání hodnot, stejně jako při utváření vztahu k ostatním lidem a zejména k Bohu. James Dobson se dokonce domnívá, že „pro malé dítě je typické, že své rodiče – a zejména otce – ztotožňuje s Bohem ... jestliže své děti milujete, a přitom jim dovolíme, aby se k nám chovaly neuctivě a s pohrdáním, pokřívujeme jejich postoj k Otci.“¹⁴⁶ Zároveň se řada velkých vychovatelů shoduje na tom, že zvláště důležité je pro výchovu období mezi třetím a čtvrtým rokem – pokud dítě není v tomto období správně vedeno, je podle nich téměř jisté, že už nikdy nebude řádně vychované.¹⁴⁷

Druhým vláknem je *moudrost*. Josef se může odvážit vykládat faraónův sen, protože nespolehá na vlastní lidskou moudrost, kterou v tak mladém věku nemůže disponovat, ale plně spolehá na Boha a jeho moudrost a pomoc. K takové jistotě bychom se měli snažit pomáhat i našim dětem – snažit se je inspirovat vlastním vztahem k Bohu plným důvěry a radostné odevzdanosti a také je seznamovat prostřednictvím evangelia s Boží pravdou a spásným činem Ježíše Krista, který se obětoval i za ně. Zásadním krokem „v rozvíjení moudrosti u dětí je studium biblických příběhů, které povedou k vděčnosti a k úctě k Bohu a Jeho působení v lidských životech.“¹⁴⁸ Základy biblické pravdy bychom měli začít pokládat zhruba kolem pátého roku. Před sedmým rokem života děti totiž dobře přijímají náboženskou výchovu,

¹⁴⁵ FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa*, s. 42-53 a 81-82.

¹⁴⁶ DOBSON, James. *Láska a kázeň ve výchově dětí*. Praha: Návrat domů, 1997, s. 15-16.

¹⁴⁷ MALÝ, František. *Výchova v rodině*. Řím: Křesťanská akademie, 1973, s. 30.

¹⁴⁸ FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa*, s. 45.

utváří se jejich pohled na dobro a zlo a začíná krystalizovat jejich pohled na Boha.¹⁴⁹ Tehdy se už začíná pomalu utvářet vlastní mravní jednání a duchovní život dítěte. Fowler vidí v dobré znalosti Písma nutný základ pro to, aby víra mohla přetrvat i po opuštění „hnízda“ a poukazuje na výrok v 2. listu Timoteovi: „Od dětství znáš svatá Písma, která ti mohou dát moudrost ke spasení, a to vírou v Ježíše Krista“ (2Tm 3,15).

Třetím vláknem je *milost*. Josef je velmi inspirativní také v tom, že přes všechno zlé, co se mu přihodilo, byl schopen odpouštět a přijímat požehnání. Tak bychom i my měli děti vést ke schopnosti odpouštět křivdy a provinění a také k vědomí, že vše v životě dostávají z Boží milosti. Potřeba je být dětem od malička vzorem v odpouštění (to je důležité i pro budoucí první svatou zpověď) a v úctě k poselství evangelia. Důležité je také pomoci jim pochopit vlastní hřích a to, že takové jednání Boha rmoutí. Přesto jim však On nabízí svou milost. Na schopnost odpuštění a prokazování Boží milosti ve vztahu k bližnímu bychom se měli soustředit kolem osmého roku.

Čtvrtým vláknem je *předurčení*. Přestože Josef by si zřejmě nikdy nevybral takovou životní pouť, viděl, že jeho cesta je vedena samotným Bohem; hned třikrát po sobě se v Bibli opakuje věta „Bůh mě poslal“. Je velmi důležité v dětech posilovat vědomí a jistotu toho, že Bůh má pro ně zvláštní a jedinečné poslání a vést je k hledání Boží vůle a tohoto povolání. Jde tedy o otevření se Božímú plánu s mým životem. Pokud si děti budou naopak myslet, že vše mají ve vlastních rukách a vše záleží jen na jejich snaze, pak na ně mohou mít různá selhání velmi ničivý dopad. Na vědomí předurčení a Božího plánu, ale také na sebepojetí dětí bychom se měli zaměřit kolem jedenáctého roku.

Pátým a posledním vláknem života je *perspektiva*. Je to pevné vědomí, že „všecko napomáhá k dobrému těm, kdo milují Boha, kdo jsou povoláni podle jeho rozhodnutí“ (Ř 8,28). V dětech je velmi důležité vzbuzovat důvěru, že Bůh má vše pod kontrolou, i když se zdá, že se vše hroutí. To znamená také schopnost přenášet se přes dílčí neúspěchy v perspektivě životního smyslu a životní pouti. Posilování tohoto vědomí spadá zejména do období střední školy a mělo by přivádět k uznání Boží svrchovanosti. Tato perspektiva zároveň pomáhá udržet si identitu, být svůj i v těžkých chvílích.

Shrnutím těchto vláken života, které mohou být našimi vodítky ve výchově, se dostáváme k samotné formulaci výchovného cíle podle Fowlera: „Budeme mládež

¹⁴⁹ DOBSON, James. *Láska a kázeň ve výchově dětí*, s. 181.

vychovávat k poznání Ježíše Krista, k respektování Boží autority, k uplatňování Boží moudrosti – aby prokazovali milosrdenství, toužili jít po Boží cestě celý svůj život a přijímali všechno v perspektivě Boží svrchovanosti.¹⁵⁰ Jde nejen o přípravu na život, ale i pro věčnost, která je v dnešní době jako součást výchovy často zanedbávána. Jak říká Fowler: „Děti musí pochopit Boží milost, vážít si Boží milosti a přijmout ji vírou. To je to nejdůležitější rozhodnutí jejich života, protože má vliv na věčnost.“¹⁵¹

Obtížím výchovy je nejistota výsledku. Rodiče od prvních krůčků zasévají do duší a srdcí svých dětí semínka dobra, avšak jestli se tato semínka uchytí a rozkvetou jednou do krásy víry a ctnosti, to nelze nikdy s jistotou říci. Přesto péče o dítě „v jeho raném věku je činnost, která je skutečně obdařena věčností a do naší přítomnosti přináší světlo budoucích možností.“¹⁵² Proto je potřeba nezanedbat žádnou oblast výchovné činnosti a vytvářet klima vhodné pro růst – rodinné prostředí pokojné, zbožné, laskavé a radostné, kde je obtížné činit to, co je zlé a kde je snadné činit dobro a spolupracovat, atmosféru přijetí a lásky, která jednou dítěti umožní vytvářet kvalitní vztahy a vlastní domov. Smolková¹⁵³ zároveň upozorňuje na to, že bychom neměli očekávat, že děti budou ve všem stejné jako my – děti postupně dorůstají rodiče nejen svou výškou, ale i mírou individuality a vlastní jedinečnosti. Dětem zpočátku poskytujeme náš hmotný a duševně duchovní prostor, který pro ně bude základem, ale jak budou růst, postupně si ho přebudují ke svým potřebám, a to pro nás může být obtížné. Ale i to je součástí jedinečné cesty každé osoby.

Už v dětském věku je také třeba začít pokládat základy správného chápání intimity a vztahovosti mezi mužem a ženou. Sociální nauka církve připomíná to, že pro „vyvážený vývoj dětí má význam to, aby si [rodiče] řádným způsobem a postupně ujasnili význam sexuality a naučili se vážít si lidských a mravních hodnot, které jsou s ní spjaty“.¹⁵⁴ Vlastní základy budoucího postoje k intimitě v partnerských vztazích jsou zpočátku budovány spíše nepřímou – děti pozorují, jak k sobě rodiče přistupují, zda se k sobě chovají s ohleduplností a úctou, vnímají celkovou atmosféru domova. Pokud je naplněna zbožností, vzájemnou láskou a respektem mezi členy rodiny, úctou k vlastnímu tělu i tělu druhých jakožto k chrámu Ducha (k tomu patří i cudné a vkusné oblékání), vděčností za Boží dary a snahou o pravý křesťanský život, bude to dítěti

¹⁵⁰ FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa*, s. 65.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 90.

¹⁵² SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži*, s. 121.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ KSNC 243

v dalším vývoji velmi k užitku. Takové prostředí tvoří dobrý základ, na kterém rodiče mohou stavět v pozdějším věku dítěte, když mu budou pomáhat pochopit pozitivní hodnotu sexuality a čistoty a pomáhat mu na cestě hledání jeho povolání. Svědectví láskyplného a věrného vztahu rodičů, který se promítá i do dětí, zjemní „intelekt, vůli i city a zapudí všechno, co by mohlo degradovat nebo znehodnotit dar lidské sexuality, která je v rodině, v níž vládne láska, vždy *chápána jako povolání k sebedarování v lásce k Bohu a k druhým*“¹⁵⁵. Ve vztahu k budoucímu postoji k sexualitě je také potřeba pěstovat v dítěti ctnost celkové uměřenosti, kultivovat jeho přirozenou sebestřednost, podporovat kázeň a sebeovládání, učit dítě od malička pravé úctě k druhým lidem. Proto by rodiče měli dbát také o to, aby se sami o ostatních lidech vždy vyjadřovali slušně a s úctou a vyvarovali se různých narážek či hrubostí. Způsob jejich řeči má velký vliv na utváření postojů dítěte. Důležité je také nevytrhávat intimitu z kontextu křesťanského života s jeho celkovým smyslem a směřováním, a dbát o to, aby to, co má zůstat skryté očím maličkových, skryto opravdu zůstalo ve shodě s tajemným charakterem lidské sexuality. Zároveň je třeba předcházet tomu, aby byla sexualita snižována nebo aby vznikala u dětí dojem, že je něčím nečistým. V křesťanském pojetí je naopak vnímána jako velký Boží dar, se kterým je třeba zacházet s velkou úctou a jehož naplňování je pevně spjata s manželstvím.

Obzvláště v dnešní době, která sexualitu zbavila tajemného charakteru a učinila z ní obchodní artikl, který na člověka dotírá ze všech stran, se stává obtížným přesně načasovat výchovu v této oblasti. Vodítkem v této situaci rodičům mohou být zásady obsažené v dokumentu Papežské rady pro rodinu *Lidská sexualita: pravda a význam*. Jednou z nich je pravidlo, že „*Dětem a mladistvým směji být předkládány pouze informace odpovídající aktuální fázi jejich individuálního vývoje.*“¹⁵⁶ Rodiče by měli být v tomto ohledu citliví a reagovat spíše na to, s čím se dítě právě setkává a co ho zajímá. Důležité je, aby děti první informace dostávaly v rodině, která se vyznačuje důvěrnou atmosférou a umožňuje takové informace lépe přijímat a integrovat.

Jan Pavel II. označuje období zhruba mezi pátým rokem až do počátku puberty jako „roky nevinnosti“ a zdůrazňuje, že toto „období pokoje a vnitřní vyrovnanosti nesmí být nikdy narušováno nepotřebnou sexuální informací“.¹⁵⁷ Proto je třeba, aby

¹⁵⁵ Papežská rada pro rodinu. *Lidská sexualita: Pravda a význam. Zásady pro výchovu v rodině*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, čl. 52.

¹⁵⁶ Tamtéž, čl. 124.

¹⁵⁷ Tamtéž, čl. 78.

„opatrná výchova k čisté lásce byla jen nepřímá.“¹⁵⁸ Přímá informace však bude nutná na počátku puberty.

Dnes se stává obtížným umožnit dětem setrvat v těchto letech nevinnosti, protože se k nim často dostávají předčasné informace, které ohrožují jejich emocionální vývoj a chápání sexuality. Proto by rodiče měli být stále bdělí k mravní ochraně svých dětí a pohotoví k vysvětlení podstat přiměřeně věku dítěte. Zásada *ohleduplnosti k dítěti* definovaná ve výše zmíněném dokumentu též zejména ve vztahu k sexuální výchově na školách zdůrazňuje, že „*Nikdo nesmí být vyzýván, tím méně zavazován, aby jednal jakýmkoli způsobem, který by objektivně mohl urážet slušnost nebo který by subjektivně mohl zranit jeho jemnost nebo smysl pro „soukromí“*“.¹⁵⁹

Během raného dětství se také formují představy dětí týkající se mužské a ženské role, které jsou pro identitu velmi důležité, neboť ta je vždy utvářena jako identita mužská nebo identita ženská. Proto je potřeba, aby oba rodiče byli dětem řádnými vzory. Matka je dcerám zejména vzorem mateřského poslání a péče o domov, synům pak příkladem ženy, kterým se dost možná budou jednou řídit při výběru vlastní manželky. Otec by měl být synům vzorem pevnosti a čestnosti, důstojnosti, sebeovládání, péče o rodinu a v neposlední řadě správného vztahu k ženě. Vyznačuje-li se jeho vystupování vůči manželce respektem a citovou otevřeností, je velká pravděpodobnost, že syn přijme tento kladný vzor za svůj a promítne ho jednou do vlastního manželství. Velmi důležitá je zejména pro zdárný vývoj synů samotná přítomnost otce – prožitek otce jim v budoucnosti umožní mít konkrétní představu, co znamená být otcem a hlavou rodiny. Jak říká papež František: „Otec s jasnou a vyrovnanou mužskou identitou, který ve svém přístupu k manželce spojuje náklonnost a starostlivost o ni, je stejně nezbytný jako mateřská péče.“¹⁶⁰ Otec vytváří pocit bezpečí a jistoty a jeho zbožnost má proto na děti obzvláště silný vliv.

Pro identitu dětí je tedy velmi důležitá také identita jejich rodičů – mají-li rodiče silnou identitu, bude taková i identita jejich dětí. A jak říká psycholog David Elkind: „Osoby se silnou identitou ji neztrácejí ani za těch nejobtížnějších okolností.“¹⁶¹ Pro takovou identitu je však potřeba schopnost rozhodovat se, umět věci správně posoudit, nezaleknout se problémů. Tomu se děti z velké části učí v rodině na příkladu rodičů – proto je velmi důležité, aby jim ukázali, jak přistupovat k problémům

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž, čl. 127.

¹⁶⁰ AL 175

¹⁶¹ FERRERO, Bruno. *Šťastní rodiče: křesťanská výchova podle Dona Boska*. Praha: Portál, 2004, s.111.

s odvahou a tvořivostí, učili je, že vše se dá řešit a podporovali jejich iniciativu. V tomto ohledu je velmi důležitá také hra – v ní děti se učí zvládat různé úkoly, poznávají, že i když prohrají, svět se nezboří a učí se tak vyrovnávat s neúspěchem. Hra je tedy zároveň praktickým nácvikem řešení problémů a vycházení s lidmi. V zápalu hry se také ukazuje, jaké dítě je, což pomáhá rodičům a vychovatelům v poznávání dispozic dítěte. Proto je důležité s dětmi sdílet hru a jejich svět, ale také je nechat v některých věcech spolurozhodovat ve světě dospělých, aby se učily důvěřovat si a o věcech přemýšlet. Pokud je výchova naopak příliš ochránářská a rodiče se snaží důsledně předcházet všem problémům, kterým by dítě muselo čelit, může mít dítě později problém se sebedůvěrou a vlastním rozhodováním. A takové dítě pak jen těžko může být samo sebou a obstát ve vlastních očích i před ostatními v náročné době dospívání.

V dnešní době dostatku, nebo často i nadbytku, je důležité také pěstování střídmosti. Bruno Ferrero upozorňuje, že střídmost „nemá nic společného s oklešťováním a omezováním. Je ctností, která *osvobozuje* požitky a radost.“¹⁶² Snad každý si pamatuje, jaké v dětství bylo čekat na Vánoce a vytouženou hračku nebo se těšit na sváteční návštěvu cukrárny. Napjaté očekávání pak ještě umocnilo radost. Pokud je ale dítěti ihned splněno každé přání, nikdy takovou radost nepocítí. Pokud se však v dětství naučí trpělivosti, vědomí toho, že vše má svůj čas a schopnosti odkládat potěšení, mají daleko větší šanci zdárně zvládnout období dospívání s jeho úskalími.

Prvními zkouškami naší výchovy budou setkání dětí s okolním světem a vrstevníky. Děti se vyznačují velkou přizpůsobivostí – chtějí, aby mohly udělat to, co dělají ostatní děti, mít, co mají ony, budou se setkávat s odlišnými názory, z nichž některé budou mít tendenci přijímat za své. Zejména první školní léta jsou dobou, kdy dětem začíná „duchovní boj v malém a jenom drobná vítězství věrnosti dobrým Božím řádům dávají naději na budoucí větší vítězství.“¹⁶³ Úkolem rodičů je zejména to, aby dětem v tomto zápase pomáhali, vedli je a upozorňovali na nebezpečí, ujistňovali o své podpoře. Důležité je také zdůvodnění proč některé věci, které po nich chceme, děláme tak a ne jinak, a otevřenost všem otázkám, abychom zachovali atmosféru důvěry.

Děti od malička také rychle přicházejí na to, že svět se většinou nechová podle jejich přání. Jako lidé neustále narážíme na odpor, který působí konflikt a psychickou bolest. Pokud jsou rodiče ve výchově důslední, dítě záhy zjišťuje, že dokonce ani

¹⁶² Tamtéž, s. 86.

¹⁶³ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 127.

rodiče nejednají podle jeho libovůle a někdy dokonce přichází trest, pokud jeho jednání překročí určitou mez. To je pro život velmi podstatné zjištění. I Don Bosko byl přesvědčen, že „někdy je třeba, milo nemilo, ukázat se rozhněvaným a pokárat.“¹⁶⁴ I v trestání měl však své zásady: trest by neměl pokořovat a dráždit, neměl by být veřejný, měl by být spravedlivý a rozumný, měl by působit i na srdce dětí, měl by mířit na konkrétního viníka a být přiměřený. Don Bosco také doporučuje netrestat pro přestupek z lehkomyšlnosti nebo nevědomosti. Na rozdíl od Starého zákona, který měl za to, že „Vězí-li v srdci chlapce pošetilost, trestající hůl ji od něho vzdálí“ (Př 22,15), Don Bosco odmítá tělesné tresty a věří, že nejlépe je „trestat způsoby, jakými umí hodná matka: zasmušilou tváří, chladným nebo nevšímavým slovem, odvrátit od dítěte oči, schovat před ním ruku, kárat je vždy způsobem rozumu přístupným.“¹⁶⁵ Také je třeba mít vždy na paměti, že kázeň má vždy sloužit výchově a sklony dítěte nemají být potlačovány do krajnosti. Dítě pro svůj vývoj potřebuje také určitou oblast svobody a hry. Důležité je také to, aby mezi oběma rodiči panovala jednota ohledně metod a přístupu k výchově, a dítě tak mohlo mít jasno o tom, co se od něj požaduje.

S tím souvisí také úkol rodičů být dítěti průvodcem ve světě. Jeho identita se bude skládat ze střípků, se kterými přijde během dětství do kontaktu. Proto je potřeba pečlivě vybírat četbu, pohádky či filmy, učit ho dívat se kolem sebe, rozlišovat dobré a vyhýbat se zlému. Zároveň je třeba naučit ho říkat ne a postupně v něm naší bezpodmínečnou láskou a bdělou výchovnou činností pěstovat pocit vlastní hodnoty a schopnost hájit svá práva a přesvědčení. Jak připomíná Hans Rotter, člověk „potřebuje odmalička zakusit pocit, že je ostatními přijímán a milován, že má nějakou hodnotu. Vědomí této vlastní hodnoty nás učiní svobodnějšími vůči ostatním“¹⁶⁶ a umožňuje pravou lásku k bližnímu. Velmi důležité je také to, co do dítěte odmalička zakolébáme. „Člověk žije ve své duchovnosti hlavně ze vzpomínek. Z toho vyrůstá vděčnost, důvěra a síla pro budoucnost.“¹⁶⁷ Jako si lid Izraele stále připomínal Bohem prokázaná dobrodiní jako svou naději a oporu, tak i dětem jednou může velmi pomoci důvěrná vzpomínka na krásné chvíle, trávené v rodinném kruhu při společné modlitbě či na mši.

¹⁶⁴ P. ALBERTI. *Světce Don Bosco*. Fryšták u Hol.: Salesiánský ústav „Don Bosco“, 1935, s. 208.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 209.

¹⁶⁶ ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*, s. 82.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 45.

2.1.2 Křesťanská výchova v době dospívání

Kolem dvanáctého roku přichází období zásadních změn. Doba dospívání je dobou postupné emancipace, která podobně jako v raném dětství spočívá z velké části ve vymezování se zejména vůči rodičům a jejich postojům a hodnotám. Mladí potřebují všechno to, co se za předchozí léta naučili a přejali z okolí, podrobit konfrontaci. Rodičovský vliv postupně slábne a naopak roste význam vrstevníků. Proto je velmi důležité předat dítěti všechny důležité informace a postoje již před tímto obdobím. Čas dospívání je obtížný jak pro rodiče, tak pro dospívající samotné, jejichž úkolem je nalezení sebe sama a vytvoření vlastní identity. Pokud však měli dosud mezi sebou dobrý vztah a dokáží spolu komunikovat, bývá průběh pro obě strany méně náročný.

Podstatným rysem dospívání je probuzení samostatného myšlení, které je často charakterizováno pochybnostmi o tradičních zvyklostech a pořádcích, které mají dospělí již pevně zdůvodněny.¹⁶⁸ Tyto pochybnosti a hledání vlastní identity jsou často provázeny neochotou, neposlušností a vzdorem ve věcech dříve samozřejmých a přijímaných. Křesťanští rodiče budou často znepokojeni také pochybnostmi o víře, které se v tomto období u mladých objevují, či rostoucí tendencí přejímat názory těch, kdo se jim jeví jako přesvědčivá autorita. Je to také období velké zranitelnosti – rodiče by si i přes zdánlivou neohroženost mladých měli dávat velký pozor, aby se zdrželi nevhodných či zraňujících poznámek a neuzavřeli si tak cestu ke svým dětem zvláště v tomto důležitém období, které je klíčové pro zdárné dokončení vývoje k dospělosti a samostatnosti. Ve zvýšené míře zde hrozí různá nebezpečí, od rizikového jednání ve snaze dokázat sobě i ostatním svou hodnotu a prestiž, až po neplánované otěhotnění. Obzvláště důležité je udržet pokojný domov, kde se mladí cítí dobře a přijímání a nemají potřebu z něj utíkat. K opravdovému domovu patří i vzájemná pozornost, ohled, respekt a odpouštění. Řečeno s papežem Františkem, „rodina vyznačující se pevnou a laskavou důvěrou, kde se přese všechno stále znovu důvěruje, pomáhá svým členům projevat jejich vlastní identitu a spontánně odmítat podvádění, faleš a prolhanost.“¹⁶⁹

Nové situaci v dospívání je třeba přizpůsobit i náboženskou výchovu. Dle Šoltéze by rodiče již neměli odkazovat k sobě jako duchovní autoritě, ale spíše své děti směřovat k Boží autoritě.¹⁷⁰ Důležité je také to, aby viděly, že i jejich rodiče stále

¹⁶⁸ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 133.

¹⁶⁹ AL 115.

¹⁷⁰ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 148.

usilují o lepší poznání Boha a jeho vůle prostřednictvím modlitby i studia duchovní literatury. Přestože pochybnosti dospívajícího v oblasti víry křesťanští rodiče zpravidla vnímají jako velmi znepokojující a ohrožující zdárnou budoucnost potomka, je třeba dát mu prostor, aby se mohl sám „propracovat náboženskými problémy a probíjet se krisem, aby se stal osobností náboženskou, celým a opravdovým křesťanem“.¹⁷¹ Bez zaujetí vlastního postoje by jeho náboženské přesvědčení bylo pouze zděděnou formou a nemělo by pevný základ, založený na hlubokém pochopení a zdůvodnění převzatých závazků.

Jedním ze znaků dospívání je také větší touha po vlastním významu a přijetí od ostatních. Zde může docházet ke zraněním a nejistotám. Je důležité, aby rodiče dospívajícího vedli k tomu, aby se měl rád takový jaký je, aby přijal své tělo, duši, inteligenci, aby hledal svou vlastní cestu. K tomu mu může pomoci právě přijetí od jeho nejbližších – i přes neposlušnost a vzdor. Zde je dobře připomenout Fowlerův plán a to, že dětem může v tomto období velmi pomoci pocit vlastního *předurčení* jakožto jedinečného plánu, který má Bůh pro každého člověka.¹⁷² Vědomí tohoto velkého plánu pro můj život může dávat směr a pomáhat nacházet sílu i v těžkých dobách. Pomáhá překonat také selhání a chvíle, kdy má člověk pocit bezradnosti – v pozadí pak vždy stojí pevné přesvědčení, že Bůh má vše ve svých rukou. Předurčení ukazuje na jedinečnost každého člověka v Božích očích a na to že pro Boha je každý člověk natolik vzácný, že za něj Kristus položil svůj život. Inspirací při hledání vlastního předurčení mohou být příběhy svatých, filmy s duchovními hrdiny, setkání s křesťanskými pracovníky. Velkou podporou rozvoje duchovního života pak mohou být například křesťanská společenství mládeže.

Velmi důležitý je v životě pocit smyslu a ten úzce souvisí právě s předurčením a jedinečnou cestou. Guy Gilbert svým mladým říká: „Dělej to, o čem jsi snil/a, protože právě v tom najdeš radost a hrdost na to, že jsi muž nebo žena stojící na vlastních nohou“.¹⁷³ Je to totiž z velké části také naše činnost, která utváří to, kým jsme. Proto je důležité mladé podporovat v tom, aby nacházeli odvahu se projevit, odmítat otevřeně to, co je špatné, aby se nezalekli toho, že jsou jiní a možná v očích světa staromódní. Pokud mohou navíc vidět pevný vztah svých rodičů, žijících v respektu ke křesťanským hodnotám i k sobě navzájem, bude to sílit jejich odhodlání a pocit smyslu. Stejně tak

¹⁷¹ MALÝ, Tomáš. *Výchova v rodině*, s. 98.

¹⁷² FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa*, s. 92.

¹⁷³ GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*. Praha: Portál, 2009, s. 81.

jim vzor rodičů může být důkazem, že věrnost, čistota a sebeovládání jsou v praxi nejen možné, ale že přinášejí do vztahu pokoj a radost.

Důležité je také včasné a dostatečné poučení ve věcech sexuality, aby probuzený pohlavní zájem zůstal v přiměřených mezích. Šoltéz upozorňuje na důležitost toho, abychom „poučení o pohlavních funkcích a životě neizolovali od ostatního života a jeho pořádků“¹⁷⁴, tedy aby intimita byla vždy vnímána a vykládána v celkovém kontextu křesťanského života a potenciálního budoucího manželství. Také připomíná dnes často opomíjený fakt, že ani probuzený pohlavní zájem „není potřeba, které se musí dát průchod děj se co děj. V člověku všechny jeho funkce, i ty nově probuzené, mají být uvedeny v soulad s celým jeho lidstvím. Nelze jim povolit jinak, než jak se sluší na člověka.“¹⁷⁵ Nejde tedy o potlačování sexuality, ale její pravdivé zařazení do lidského života a nalézání správného poměru a respektu k druhému člověku.

Předpokladem správného pochopení sexuality je to, aby byla mladým předkládána bez deformací a zlehčování, ve své kráse, vážnosti i odpovědnosti. Zejména v dnešní době, kdy je sexualita často prezentována ve vyprázdněné formě, jako pouhá zábava nebo prostředek potěšení, je třeba ji znova objevovat jako druh komunikace „mezi dvěma lidmi, kde druhý je brán vážně s jeho posvátnou a nedotknutelnou hodnotou.“¹⁷⁶ Důležité je v této souvislosti pěstování čistoty, která je znakem pozitivního začlenění sexuality v lidské osobě¹⁷⁷ ve smyslu harmonie duchovní a tělesné stránky člověka. Čistota je zároveň úzce spojena se *studem*. Ten je nesmírně důležitý, protože „chrání intimitu osoby, vyjadřuje křehkost čistoty a usměrňuje pohledy a gesta v souladu s důstojností osob a jejich spojení.“¹⁷⁸ Jak pravil sv. Jan Zlatoústý, vše směřuje nikoli k násilnému potlačování přirozenosti, nebo zakazování zábavy či manželství, nýbrž k tomu, aby člověk vše „činil s umírněností, bez necudnosti, bez vin a bez hříchů“¹⁷⁹, tedy aby ve svém konání i myšlení vždy zůstal dobrý, skromný a čistý i uprostřed světa. Právě dobrá a zdravá výchova v rodině by měla pomoci k tomu, aby mladí vyrůstali s jasným směřováním.

I v době dospívání by mladí měli být zapojeni do péče o domácnost a mít svůj podíl zodpovědnosti. Rodiče by se také měli snažit podporovat mladé v rozvíjení jejich

¹⁷⁴ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 143-144.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ *Amoris Laetitia*, 151

¹⁷⁷ KKKC 488

¹⁷⁸ KKKC 530

¹⁷⁹ Papežská rada pro rodinu. *Lidská sexualita: Pravda a význam*, čl. 73.

zájmů, např. prostřednictvím kroužků, studia či sportů. Dostatečné vybití v těchto oblastech pomáhá do určité míry předcházet problematickým situacím, které často vznikají právě v důsledku nudy nebo nedostatečné náplně volného času. Pokud jsou děti zaměstnány a přiměřeně se fyzicky unaví, mívá vývoj v době dospívání celkově klidnější průběh.¹⁸⁰

2.2 Sekundární vychovatelé

Kromě rodičů dětem brzy do života vstupují další osoby, které mají velký vliv na utváření budoucí identity mladých. Proto je i jim věnována tato krátká podkapitola.

Prarodiče

Po rodičích jsou prarodiče zpravidla prvními, s kým dítě přijde do kontaktu. I oni zanechají významný otisk v identitě dítěte. Jejich významu si všímá také papež František: „Vyprávění starých lidí velmi prospívají dětem a mládeži, protože je spojují s dějinami vlastní rodiny i s dějinami bydliště a vlasti.“¹⁸¹ Právě toto propojení s vlastními kořeny je velmi důležitým východiskem pro sebepoznávání a utváření vlastní identity. Je velmi důležité, aby prarodiče dětem předávali své zkušenosti a naději a ne jen pradávné rodinné spory.¹⁸² Měli by dětem být vzorem živoucí duchovnosti, zejména tehdy, pokud jejich rodiče, zavalení starostmi, v náboženské a mravní výchově ochabli. Prarodiče by měli být vždy připraveni děti vyslechnout a pomoci, když je třeba. Jak se dočítáme ve druhé kapitole listu Titovi (Tt 2,2–7), starší by měli být mladým lidem vzorem střídmosti, důstojnosti, rozumnosti a důstojnosti. Měli by být zdraví ve víře, lásce a trpělivosti a vést mladé k dobrému – muže k rozvážnosti, ženy k péči o rodinný krb a cudnosti. Vzorem všem prarodičům může být svatá Ludmila.

Kmotři

Při křtu se dítěte před Bohem ujímá také jeho kmotr, který se tak stává duchovním členem rodiny. Je důležité, aby se jednalo o člověka duchovně zralého a

¹⁸⁰ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 144.

¹⁸¹ AL 193

¹⁸² GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*, s. 54.

moudrého, aby mohl pomáhat svému kmotřenci růst ve víře a rodičům připomínal jejich zodpovědnost za dítě před Bohem. Společenství mezi ním a rodinou kmotřence je posilováno také modlitbou za sebe navzájem. Pokud je úkol kmotra brán vážně a zodpovědně, může být velkým obohacením a inspirací pro všechny zúčastněné.

Kněží

Jednou z prvních osob, které bude dítě pravidelně potkávat mimo domov, je v rámci křesťanského života osoba kněze. Je to právě on, kdo bude mít důležitou roli v tom, jak dítě bude vnímat víru. Děti velmi rychle poznají, kdo je své věci opravdově oddán. Kéž bychom vždy měli kolem sebe dostatek kněží, kteří vykonávají své poslání „svatě a horlivě, s pokorou a statečností – podle příkladu nejvyššího a věčného kněze“¹⁸³! Dnes si často zoufáme, že není mnoho mladých v církvi, a také nad nedostatkem kněžských a řeholních povolání. Není to však způsobeno i tím, že jen málokdy se mladí mohou setkat se svatostí, zápallem pro Boží věc a opravdovou úctou k Bohu a Eucharistii, která by promlouvala k jejich srdci? Církev se dnes někdy snaží přiblížit mladým tím, že přebírá jejich slovník, do bohoslužby začleňuje hlasitou rytmickou hudbu namísto klasických zpěvů, v svátosti smíření slevuje z předmanželské čistoty. Pak se bohoslužba sice stává zábavnější a poutavější, ale zároveň se něco ztrácí – čistota, hloubka, setkání s posvátnem v jeho velikosti a tajemnosti. Guy Gilbert upozorňuje: „Hluk je vražedná kultura. Vygumuje veškerou touhu stanout sám sobě tvář v tvář. Vymazává to, co má člověk nejvzácnějšího - jeho vlastní prostor hloubky a pravdy.“¹⁸⁴ Je tedy potřeba, aby jednotlivé aktivity byly moudře moderovány – aby byl čas na chvály, klidně i hlasité a s bicími, čas pro hry a venkovní aktivity, ale aby zároveň kostel zůstal místem ztišení a úcty, místem, kde můžeme pocítit blízkost posvátného. Podobně jako od rodičů je ve výchově požadována důslednost a jednotný přístup, je důležité, aby také kněží zůstávali věrní učení církve a nezlehčovali přestoupení ve snaze vyjít vstříc těm, kdo pod vlivem doby či vlastní lenosti nezachovávají Boží přikázání. Pokud se totiž mladý člověk v každé zpovědnici setká s jiným posuzováním závažnosti konkrétního jednání, má to stejný efekt jako nedůslednost ve výchově – mladý si pravděpodobně vybere tu nejpohodlnější variantu, která však zároveň může velmi zpomalit nebo zvrátit jeho duchovní růst. Svatý Jan

¹⁸³ LG 41

¹⁸⁴ GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*, s. 35.

Pavel II. často zdůrazňoval, že mladí žádají výzvy a náročné úkoly, chtějí usilovat o ideál. Guy Gilbert říká: „Tomu, co chtějí udělat, se musí věřit. Hodte jim rukavici, to oni milují.“¹⁸⁵ Dejme tedy mladým jasný cíl a jasné směřování.

Na kněze také můžeme vztáhnout výchovný úkol, jak jej definuje Radim Palouš – pomáhat člověku, aby se „obrátil od zapředenosti do zmatků a konfuzí dnešního světa ke svému lidskému úkolu, ke svému podstatnému povolání“.¹⁸⁶ Velmi účinným nástrojem, který má k dispozici, jsou kromě svaté zповědi také kázání – ta by měla být vyvážená tak, aby ukazovala krásu Božího milosrdenství a zároveň vedla k Boží bázní. Jinak hrozí nebezpečí upadnutí do krajností – buď pocitu bezmoci nebo naopak do laxnosti způsobené pocitem, že Kristem už je vlastně vše vykonáno a není tudíž třeba se nějak zvlášť snažit.

Inspirací pro věřící je i samotná osobnost kněze. Snad lze i na kněze vztáhnout Pavlův list Titovi (Tt 1,7–9), kde se dočítáme, že „biskup má být bezúhonný jako správce Božího domu ... Má být pohostinný, dobrý, rozvážný, spravedlivý, zbožný, zdrženlivý, pevný ve slovech pravé nauky, aby byl schopen jak povzbuzovat ve zdravém učení, tak usvědčovat odpůrce.“ Už tehdy si ale svatý Pavel zároveň všímá, že je „mnoho těch, kteří se nepodřizují, vedou prázdné řeči a svádějí lidi“ (Tt 1,10). Kněz, který bere své povolání vážně, je velkým požehnáním pro všechny, se kterými se setkává a všude s sebou přináší „Boží vůni“, která proniká do srdcí mladých a může být obrovským pozitivním vlivem při budování jejich vlastní křesťanské identity a hledání osobního povolání. Pokud mladí vidí radostného kněze, který je naplněn Bohem, budou možnost zasvěceného života brát daleko vážněji, než když kolem sebe uvidí jen vlažnost a nespokojenost.

Učitelé

Pro budoucí identitu mladých a jejich životní cestu mají velký význam také učitelé a jejich osobnost a přístup. Zejména v prvních letech školní docházky k nim děti vzhlížejí a jejich názor je pro ně mnohdy důležitější než názor rodičů. Jak zdůraznil II. vatikánský koncil, učitelské „povolání vyžaduje zvláštní dary rozumu a srdce, velmi pečlivou přípravu, a neustálou ochotu obnovovat se a přizpůsobovat.“¹⁸⁷ Zvláště

¹⁸⁵ GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*, s. 82.

¹⁸⁶ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*, s. 272.

¹⁸⁷ GE, čl. 5.b

důležití jsou učitelé prvních tříd, kteří představují „první oficiální hlas školy“¹⁸⁸ a mají výjimečnou možnost položit základy pro pozitivní postoje dětí, na kterých budou moci stavět nejen učitelé vyšších ročníků. Zejména během prvních šesti let školní docházky výrazně přispívají k postoji dítěte k autoritám, učí soustavnosti a respektu k pravidlům. Zároveň je třeba mít na paměti, že nástup do školy je velmi závažnou událostí¹⁸⁹; jedná se o první skutečnou samostatnou zkušenost dětí a její zdárné zvládnutí či nezvládnutí má často dopad na celý další život. Je podobná jakési generální zkoušce, ve které jsou „zhuštěny všechny problémy, které se později objeví“¹⁹⁰. Patří sem například potřeba získat si uznání spolužáků a učitelů, překonat prvotní překážky, uspět v hodnocení. To vše má silný vliv na sebeúctu a sebepojetí, proto je potřeba ohlídat také to, aby nedocházelo ve škole k pokořování nebo výsměchu.

Pokud učitel bere své povolání jako poslání, sahá jeho snaha a odpovědnost daleko za pouhou látku jejich předmětu. Dnešní doba má tendenci školní výuku redukovat na pouhou instrumentální výchovu, na sadu poznatků potřebných pro vykonávání budoucí profese. To ale nestačí ke zdárnému zvládnutí životních situací, což vede k určité bezradnosti tváří v tvář nárokům života.

Cílem učitele i žáka by tedy nemělo být pouze vzdělání, ale *vzdělanost*, která „je výrazem zásadního porozumění nejširšímu kontextu vědění a rozhodování“¹⁹¹. V praxi pak znamená určitou životní orientaci, schopnost hodnotit a hierarchizovat a zejména odpovědně volit a rozhodovat. Všechny tyto schopnosti jsou velmi důležité v procesu utváření pevné a definované identity. Potřebnost učitelů, kteří by děti dobře vedli, navíc výrazně roste s dnešní vytížeností rodičů, sociálními problémy rodin a také čím dál menší srozumitelností okolního světa. Dobrý učitel je vzorem k napodobování a pozorným pozorovatelem, který je ochoten pomoci. Křesťanský učitel je pak také šířitelem radostné zvěsti. Ke správnému vykonávání jeho povolání pak učitelé pomáhají pedagogické ctností¹⁹²: svoboda, zodpovědnost, rozvážnost, spravedlnost, morální síla, mírnost a morální svědomí, které mu přikazuje konat dobro a vyhýbat se zlu. Tyto ctnosti mohou být zároveň vynikající inspirací i pro žáky.

Cílem vzdělávání by tedy měla být nejen profesní příprava, ale zejména to, aby se mladí postupně dokázali stát zralými a odpovědnými lidmi. S biskupem Marxem pak

¹⁸⁸ DOBSON, James. *Láska a kázeň ve výchově dětí*, s. 104.

¹⁸⁹ FERRERO, Bruno. *Šťastní rodiče: křesťanská výchova podle Dona Boska*, s. 89.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ PELCOVÁ, Naděžda; SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Praha: Karolinum, 2014, s.17.

¹⁹² *Etický kodex křesťanského učitele*. Praha: ČBK, 2005 (pro vnitřní potřebu), s. 19.

můžeme říci, že nejlepším „výsledkem“ vzdělání je vstřípit lidem jasné hodnotové postoje, vzdělat je tak, aby byli osobnosti vnitřně bohaté a schopné vztahu. Jako takoví pak mohou převzít zodpovědnost, a ne pouze vykonávat „džob“.¹⁹³

Přátelé, vrstevníci, vedoucí společenství

Už v dětství, ale zejména pak v době dospívání, jsou pro děti důležité vrstevníci. Ti jsou často zdrojem nových myšlenek a nápadů, z nichž některé je třeba uvádět na pravou míru, jiné představují vítaný dobrý vzor. Důležitá je bdělost rodičů, ale i to, aby děti samotné byly vychovávány k rozlišování v tom, co slyší od kamarádů. Vedme je od malička k dobrému a k laskavému zájmu o ostatní, aby se jako Kain netázaly „cožpak jsem strážcem svého bratra?“ (Gn 4,9), ale aby se snažily být ostatním inspirací dobrého jednání. Obzvláště v dospívání se mladí křesťané mohou navzájem podporovat a upevňovat svou víru v rámci křesťanských společenství. Ta by v ideálním případě měla být vedena duchovně zralými dospělými, kteří dobře znají křesťanskou nauku a jsou schopni reagovat na otázky a nejasnosti mladých v plném souladu s církevním učením.

Tvůrci mediálních obsahů

Na závěr je třeba zmínit také média, internet a televizi jako hlavní zdroje informací, které mají velký vliv na utváření veřejného mínění. Mladí jsou v dnešní době vystaveni v nebývalé míře nejrůznějším obsahům, z nichž velká část může mít škodlivý dopad. Jedná se například o různé dezinformační a agresivní kampaně, redukcionistické představy o člověku, obrazy násilí, neskrývanou vulgaritu či volně šířenou pornografii. Proto je více než kdy dříve potřeba nad malými bdít, pečlivě vybírat předkládané obsahy a také mladé učit, jak správně zacházet s médii a informacemi tak, aby byli schopní využívat úžasného bohatství informací ke svému rozvoji.

Apel na samotné tvůrce obsahů nacházíme v *Dekretu o společenských sdělovacích prostředcích* druhého vatikánského koncilu:

Zvláštní mravní odpovědnost ... mají novináři, spisovatelé, herci, režiséři, producenti, finančníci, organizátoři, provozovatelé, prodavači, kritici a ostatní, kteří se jakýmkoli způsobem

¹⁹³ MARX, Reinhard. *Kapitál. Plaidoyer pro člověka*. Praha: Academia, 2013, s. 144.

podílejí na tvorbě a šíření sdělovaných obsahů ... oni přece mohou svým informováním a ovlivňováním vést lidstvo správným směrem nebo ke zkáze.¹⁹⁴

Měli by vždy pamatovat na to, že velkou část diváků či čtenářů tvoří mládež, která potřebuje četbu a filmy, které jsou nejen zdrojem zábavy, ale poskytují i poučení a hodnoty. Dnes se bohužel naopak čím dál častěji setkáváme s tím, že se v rámci umělecké invence boří všechna tabu, zábrany a často i úcta k člověku. Je tedy také úkolem zákonodárců, aby pomocí vhodné legislativy pomáhali rodičům utvářet mravné a vhodné prostředí pro výchovu.

2.3 Bůh jako Otec a vychovatel jako specifikum křesťanské výchovy

Zvláštností křesťanské výchovy je osobní vztah každého člověka k Bohu jakožto k nebeskému Otci. V Bibli nacházíme plno krásných pasáží, která mají v sobě dotek mateřské něžnosti: Hospodin každého z nás důvěrně zná ještě před tím, než byl utkáán v lůně matky (Jr 1,5), Hospodin nezapomíná na své děti stejně jako žena nemůže zapomenout na své pacholátko (Iz 49, 15), Hospodin utěšuje tak, jako utěšuje matka (Iz 66,13). Bůh je ten, kdo se stará o ty, kdo hledají jeho království a vyzývá je, aby své starosti složili s důvěrou do jeho rukou (Mt 6,33–34).

Na druhé straně stojí Boží otcovská autorita. Na mnoha místech v Bibli nacházíme stále opakovaná tvrdá slova ve smyslu „blaze člověku, jehož Bůh trestá; kázeň Všemocného neodmítej“ (Jb 5,17). V listu Židům se pak dočítáme: „Podvolujte se jeho výchově, Bůh s vámi jedná jako se svými syny. Byl by to vůbec syn, kdyby ho otec nevychoval? Naši tělesní otcové nás trestali a přece jsme je měli v úctě“ (Žd 12,7.9). Použití slova *trest* může vyvolávat určité vnitřní napětí, protože implikuje vinu a její nepříjemný následek. Proto je velmi důležité stále připomínat, že Bůh není nevyzpytatelným a rozmarným antickým bohem, který má potěšení v lidských strastech, ani člověkem ovládaným vášněmi, nýbrž milosrdným otcem, který miluje své děti a vede je potřebnými prostředky k vyšším cílům a k podílu na Své svatosti. Jak říkával Don Bosco, Boha máme poznávat a milovat, vnímat jej „současně jako Pána,

¹⁹⁴ Dekret o společenských sdělovacích prostředcích, čl. 11.

který soudí, i jako otce, který miluje“.¹⁹⁵ Boha který je spravedlivý, ale zároveň laskavý a ochotný odpustit a přijmout zpět kajícího marnotratného syna.

Postava Boha-Otce je zároveň i inspirací pro rodičovský vztah k dětem. V Bibli čteme, že „Hospodin domlouvá tomu, koho miluje, jako otec synu, v němž našel zalíbení“ (Př 3,12) a koho miluje, toho trestá (Žd 12,6). Rodiče by měli milovat, ale také přiměřeně vést a napravovat, aby dítě mohlo jednou ve svobodě dorůst do Božího království. Jak píše Radim Palouš, ten „kdo nepodstoupí výchovnou obtěžkanost, není syn, je cizinec. Každý syn dobře rozumí laskavé tvrdosti otcovy trestající ruky.“¹⁹⁶ Ve vztahu k Bohu se však nemusí jednat přímo o trest, ale spíše o zkoušky, které Bůh dopouští, ale ve kterých člověka neopouští. Jak říkali naši předkové, Pán někdy „křížkem navštěvuje“. Být opravdu Božím dítětem znamená základní pocit jistoty a důvěry, že je vše v laskavých Božích rukou, i když se situace může zdát lidsky bezvýhodná. I Boží Syn sám musel projít chvílemi, ve kterých se vzdal úplně všeho, včetně Boží přítomnosti a sebe samého. Přijetí Božího synovství i na nás klade nároky – podobně, jako jsme zavázáni pozemským rodičům za to, že nám zprostředkovali fyzický život a vychovali nás, tak i nebeský Otec od nás očekává aktivní odpověď celým našim životem, nesenou vděčností za dar života a jeho milost.

Pro budoucí víru dětí je velmi důležité, aby rodiče dítěti předali nedeformovaný obraz Boha, který mu spolu s důvěrou poznanou skrze rodiče pomůže získat pocit jistoty a vnímání Boha jako dobrého, jako toho, kdo nad ním bdí a pomáhá mu. Anselm Grün na základě svých zkušeností poukazuje na to, že pokud je Bůh naopak „zprostředkován jako stálý dohlížitel a pozorovatel, stává se místo pradůvěry základním pocitem dítěte prázdnost. Ve všem se cítí kontrolováno, omezováno, pozorováno a posuzováno.“¹⁹⁷ To může vést k různým neurózám, nedostatku sebedůvěry či strachu ze zavržení. Stálým úkolem rodičů tedy zůstává také to, aby stále Boha poznávali a zakoušeli v živém a důvěryplném vztahu a mohli tak dětem zprostředkovat pocit, že jsou Bohem milované a přijímané. Motivace k dobrému jednání nesmí být živena strachem, ale musí naopak vycházet z pochopení nároku a z vnitřní touhy činit dobro z lásky k dobrému Pánu.

¹⁹⁵ KAPLÁNEK, Michal. *Výchova v salesiánském duchu*, s.40.

¹⁹⁶ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*, s. 79.

¹⁹⁷ GRÜN, Anselm. *Moc nad bezmocí. Rozvíjet vědomí vlastní hodnoty*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s.15.

2.4 Shrnutí

Zpočátku mají při utváření identity dětí vliv zejména primární vychovatelé, kterými bývají nejčastěji rodiče. Těm je dítě svěřeno ve své určité danosti, se svou jedinečnou osobností a osobními vlastnostmi, které budou hrát důležitou roli v jeho utváření sebe sama. Jejich úkolem je být dítěti prvním Ty a průvodcem na cestě k dospělosti tělesné, psychické i duchovní. Při plnění tohoto úkolu je důležité vystihnout rovnováhu mezi pěstováním vědomí vlastní hodnoty na jedné straně a pokorou před tím Nejvyšším na straně druhé. Jedním ze zakládajících momentů křesťanské identity je křest, který znamená uschopnění svobody k dobru a k přilnutí k Bohu. Otevírá člověka zároveň tomu, aby opět našel cestu k sobě a svému určení skrze Boží milost a aby mohl objevovat a utvářet svou identitu tak, jak ji Bůh pro něj zamýšlel. Proto by rodiče měli usilovat o to, aby mladé přiváděli ke spolupráci s Boží milostí a pomáhali jim při objevování jejich jedinečného poslání. Rodiče by také neměli zapomínat, že dítě nevychovávájí pro sebe, ale právě pro tento úkol, pro který dítě bylo vybaveno specifickými vlastnostmi. Měli by usilovat o integrální výchovu, která utváří a rozvíjí člověka ve všech jeho rovinách.

Výchova samotná není jen jednostranným působením, ale má podobu dialogu, dorozumění mezi vychovatelem a vychovávaným. Do hry zde vstupuje svoboda, autonomie, jinakost a způsob vidění světa obou. Oba se učí, poznávají sebe i druhého, přetváří se. S Donem Bosco můžeme souhlasit, že křesťanská výchova by měla spojovat rozumové přijetí vychovatelova vlivu vychovávaným, měla by prostředkovat opravdový vztah k Bohu a nabídku životního smyslu a probíhat s laskavostí jakožto sdílením Boží lásky vychovatele s vychovávaným.

Výchovné působení je přítomno od počátku života dítěte. I dítě samo pokládá základy sebevýchovy, když napodobuje své rodiče a blízké. Ti by proto měli dbát na to, aby byli dítěti dobrým vzorem v oblasti praktické, mravní i duchovní. Jejich úkolem je také usměrňovat, vést, určovat meze a učit kázně a vytrvalosti, které budou dítěti velkou pomocí pro budoucí život, a to už v době dospívání, které představuje pro mladého člověka velkou výzvu. Důležitá je také podpora iniciativy dítěte.

Ve výchově nám může být vodítkem pět bodů vytyčených Larry Fowlerem: *úcta* k rodičům a později k Bohu, *moudrost* jako spolehnutí na Boha, který prostřednictvím Ducha Svatého moudře vede, *milost* jako odpouštění a přijímání požehnání, *předurčení* jako stálé vědomí jedinečného životního poslání a *perspektiva*

jako důvěra v to, že vše je Bohem vedeno k našemu dobru. Tyto opěrné body, pokud budu přijaty, se mohou stát dítěti velkou oporou v době dospívání, která je pro utváření identity stěžejní a během které se utvářejí základy pro budoucí životní směřování. Vytyčování těchto základů děje skrze vlastní kritické zkoumání toho, co bylo mladému člověku dosud předkládáno. Probojování se vlastními krizemi a pochybnostmi pak vede k upevnění toho, co mladý člověk přijímá za své a co bude podstatné pro jeho identitu, hodnotovou orientaci a životní postoj.

3. Mladí jako tvůrci vlastní identity

„Poznej sám sebe!“ (Delfská věštírna)

Přestože je velmi důležité to, jak rodiče děti vychovávají a co se jim snaží předat, ani jejich zodpovědný přístup není zárukou toho, jak si jejich děti v životě povedou a jakou cestou se nakonec vydají. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, dítě, ačkoli mnohé do své identity přejímá z okolí, je odmalička aktivním partnerem, který si sám do jisté míry volí to, k čemu směřuje svou pozornost a co přijímá za své. Míra autonomie se s rostoucím věkem dítěte postupně zvyšuje, až dosáhne plné emancipace. V tomto procesu je obzvláště důležité období dospívání, během kterého si mladý člověk volí vlastní směřování a aktivně utváří a posiluje své základní rozhodnutí.

Toto období je zároveň obdobím velmi těžkým, protože u mladého člověka dochází k mnoha změnám fyzickým, sociálním i psychickým, se kterými se musí vyrovnat a zaujmout k nim postoj. Mění se také způsob myšlení - mladý člověk začíná být schopen používat složitější kognitivní procesy a ve způsobech uvažování a nazírání různých praktických i teoretických témat se pomalu začíná vyrovnávat dospělému.¹⁹⁸ Tato nově probuzená schopnost se záhy hlásí o slovo tím, že mladý člověk cítí potřebu vše sám promyslet, hledá vlastní zdůvodnění, zpochybňuje zažitě pořádky a řady včetně víry. To je však potřebné k tomu, aby mohl zaujmout odpovědný postoj k realitě. Intenzivněji vnímá také sebe sama a potřebuje reflektovat své vnitřní pohnutky a pocity, což bývá provázeno větší mírou introverze nejen vůči rodičům. Zároveň dochází ke střetávání určité názorové nezávislosti a potřeby být sám sebou na jedné straně a touhy po uznání a přijetí od vrstevníků na straně druhé. Zde je ve výhodě mladý člověk, který odmalička zažíval přijetí a lásku a ve kterém rodiče pěstovali důvěru v sebe sama a svou hodnotu.

S dospíváním přichází zkouška víry a rodičovské výchovy – pokud byly postaveny pevné základy víry a v dětech bylo pěstováno samostatné myšlení, mohou být v době dospívání velkou oporou. I ve chvílích, kdy přichází nejistoty o sobě samém, strach ze zklamání či první lásky a odmítnutí, zůstává hluboko uvnitř určitá jistota vlastní hodnoty, životní perspektivy, Boží lásky a v neposlední řadě také vnitřní ukazatele cesty a vědomí toho, co je správné. Zároveň ale postoj víry vyžaduje

¹⁹⁸ JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*, Praha: Grada 2008, s. 196.

od mladých velkou odvahu zejména v dnešní době, která často klade důraz na svobodu, která se však častěji podobá spíše nevázanosti, a na konzumní způsob života. Kdo se rozhodne jít cestou čistoty a uměřenosti, může narážet ve svém okolí na nepochopení nebo dokonce výsměch, a to je velkou zkouškou obzvláště v době, kdy si mladí nejsou sebou jistí a touží po tom někam patřit. Duchovní životní cesta s sebou přináší chvíle naplnění i těžkosti – jak říká Scott Peck, „Plně prožitý život je vždy plný bolesti.“¹⁹⁹ Přijetí tohoto faktu jako součásti života je velmi podstatné pro to, abychom dokázali zvládat ambivalentnost života a to, že jsme stále stavěni před nové výzvy. Avšak v dlouhodobém horizontu celé životní cesty přináší vynaložené úsilí své plody – radost, vnitřní pokoj a spásu. Už v mládí je proto potřeba pěstovat bdělost a také kázeň – pouze jejich prostřednictvím a díky Boží milosti lze získat vnitřní svobodu.

Pro mladé, kteří byli vedeni ke křesťanství a přijali ho za své, bude víra klíčová i při nalézání vlastní identity. To bude mít podobu dynamického a dialogického procesu. Dynamického proto, že identita není něčím, co bychom nacházeli jako hotovou věc. Je naopak něčím, co sami utváříme, v čem se promítá naše tvořivost ve vztahu k sobě samému. Dialogický rozměr spočívá v tom, že víra přijatá od rodičů se nedá uchovávat jako vzácná relikvie, naopak musí být utvářena „živou odpovědí na živé příkazy Páně“²⁰⁰. K tomu, aby život mohl být odpovědí ale potřebuji jako člověk vědět, „komu jsem uvěřil“ (2Tm 1,12). Takovému poznání mohou rodiče pouze pomoci výchovou a osobním příkladem. Vlastní rozhodnutí pro život v souladu s Božími příkázáními však musí pocházet z hlubokého vnitřního přesvědčení, které se naplňuje v osobním vztahu k Bohu. Nejedná se však o jednorázové rozhodnutí, kterým by vše bylo hotovo. Rozhodnutí pro život s Bohem a v Bohu žádá stálé nasazení pro dobro, sebepoznávání, srovnávání svého života a způsobu myšlení s evangeliem, připravenost změnit to, co v našem životě není správné. Jak se dočítáme u apoštola Pavla, „Každý závodník se podrobuje všestranné kázni“ (1K 9,25). Právě kázeň je zásadní pro duchovní život i život ve společenství. Pokud jsou v přiměřené kázni mladí odmalička vychováni a zároveň se jim dostalo srozumitelné vysvětlení, proč je důležitá, může být pro ně v období dospívání a hledání osobního povolání velkou pomocí.

¹⁹⁹ PECK, M. Scott. *Nevyšlapanou cestou. Nová psychologie lásky, tradičních hodnot a duchovního růstu*. Praha: Argo, 1996, s.115.

²⁰⁰ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Křesťanství a rodina*, s. 77.

Zde nacházejí své místo také kardinální ctnosti, které byly zmiňovány v první kapitole – otec Balík je nazývá „antivirovým programem“, který pomáhá kontrolovat stav našeho života.²⁰¹ Proto je můžeme najít i v nauce církve, spolu se třemi evangelijními radami – čistotou, chudobou a poslušností – jako protilátky proti nezřízeným touhám. I tyto rady ale vyžadují zaujetí aktivního postoje. Největším nepřítelem duchovního růstu je totiž lenost. Ta znamená „jistou ochablost ducha, vlažnost. ... Podlamuje vůli, uvádí ji do zahálčivosti a ukolébává ji v pocitu bezmocnosti.“²⁰² Výsledkem je vzrůstající pasivita, neschopnost svůj život vést a žít podle určitých pravidel, nestálost v dobru. K duchovní lenosti přispívají i rodiče, kteří na dítě nemají žádné nároky, neučí ho věci dotahovat do konce, nepomáhají mu pochopit důležitost cíle. Připomeňme, že co bylo zanedbáno do dvanácti let, to už se těžko vštěpuje později. Pokud navíc mladý člověk u svých rodičů vidí ledabylost, vlažnost či nekázeň, přispívá to k jeho nekázni a nezaměřenosti. Jak bylo zmíněno dříve, velký vliv má zejména v dospívání náplň volného času – kde není čas vyplněn smysluplnou aktivitou, tam se otevírá větší prostor pro nežádoucí chování.

Mládí je také dobou, kdy se dospívající postupně plně ujímají zodpovědnosti za své jednání. Svými prvními osobními rozhodnutími pak kladou základy budoucímu směřování, které bude postupně upevňováno opakováním rozhodnutí, ať už dobrých nebo špatných. Ani počáteční špatná rozhodnutí však nemusí nutně vést ke krachu zdařilosti života, mnohé lze později napravit aktivním uvědoměním si špatného směřování, pochopením toho, proč je určité chování nežádoucí a vymaněním se ze zlého zvyku. Kdo přijme Boží pomoc a lásku, může Boží milostí začít znovu a usilovat o obrácení srdce. K tomu je však třeba pevné rozhodnutí, ukázněná vůle a daleko více úsilí, než vyžaduje samotné setrvávání na dobré cestě, založené na dobrém návyku z předchozí výchovy v rodině.

Sebevýchova, která začíná právě v mládí, provází aktivně duchovně žijícího člověk po celý život. V mládí, které je dobou otevřenosti a touhou po ideálech, je však snazší vybudovat dobrý základ pro budoucnost. Kdo se v mládí naučí ovládat, bude mu to velkou pomocí ve zkouškách života. Ničeho ale nejsme schopni bez Boží milosti, pokud spoléháme jen na vlastní síly a schází nám pokora. Důvěra v Boží pomoc a přítomnost vyrůstá z touhy po Bohu a lásky k němu, proto je důležité, aby mladý člověk prosil o dotek Boží přítomnosti ve svém životě a měl možnost zakoušet sílu

²⁰¹ BALÍK, Jan. *Máš na víc*, s. 53.

²⁰² Tamtéž, s. 38.

Boží přítomnosti. „Neboť každý, kdo prosí, dostává, a kdo hledá, nalézá“ (Lk 11,10). Dobrou příležitostí k prohloubení duchovního života jsou také společenství mladých, světové dny mládeže, společná rozjímání a četba Písma a podobné příležitosti, kde mají mladí možnost sdílet zážitky víry a pocit Boží blízkosti.

V předchozí kapitole jsme zmiňovali poznatek Larry Fowlera o tom, jak velmi důležitá je znalost Písma pro duchovní život a jeho udržení a rozvíjení. To potvrzuje také papež Benedikt XVI. ve své výzvě mladým v katechismu pro mladé *Youcat*: „musíte znát svou víru se stejnou přesností, jako odborník na informatiku zná operační systém počítače ... Ano, musíte být ve víře zakořeněni mnohem hlouběji než generace vašich rodičů, abyste dokázali se silou a rozhodností odolávat výzvam a pokušením této doby.“²⁰³ Snad více než kdy jindy dnes mladí musí bojovat, aby si zachovali pravou svobodu, která odmítá chování a záliby, které se vylučují s důstojností člověka a Božími příkázáními. V křesťanském pojetí svoboda znamená „Boží dar a schopnost člověka rozhodnout se ve shodě s pravdou (kterou ukazuje dobře formované svědomí) a volit skutečné dobro.“²⁰⁴ K jejímu uchování je potřeba Boží milost, ale i vlastní nasazení. Ježíš neslibuje snadnou a pohodlnou cestu, naopak říká: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, nes každého dne svůj kříž a následuj mne“ (Lk 9,23). Mnozí vychovatelé mládeže si zároveň všímají, že mladí rádi přijímají výzvy, ve kterých vidí smysl – a to je vlastnost, které by se mělo využívat k dobrému. Je nesmírně důležité mladé povzbuzovat je k tomu, aby byli nároční a usilovali o to, co se dnešnímu světu zdá nemožné – o víru prožívanou jako základ života, který je podepřen i racionálně, o pravou svobodu, o čistotu jako postoj srdce. Posilujícím pokrmem na cestě je právě Boží slovo, které „vstupuje do podvědomí a chrání nás před škodlivými vjemy, ale také „impregnuje duši“ (Teofan Zlatovrník).“²⁰⁵ Jak píše mladým již apoštol Jan, „jste silní a slovo Boží ve vás zůstává, a tak jste zvítězili nad Zlým“ (1J 2,14). Bez osobní odvahy a angažovanosti však nelze dojít cíle.

Mládí je dobou, kdy člověk poznává sám sebe se svými vlastnostmi, hřívnami a slabostmi, motivacemi, sklony, pocity, touhami srdce. Svatý otec Jan Pavel II. věnoval mladým velkou péči a poukazoval na dobu mládí jako klíčové období ve vztahu k celku jejich budoucího života. Je to období plné intenzivních otázek, podstatných pro vnímání

²⁰³ *Poselství svatého otce Benedikta XVI. k 28.světovému dni mládeže 2013*, In: Acta ČBK, roč. 2013, č.8, Praha: ČBK 2013 (pro vnitřní potřebu), s.11.

²⁰⁴ BALÍK, Jan. *Máš na víc*, s. 69.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 52.

smysluplnosti vlastního života a směřování, jde tedy o celkovou perspektivu a životní plán. Jan Pavel II. k mladým promlouvá takto:

Mládí otvírá před Vámi různé perspektivy, nabízí Vám plán na celý život. Tady se rodí otázky po hodnotách. Tady se rodí otázky po smyslu, pravdě, dobru a zlu. ... Každý z Vás je totiž už aktem stvoření ... *podle Boží podoby*. Právě tento „obraz a podoba“ působí, že kladete takové otázky a že je klást musíte. Všechny dosvědčují, že *člověk nemůže pochopit sebe bez Boha* – a nemůže se ani *bez Boha „uskutečnit“*.²⁰⁶

Tyto otázky jsou tedy velmi podstatné ve vztahu k nejvlastnějšímu jádru člověka, a tím i pro jeho sebezpočtení a utváření vlastní identity. I když člověk stále, až do smrti, zůstává bytostí nehotovou, pomáhá mu zodpovězení takových otázek po celý další život stát na pevné půdě, mít jasné a zdůvodněné měřítko o tom, co je správné či nesprávné, přijímat odpovědnost za své počínání.²⁰⁷ Vždy je ale třeba zároveň otevřenost stálému poznávání a Božímu vedení, bdělost a duchovní pokora, protože všechno své máme „v hliněných nádobách“ (2K 4,7).

Pokud se člověk k sobě staví poctivě a usiluje o pravdivé sebezpoznání, může se již v době mládí stát svobodnou osobností, která se díky Boží lásce dokáže přijímat i se svými nedokonalostmi a která přestává utíkat sama před sebou. K tomu, abychom k takovému stavu sebezpoznání a svobody došli, pomáhá pravidelné zpytování svědomí, porovnávání svého života s evangeliem, reflexe vlastního směřování a pohnutek, bdělost a vyhýbání se situacím svádějícím ke hříchu. Důležitá je také osoba duchovního vůdce, která s mladým člověkem soustavně pracuje a na kterou se může s důvěrou obrátit v případě obtíží a pochybností. Právě duchovní vůdce pomáhá mladému člověku naučit se rozlišovat, poznávat své hřivny, své výšiny i stíny. To vše musí mladý člověk poznat, aby mohl sám sebe přijmout a pravdivě usilovat o objevení svého jedinečného poslání v Božím plánu.

V dnešní době, ve které došlo k významnému snížení nároků na mravnost ve veřejné sféře, je pro mladé mnohem snazší nechat do svého života nepozorovaně proniknout nežádoucí prvky. Práce na sobě znamená také snahu stále jemněji rozlišovat a schopnost pojmenovat věci pravými jmény. Pravý růst předpokládá přiznat si hřích, nevymlouvat se na okolnosti či „mravy doby“. Zaujmout postoj, litovat toho, co se

²⁰⁶ *Apoštolský list Svatého otce Jana Pavla II. mladým lidem celého světa u příležitosti Mezinárodního roku mládeže*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1985.

²⁰⁷ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 56.

nepodařilo, vyznat se a přijmout od Boha dar odpuštění ve svátosti smíření. Bez dříve zmiňovaného postoje „ano, ano – ne, ne“ nelze sloužit pouze jednomu pánu (Mt 6,24). Jak si všímá Mark Hart, „Kostely se vyprazdňují, protože kde není hřích, není potřeba ani Spasitel.“²⁰⁸ Zároveň zdůrazňuje, že cílem „křesťanského života je ale něco mnohem víc než jen přestat s destruktivním nebo hříšným chováním. Cílem je odevzdat se Bohu. Když se takto odevzdáme, získáme milost, abychom opustili sobecký život a začali žít nesobecky.“²⁰⁹ Tímto směrem také směřuje Ježíšova výzva k tomu, abychom se stali novými lidmi, novým stvořením. Někdy je k takovému obratu potřeba nečekaný životní otřes. Pokud sami na sobě pracujeme a snažíme se osobně setkávat s Bohem, může mít naše obrácení mnohem klidnější průběh. Velkou posilou pro budování osobního vztahu k Bohu a setrvání ve správném směru je také pravidelné přijímání svátostí, které je v křesťanství druhem péče o nesmrtelnou duši.

Hart také připomíná, že již od okamžiku našeho početí má pro každého z nás Bůh zvláštní povolání, ve kterém můžeme nalézt radost a naplnění. A přidává povzbuzení: „Nebojte se, že nebudete šťastní ve vašem povolání nebo že vás vaše povolání povede na místa, kam byste se sami nikdy nechtěli dostat, raději žasněte nad tím, že Bůh připravil povolání speciálně pro vás.“²¹⁰ Vždy je potřeba usilovat o nalezení této vlastní cesty. Pokud se člověk vydá snazší cestou pouhé nápodoby cesty někoho jiného, může přijít o naplněný život. Strach z neznáma a nejistota se dá překonávat důvěrou v Boží vedení a přítomnost. Pomocí na cestě je též studium Bible a církevních dokumentů a snaha podle nich žít – právě jejich uvádění do praxe a osobní prožitek totiž napomáhá jejich hlubšímu pochopení.

Snaha o pravdivé sebepoznání a čistotu života je často komplikována různými negativními vnějšími vlivy, se kterými se mladí setkávají například v médiích, na internetu, ve veřejném životě či v počítačových hrách (útoky na lidskou důstojnost, neúcta k lidem a životu, násilí, pornografie, kult těla aj.). Proto je důležité, aby mladí i jejich rodiče dobře vybírali to, co nechávají pronikat do své blízkosti a snažili se svůj život naplňovat pravidelnou modlitbou, krásou, přírodou, kvalitním uměním a hudbou, ale i chvílemi ticha a rozjímání a upřímnými mezilidskými vztahy. Stále významnější roli hrají také média, proto Druhý vatikánský koncil vyzývá: „Příjemci, zejména

²⁰⁸ HART, Mark. *Crash test. Narazit na Boží lásku*. s. 10.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 19.

²¹⁰ Tamtéž, s. 33.

mladší, ať dbají, aby si osvojili míru a sebekázeň při užívání těchto prostředků. Mimoto ať se snaží důkladněji porozumět tomu, co vidí, slyší a čtou.²¹¹

Mládí je zároveň dobou, kdy by se člověk měl naučit rozeznávat rozsah své odpovědnosti a pracovat s tím, že člověk se ve své podstatě stále nachází v situaci určité ambivalence, stále musí vše znovu promýšlet a zvažovat a nacházet vhodná řešení. Šťastní jsou ti z mladých, kteří měli před sebou rodiče, kteří jim byli vzorem a vybudovali v nich kvalitní křesťanský základ. Ti pak začínají utvářet svou budoucnost s jistotou, že každý problém má své řešení, i kdyby to měla být jen trpělivost, modlitba či přijetí dané situace. Pokud se jim dostalo prožitků Boží přítomnosti, dokáží zvládat i chvíle vyprahlosti a duchovní pouště. Někdy k člověku patří i pocit bezmoci či bezradnosti, ale pokud dokáže svou naději složit v Hospodina, nemusí si zoufat (2K 4,8).

Ve vztahu k vlastnímu životu by zejména mladí neměli upadat do pocitu bezmocnosti vůči vlastnímu životu či chybám, ale vytyčit si jasný cíl a vyprošovat si Boží pomoc pro uskutečnění potřebných změn. Dobrý život začíná u schopnosti sebeovládání a schopnosti změnit to, co se ukáže jako negativní a škodlivé pro růst v dobrém. Jak vzkázal Jan Pavel II. mladým, „„Spasit svou duši“ je plod sebevýchovy.“²¹² Schopnost sebevlády a překonávání překážek zároveň pomáhá utvrzovat to, kým jsme a dává zažívat radost z toho, že svůj život ve spolupráci s Duchem svatým opravdu vedeme, a nenecháváme se pouze vléci okolnostmi a touhami. Vlastním dobrým příkladem pak mohou být mladí sobě navzájem inspirací a onou solí země.

Mládí je také obdobím nacházení svého já jakožto mužského nebo ženského. Dítě již od malička vnímá sebe v těchto kategoriích, avšak v období dospívání mladý člověk čelí nové výzvě související s postupným přijímáním role dospělého, která je většinou spojena s určitými stereotypy chování a jednání, nároky a úkoly. V katechismu se dočítáme, že „Bůh stvořil člověka jako muže a ženu, oba se stejnou osobní důstojností, a vložil do jejich přirozenosti povolání k lásce a společenství. Každý člověk má přijmout svou vlastní pohlavní identitu, uznat její důležitost pro celou osobu,

²¹¹ Dekret o společenských sdělovacích prostředcích, Čl.10.

²¹² Apoštolský list Svatého otce Jana Pavla II. mladým lidem celého světa u příležitosti Mezinárodního roku mládeže. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1985, s. 38.

specifičnost a vzájemné doplňování.²¹³ Pohlavní identita je tedy součástí vlastní identity jako celku, a je proto velmi důležité, aby rodiče svým dětem pomáhali už od mladého věku objevovat to krásné, co mužská a ženská identita obnáší, a zároveň je připravovali na přijetí úkolů, které se k ní vážou. V tomto hraje podstatnou roli vzor rodičů, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole. Velmi důležitá je přítomnost nejen matky, ale i otce. Problémem je zejména to, že otcové dnes často dlouho pracují, takže zbývá méně času na společné aktivity s dětmi, což vede k určitému odcizení. Namísto „vztahu, tj. „být s otcem“, musí chlapec přijmout pouze identifikaci s ním, tedy „být jako on“²¹⁴ a svou identitu budovat na negativní identifikaci s matkou, tedy vyhraněním se vůči ní. Jak říká Guy Gilbert: „Nezáleží na tom, zda je otec inženýr, nebo dělník. Důležitá je přítomnost, to, že je se svými dětmi. Protože čas, který máte pro výchovu dítěte, patnáct až dvacet let, se už nikdy nevrátí. Smůla, zrovna v té době se vám v práci mimořádně daří a vy stoupáte po kariéerním žebříčku.“²¹⁵

Vztahová oblast v době dospívání představuje zvláštní výzvu. Je to období nového objevování sebe sama i druhých, které s sebou přináší někdy až bolestnou nejistotu ohledně své hodnoty a učení se novému zacházení se vztahy i vlastním tělem. Mladý křesťan nově zkoumá také svůj poměr k Bohu a víře, který též prochází proměnou – buď se může stát ještě pevnější oporou nebo je odvržen jako nepotřebný. Zpravidla přicházejí také první lásky, které mohou přinést mnoho krásného, jsou-li prožívány čistě, nebo také velká zranění, která někdy přetrvávají po celý život. I proto je velmi důležité včasné postupné poučení v rodině o „důstojnosti, úloze a praxi manželské lásky, aby [mladí] nabyli úcty k čistotě a mohli v příhodném věku po čestně prožitém období zasnoubení vstoupit do manželství.“²¹⁶ Pokud toto není zanedbáno a mladí mají v základních rysech vyjasněný postoj k věcem intimity už před nástupem puberty, může jim to velmi pomoci v době dospívání, která bývá plná nejistoty, drobných emocionálních bouří a zmatenosti nad proměnami, kterými prochází jejich tělo, vnímání, myšlení i vztahy. Zdárnému zvládnutí tohoto období může velmi pomoci také pěstování ctnosti čistoty a umírněnosti, které však nesmí být chápány jako „postoj potlačování, ale jako průzračná bdělost nad přijatým darem, který je vzácný a bohatý ... Čistota je tedy ona „duchovní síla, která dovede chránit lásku proti nebezpečí

²¹³ KKKC 487

²¹⁴ JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita*, s. 21.

²¹⁵ GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*, s.15.

²¹⁶ Papežská rada pro rodinu. *Lidská sexualita: Pravda a význam*, čl. 94.

bezuzdného sobectví a agresivity a vede k jejímu plnému rozvinutí“.²¹⁷ Pouze vztah, který je provázen čistotou a sebekázní, totiž může vést k hlubokému vzájemnému poznávání, které je základem pevného vztahu. Ne vždy ale musí být takové poznávání zakončeno manželstvím, někdy mladý člověk rozpozná například své povolání k zasvěcenému životu. Je třeba říci, že ani tento stav neznamená zřeknutí se lásky, ale její rozvinutí jiným směrem. Jak si všímá otec Balík, dospívání „má své etapy, kterými je důležité postupně projít. Nejprve se jedná o vytvoření vlastní identity a integrity své osobnosti, a teprve pak intimity.“²¹⁸

Pro utváření identity a integrity je velmi potřebná konfrontace a stále upevňování. Důležité je proto i to, aby mladí měli možnost potkávat své vrstevníky, sdělovat si své názory, učit se budovat lidské vztahy, sdílet, vymezovat se vůči názorům druhých, mluvit o svých hodnotách, společně prožívat školu, víru a vůbec celé toto období intenzivního poznávání a utváření sebe sama. Měli by zároveň zachovávat úctu k rodičům s vědomím vděčnosti za výchovu a jejich úsilí, i když se třeba neztotožňují se vším, co od nich přijali. V neposlední řadě by měli věnovat stálou pozornost svému duchovnímu růstu a pěstování vztahu k Bohu tak, aby se již v mladém věku naučili žít svou svobodu s odpovědností, vědomím následků, a také ve vztahu k věčnosti, která začíná vlastně již dnes. Kéž jim nikdy neschází „odvaha být zcela sám sebou, jednotlivým člověkem, stojícím sám přímo před Bohem, sám v tomto nesmírném vypětí a ohromné odpovědnosti.“²¹⁹

3.1 Shrnutí

Dospívání je obdobím, kdy se míra autonomie začíná dovršovat a mladý člověk postupně přebírá plnou zodpovědnost za své jednání. On sám se zamýšlí nad tím, kým je a kým by si přál být. Je to období pokládání základů budoucího života a vlastního směřování a také doba upevňování základního rozhodnutí. V křesťanském kontextu bude mít nalézání vlastní identity nejen v tomto období podobu procesu, který je dynamický (tvořivost vůči sobě samému, spoluúčast na stvoření) a dialogický (živá odpověď na Boží iniciativu). Dospívání je také obdobím plným intenzivních otázek, kterými se člověk dostává k sobě. Přestože vlastně až do smrti zůstává nehotovým, jsou

²¹⁷ Papežská rada pro rodinu. *Lidská sexualita: Pravda a význam*, čl. 7.

²¹⁸ BALÍK, Jan. *Máš na víc*, s. 78.

²¹⁹ KIERKEGAARD, Søren. *Nemoc k smrti*. In: *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993, s. 119.

odpovědi na tyto otázky podstatné, protože pomáhají získat pocit větší jistoty a zakotvení při hledání vlastního povolání a místa v životě.

Integrální křesťanská výchova poskytovaná od dětství může v tomto zásadním období mladému člověku velmi pomoci. Přispívá ke schopnosti přijímat ambivalentnost života, a také sám sebe se svými výšinami i nedokonalostmi. I přes pochybnosti a potřebu nového vlastního zdůvodnění přijatých hodnot a řádů může být mladý křesťan nesen vědomím celkového smyslu a toho, že se vždy může spolehnout na Boží milost, která ho povede i ve chvílích temnoty. Vypěstovaný postoj ctnosti a výchovou živená snaha žít podle evangelia mohou velmi přispět k zdárnému zvládnutí dospívání i následného života s jeho výzvami.

4. Překážky a chybné vzorce výchovy

Kdo milují tvůj Zákon, mají hojný mír, žádné překážky je nesrazí! (Ž 119,165)²²⁰

4.1 Nesprávný poměr mezi vychovatelem a vychovávaným

Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, výchova je nesena z velké části vztahem mezi vychovatelem a vychovávaným. Vychovatel je tím, kdo utváří prostředí a atmosféru výchovy. On sám je v této činnosti ovlivněn tím, jak k němu jeho rodiče přistupovali a zda zažil lásku a přijetí, do výchovy pak promítá své životní zkušenosti a vnímání světa. Stejně jako každé dítě i každý vychovatel je jedinečná osobnost, která má své silné stránky a svá omezení. Proto i překážky výchovy mohou být různého charakteru.

Je velmi šťastné, pokud má dítě za rodiče dospělou a vyrovnanou osobnost, která věnovala čas sebepoznání, práci na sobě a své víře, má jasno v hodnotách, které může dál předávat, dokáže dítěti stanovit vhodné hranice a být vzorem hodným následování. To je však ideál, který se často nepotkává s realitou. Jedním z častých problémů je, že sami dospělí často mají pocit nezařazenosti, bezradnosti a neukotvenosti ve vlastním životě, který vyrůstá z absence pevných a přehledných vztahů v dětství.²²¹ Pokud dospělý sám není ukotven, těžko může dát dítěti pocítit důvěru ke světu a pevný a bezpečný řád. Matoucím dojmem může na nevyhraněného rodiče působit také široká nabídka výchovných konceptů a dostupné literatury, které si však často protirečí. Přesto, jak zdůrazňuje Kaplánek, není možné rezignovat na požadavek výchovy ke „správnému jednání“ – v každé společnosti totiž „existuje konsenzus v řadě základních etických otázek. Proto nelze výchovu ke správnému etickému úsudku ignorovat a alibisticky to zdůvodňovat pluralitou ve společnosti“.²²² K základní orientaci mohou posloužit mravní zásady obsažené v křesťanské a přirozenoprávní tradici evropského myšlení a platná legislativa, představující určité mravní minimum.

Dalšími problematickými oblastmi jsou přejaté negativní vzorce výchovy, které dnešní rodiče sami zažívali jako děti a nebyli schopni se od nich oprostit. Obzvláště

²²⁰ Překlad podle Bible21.

²²¹ SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži*, s. 23.

²²² KAPLÁNEK, Michal. *Výchova v salesiánském duchu*, s. 51.

obtížná je situace v případě těch, kdo se setkávali v dětství se sociálně patologickými jevy a podle nich utvářeli své pojetí normality. Negativní chování, které dítě poznamenává, však nemusí mít jen podobu domácího násilí, alkoholismu a podobných jevů. Jsou i mnohem subtilnější projevy. Mnozí autoři si všímají, jak těžké následky může mít už jen to, pokud je dítěti stále opakováno, že je neschopné a že z něj nikdy nic nebude. Rodiče a učitelé si často neuvědomují, že taková „proroctví“ mohou silně poznamenat pocit sebepřijetí a vlastní hodnoty dítěte.

Výchovu a předávání víry dítěti může ztěžovat také špatné pochopení a uchopení víry a Boha. Jak již bylo zmíněno v jedné předchozích kapitol, pokud rodiče dítěti nezprostředkovávají zkušenost Boha jako milujícího Otce, ale spíše jako trestajícího a nevyzpytatelného kontrolora, který kriticky sleduje každý jeho krok, může to u dítěte vést k úzkosti a nejistotě. Na vnímání postavy Boha má však také vliv chování rodičů samotných – pokud dítě například vyrůstá ve velmi přísné rodině, kde jsou rodiče silnou autoritou, ale nezažívá zde pocit přijetí a lásky, je pravděpodobné, že i jeho vnímání Boha bude podobné. Taková víra pak ale neslouží k obohacení a pocitu vlastní hodnoty, ale podává pokřivený obraz, který se vyznačuje spíše strachem ze selhání a spoutaností. Je tedy velmi důležité, aby rodiče reflektovali svůj vztah jak k vlastním rodičům, tak k víře a snažili se prostřednictvím soustavného hledání a vzdělávání dojít k pravdivému poznání Boha a církevní nauky tak, aby dětem mohli předávat víru jako vzácný dar a nikoli jako strašlivé břemeno.

Avšak i vzdělaný vychovatel se dopouští chyb. Jednou z nich může být, že pod vlivem studia nabude dojmu, že všemu rozumí a je neomylný. Takový člověk může odmítat o věcech s dětmi i jinými lidmi diskutovat a projevovat aroganci vůči těm, kdo jsou slabší nebo méně znalí ve věcech víry. Důležitý je také duch evangelia – druhé je třeba formovat nejen věděním, ale i láskou a otevřeností. Jak je psáno v listu Korintským: „Poznání však vede k domýšlivosti, kdežto láska buduje“ (1K 8,1).

Velkou výzvou vychovateli je také správné zacházení s mocí. Pro rodiče bývá obtížné vyrovnat se s postupnou ztrátou kontroly, když dítě roste. Někteří rodiče „obětují lásku své potřebě kontroly a nadvlády nad svými dětmi; jsou pak odměněni tím, že děti vyrůstají s přehnaným strachem z budoucnosti.“²²³ Je tedy třeba, aby rodiče upřednostnili zájem dítěte a přijali, že děti se potřebují učit zacházet se svým životem, přijímat odpovědnost, čelit výzvám. Děti vždy vychováváme pro svět a naším úkolem

²²³ Peck, M. Scott. *Nevyšlapanou cestou*, s. 19.

je připravovat je na samostatné rozhodování a jejich jedinečné poslání, které dostaly od Boha. Je tedy potřeba nacházet rovnováhu mezi blízkostí a péčí a respektem k jinakosti a svébytnosti druhého.²²⁴ Zejména by rodiče měli opustit veškeré snahy dosáhnout toho, aby děti naplňovaly ambice, které oni sami nebyli schopni uskutečnit. K důstojnosti osoby patří její svoboda, povolání a místo v Božím plánu, nikoli v plánu rodičů.

Chybným poměrem mezi rodiči a dětmi je ale i opačný extrém, tedy pokud rodiče nevystupují jako zodpovědná autorita a nevychovávají. Pokud chybí pravidla a požadavky, dítě bude do života vstupovat nepřipraveno. Zdařilost života úzce souvisí s kázní a odpovědností, a pokud se v rodině těmto postojům nenaučí, bude pro ně nalézání cesty těžší. Zároveň je třeba vždy dbát, aby nároky na dítě byly přiměřené věku a stupni vývoje dítěte a nebyly nadměrnou zátěží.

Protože se děti zpočátku učí zejména nápodobou a vlastně celé mládí mají rodiče před očima, je potřeba, aby oni sami byli ukázněni a důslední, a tím zároveň dětem dodávali jistotu a jasné směřování. Mladý člověk potřebuje oporu, radu a náklonnost. Tam, kde toto chybí, vina „za jeho selhání neleží pak výhradně na něm samém, nýbrž zčásti také na těch, kteří byli zodpovědni za jeho morální výchovu nebo mu odepřeli svou náklonnost.“²²⁵ Avšak zároveň každý nese odpovědnost za vlastní jednání, neboť i rodiče jsou povoláni u svých dětí „svědomí vychovávat, a ne je nahrazovat.“²²⁶

Dvěma výraznými problémy dnešní doby jsou nedostatek času, který často vede k omezení výchovy na nedostatečnou míru, a také ztráta vědomí hříchu nebo jeho zlehčování. Tváří v tvář světu, který zdůrazňuje požitek, nevázanou svobodu a seberealizaci, je potřebnější než dříve dětem věnovat dostatek času a promýšlet, co jim sdělujeme a jestli nezlehčujeme to, co je důležité pro jejich život a spásu. I rodičům platí slova proroka Izaiáše: „Běda těm, kdo říkají zlu dobro a dobru zlo“ (Iz 5,20). V kontextu dnešního častého přístupu, který klade důraz na Boží milosrdenství beze zmínky o nutnosti vlastního přičinění a určitého posunu v chápání Boha můžeme též připomenout slova Larry Fowlera: „*Kamarádství* s Bohem není počátek moudrosti; bázeň ano.“²²⁷ Nedostatek úcty a kázně se jinak přenáší i do vztahů k rodičům a ostatním lidem, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách. Jak je řečeno v *Amoris*

²²⁴ PELCOVÁ, Naděžda; SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*, s. 31.

²²⁵ *Život z víry*, s. 58.

²²⁶ AL 37

²²⁷ FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa*, s. 84.

Laetitia, být laskavý a „trpělivý neznamená nechat se sebou zle zacházet nebo snášet projevy fyzické agrese nebo dovolovat, aby s námi lidé jednali jako s věcí.“²²⁸

Na závěr je třeba připomenout Šoltézovo pojetí výchovy jako dorozumívání mezi vychovatelem a vychovávaným.²²⁹ Lze říci, že snad největší překážkou výchovy je, pokud se tyto dvě osoby mívají a nedokáží najít společné naladění, řeč, jejíž prostřednictvím by byly schopny důvěryplného vztahu, porozumění a sdílení. Nacházení takového dorozumění i přes všechny odlišnosti ve vnímání, citění a potřebách, to je stálý a někdy těžký úkol, na kterém může ztroskotat celá výchova.

4.2 Finkovy antinomie výchovy ve vztahu ke křesťanské výchově

I pro samotného vychovatele s sebou výchova přináší četná dilemata, zvláště pokud se snaží výchovnou situaci hlouběji promýšlet. Uvědomuje si, že i on sám se stále proměňuje a přestože se snaží vychovávat podle svého nejlepšího svědomí a společností přijímaných norem, mohou se v budoucnu jeho představy a názory ukázat jako mylné. Také vidí, že dítě má vlastní vůli a do života si přináší něco svého, své chápání a potřeby, svůj úkol, své jedinečné bytí. Zároveň je znejistěn i tím, že zatímco se dříve předpokládalo, že dítě se prostě přizpůsobí rodičům a společnosti a vychovatel mohl stavět na určité kontinuitě hodnot a tradic a na jasně definované morálce, dnes je tomu pro mnohé rodiče a vychovatele zcela jinak. Zejména pokud jim jejich vlastní rodiče nepředali jasné a zdůvodněné hodnoty a postoje, může být pro ně obtížné najít jistotu v tom, které hodnoty jsou ty správné, ke kterým by měli své děti vést.

Eugen Fink nabízí zajímavou reflexi vychovatelské činnosti v podobě svých antinomií výchovy²³⁰. Zároveň má za to, že je zcela nezbytné „znovudotázání smyslu a podstaty výchovy“, neboť výchova není možná bez axiologického a ontologického zakotvení.²³¹ A právě takové zakotvení může nabídnout křesťanská víra.

První z Finkových antinomií vychází z otázky, zda a do jaké míry má vychovatel či rodič vůbec nárok snažit se tvárnit životní orientaci vychovávaného

²²⁸ AL 67

²²⁹ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 97.

²³⁰ PELCOVÁ, Naděžda; SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*, s. 22-23.

²³¹ PELCOVÁ, Naděžda. *Paradigma výchovy. Filosofie výchovy podle Eugena Finka*, s. 58.. In: *Hodnoty a vzdělání. Sborník prací kolektivu autorů katedry filosofie a sociálních věd PedF UK*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997.

prostřednictvím svých vlastních hodnot a způsobu života. Člověk je bytost nehotová a zejména v počáteční fázi života potřebuje výchovu a vedení. Zároveň však potřebuje, aby byl citlivě veden na své vlastní cestě a nikoli aby byl tvárněn, někdy i násilím, k obrazu vychovatelově. Fink hovoří o výchově jako o zrození nového, tedy nikoli pouhé nápodobě učitele, jako o *obratu z nouze*, kde nouzí je život sám.²³² Nemělo by tedy jít o manipulaci s vychovávaným, ale usměřování jeho svobody, o jeho vedení, v našem případě vy-vádění k nejvyššímu Dobru a vlastnímu úkolu, tedy o křesťanské *educatio*. Výstižně o situaci výchovy mluví Radim Palouš:

O vychovávaného chovance (žáka) ve výchově jde, avšak ne na ten způsob, že by se jeho osobnosti něco přidávalo či něco ubíralo, nýbrž aby on sám hledal, aby našel a tloukl, aby mu bylo otevřeno (*Mt 7,7–8*); má se vzdát sám sebe, vzít na sebe svůj kříž a následovat (*Mt 16, 24*) ... Je omylem stavět do popředí křesťanské výchovy *osobnost* vychovávaného, neboť první místo zaujímá přece Bůh a jeho vůle; vychovávaný má dát své síly k dispozici této vůli a dobře spravovat své hřivny.²³³

Překonání této antinomie tedy předpokládá velkou disciplínu jak u vychovatelů, po nichž se požaduje, aby do budoucnosti vychovávaného nepromítali své představy a očekávání, aby „nechtěli budoucnost dítěte „vlastnit“, ale pouze otevřeli okna, aby k němu mohla volně proudit.“²³⁴ U mladých je potřeba, aby se naučili užívat zodpovědně svou svobodu a otevřeli se hledání vlastní cesty a snaze o nalézání pravých hodnot.

Druhou antinomií představuje moc a bezmoc vychovatele. Na jedné straně stojí jeho autorita, životní zkušenosti, schopnosti a vychovatelské snahy, na druhé straně se projevuje určitá bezmoc nad výsledkem výchovy a nepřenositelnost těžce nabytých zkušeností vychovatele. Právě na nepředvídatelnosti výsledku výchovy se také ukazuje podstata křesťanské výchovy: „Je v podstatě jenom svědectvím, jenom odkazem k Bohu, který v Kristu sám nové činí všecko. Je nedokonalým svědectvím všelijak omylných a hříchem porušených lidí.“²³⁵ Naše svědectví tak není nikdy zcela jednoznačně srozumitelné a čisté, může být zakaleno strohostí, umíněností, slabostí. Nikdy si nemůžeme být jisti, jak bude naše svědectví přijato. Zároveň Šoltéz poukazuje

²³² PELCOVÁ, Naděžda. *Paradigma výchovy. Filosofie výchovy podle Eugena Finka*, s. 58-59.

²³³ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*, s. 278.

²³⁴ SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži*, s. 105.

²³⁵ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 153.

na to, že není „rodičů, kteří by neměli čeho litovat a neměli činit pokání. Právě našeho upřímného pokání si může Bůh svým časem použít, aby splnil, co zaslíbil.“²³⁶

Křesťanský vychovatel získává tu výsadu, že smí důvěřovat Božímu vedení tam, kde si on sám neví rady. Je si vědom, že musí dávat prostor Božímu působení a plánu a ponechávat vychovávanému prostor, aby se učil ze svých chyb, nacházel sám sebe a učil se zodpovědnému vztahu k životu. Vždy je nakonec na vychovávaném, jaký zaujme postoj k tomu, co mu bylo nabídnuto. Avšak i když se mladý vydá po jiných stezkách, než by si vychovatel přál, nebo dokonce sejde z cesty, je křesťanský vychovatel i přes smutek nad nezdarem nesen důvěrou v Boží vedení – ví, že na situaci není sám a že je zde někdo, kdo má větší moc než on. Snad i takového rodiče se týká to, co uslyšela od biskupa svatá Monika, když se snažila jej přesvědčit k tomu, aby promluvil se svatým Augustinem a odvrátil ho od bludů: „Jdi, neboť, jako že žiješ, státi se nemůže, aby syn takových slzí zahynul!“²³⁷ Výchova je věcí budoucnosti a je možné, že se naše snažení projeví teprve o mnoho let později, až mladý dospěje k pochopení toho, co se mu výchova snažila předat. Velmi prospěšná je v každém případě přímluvná modlitba rodičů za děti a jejich životní cestu – jak někdo řekl: „Pokud s člověkem nelze mluvit o Bohu, mluvíte s Bohem o tomto člověku.“

Třetí antinomií je fakt, že člověk je až do své smrti nehotovou bytostí. Osobnost vychovatele i vychovávaného se stále učí, utváří, přehodnocuje to, s čím se setkává. I vychovatel je nakonec sám vychováván novými situacemi a setkáními. Výchovu každého člověka v mládí by měla následovat sebevýchova rozvíjená po celý život. Takovou sebevýchovu lze spatřovat i v životě podle Evangelia, ve kterém křesťan stále usiluje o lepší poznání sebe sama a svého životního úkolu, uloženého Bohem, a snaží se svůj život uvádět stále do většího souladu s příkladem Krista. Tento životní postoj se pak snaží předat svému potomstvu. Vychovatel a vychovávaný mohou být jeden druhému velkým vzájemným obohacením, ale i kamenem úrazu, pokud se nedokáží dorozumět nebo pokud do vztahu vstupuje pokrytectví, které mladí dokáží velmi rychle odhalit a někdy i zesměšnit.

Čtvrtou antinomií je napětí mezi obecnými nároky dané společností a kultury a jedinečnou individualitou vychovávaného. Každý člověk přichází jako jedinečná a neopakovatelná bytost a je záhy konfrontován s tím, že musí obětovat jistou část své svobody tomu, aby byl schopen zařadit se do společnosti a přijmout za své některé její

²³⁶ Tamtéž, s. 154.

²³⁷ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*, s. 88.

nároky, včetně solidarity. Zároveň ale nelze výchovu chápat pouze v tomto kontextu – pro Finka výchova „musí plnit především svůj úkol, být sebeporozuměním člověka v jeho nedokonalosti, otevřenosti, v jeho svobodě.“²³⁸ Nemělo by tedy jít primárně o hledání cest ke splnění úkolů v rámci společnosti nebo individuálně lidských. I zde může křesťanství přispět svým důrazem na individualitu, která nachází své vyjádření a naplnění uprostřed světa vztahů. Vzorem rovnováhy mezi individuálním a obecným nám může být Desatero, které spojuje obě oblasti a jasně ukazuje směr na cestě životem ve svobodě Božích dětí.

Zejména učitelského povolání se týká pátá antinomie, která si všímá rozdílu mezi výchovou k lidství a pravé vzdělaností jakožto smyslu pro celek, a prostou kvalifikací pro budoucí povolání. Jak již bylo řečeno, častým problémem dnešní doby je právě důraz na kvalifikovanost a naopak opomíjení výchovy v její šíři, která má klíčový vliv na klima ve společnosti a její budoucnost.

Šestou antinomií je problém svobody, který úzce souvisí s možnostmi a mezemi výchovy. Ne vše v člověku lze formovat výchovou. Jak již bylo řečeno, dítě je nejen pasivním příjemcem, ale i aktivním partnerem v procesu výchovy, který si přináší něco svého, vlastního pouze jemu, určité preference, vnímání, potřeby, vlastní přirozenost. Jeho svoboda musí přitakat vychovatelově snaze. Člověk sám je „postaven před úkol dát si formu výchovou“²³⁹ a zabydlovat se ve světě. V křesťanském pojetí nejde výchova proti svobodě, naopak ji kultivuje a uznává ji jako součást důstojnosti lidské osoby, která je Božím obrazem.

4.3 Výchova a vnější vlivy

Výchova vždy probíhá v určitém prostředí. Zatímco prostředí rodinné mohou rodiče do značné míry ovlivnit, dítě začne brzy objevovat také širší vnější svět, nad kterým již nemají kontrolu. I tento svět je přes všechny negativní jevy, které do něj vnáší lidská porušenost hříchem, Božím světem, a proto je naším úkolem o něj pečovat a snažit se do něj přinášet více dobra.

Obzvláště v dětství a dospívání je velmi rizikové to, že svět utvářený dospělými a jejich cíli, které se často omezují jen na vlastní užitek, zřídka bere ohled na to, jaký vzor k následování dává mládeži a zda nenarušuje její mravní vývoj. Můžeme citelně

²³⁸ PELCOVÁ, Naděžda. *Paradigma výchovy. Filosofie výchovy podle Eugena Finka*, s. 65.

²³⁹ Tamtéž.

vnímat stálé posouvání hranic a bourání téměř všech tabu. Tak je divák či čtenář informačních webových serverů bez ohledu na věk vystaven dokonce i během dne nejrůznějším reklamám a odkazům na články, jejichž explicitnost co do obsahu a obrazového doprovodu by byla dříve nepřijatelná, nebo minimálně posunuta do doby po desáté hodině. Tato „otevřenost“ a snaha šokovat, se kterou se mladí běžně setkávají, může silně narušit jejich vnímání toho, co je normální, pokud se jim nedostane vysvětlení a pokud rodiče nevěnují pozornost tomu, aby u nich včas položili základy mediální a informační gramotnosti. Také je potřeba, aby se mladí naučili zaujímat odstup, dokázali čelit zvědavosti. Zároveň ale není možné uzavírat se před světem a snažit si vytvořit určitou vlastní „lepší“ realitu. Důležitou dovedností je zde kritické myšlení a schopnost odhalit a odmítnout to, co člověku škodí. Kdo si dokáže udržet vnitřní čistotu smýšlení, může být pak solí země a pomáhat stav věci zlepšit a budovat úctu k Božímu stvoření.

Jednou z překážek výchovy je také současné pojetí života, přijímané velkou částí společnosti – to klade důraz na osobní svobodu, zábavu, nezávaznost, možnost ihned uspokojit každou svou potřebu. Zde se pak ztrácí pevná struktura života a řád, ale také dlouhodobý horizont a celkový smysl, úcta k věcem a lidem. Jak upozorňuje Smolková²⁴⁰, v průběhu 20. století se společnost vymanila ze zaběhlých tradic a přístupů, které určovaly to, čemu říkáme normalita jednání a co bylo vnímáno jako obraz zdravého světa a zdravé společnosti. Dnešní realita se liší v tom, že „hlavní charakteristikou jsou deficity a my v podstatě přijímáme skutečnost, že naše děti jsou vychovávány v deficitních modelech jednání.“²⁴¹ Velmi problematické je, pokud děti a mladí nemají nikoho, kdo by se jim věnoval a uváděl věci na pravou míru. To se týká také oblasti sexuality, na kterou klade dnešní doba mimořádný důraz. Jak si všimá Šoltéz, nebezpečím je zejména „izolování pohlavnosti od ostatních projevů a potřeb života a povýšení pohlavnosti na základní potřebu života dospělých lidí a za vrchol naplnění života. Nejednou to připomíná dávné pohanské zbožnění tohoto pudu.“²⁴² Pokud je zde včasná a řádná výchova zanedbána, může se zájem o tuto oblast stát natolik intenzivním, že přehluší vše ostatní a člověka dovede ke spotřebnímu přístupu k druhým lidem. Ovšem i zde je třeba spolupráce vychovávaného, bez souhlasu jeho rozumu a vůle je výchova i v této oblasti bezmocná.

²⁴⁰ SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži*, s. 102.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 83.

Pro dnešní dobu je též typická reklama a vytváření jakési virtuální reality, která prezentuje „obraz svobodného a osvobozeného života, štěstí, harmonie a oproštění od tvrdé práce“²⁴³. Reklamy nabízí instantní řešení téměř každého problému – na vše, co se může stát, existuje jednoduchý a účinný prostředek. Avšak tato fiktivní představa vlastně popírá nutnost poprat se svými problémy a investovat energii do nalézání řádných řešení. Kam taková rychlá a zdánlivě bezpečná řešení, která nepočítají se zodpovědností člověka vedou, lze velmi dobře pozorovat například na obrovském nárůstu exekucí v návaznosti na malé rychlé půjčky.

Dnešní doba je dobou informačních technologií. To se projevuje také v tom, že velká část komunikace, která dříve probíhala tváří v tvář, je přesunuta do světa počítačů. To nemusí být nutně špatné, pokud i nadále existují v životě člověka reálné vazby a pokud si člověk dokáže udržet vnitřní integritu. Ve vztahu k identitě člověka však zprostředkovaná komunikace přináší zvláštní situaci – člověk může svým způsobem vystoupit ze sebe. Může vystupovat jako několik různých lidí, anonymně se účastnit diskuzí, může žít virtuální vztahy, ve kterých sám sebe může prezentovat takovým, jakým by si přál být, ale jakým ve skutečnosti není. Tyto hry na různé identity a domnělé osvobození od tíhy odpovědnosti, která zde díky nepřiznané totožnosti jakoby neexistuje, však mohou vést k vnitřnímu konfliktu a rozmělnění integrity člověka.

Dalšími problémy, které s sebou přinášejí informační technologie a které mají vliv i na tvorbu identity a výchovu, jsou například zrychlující se životní tempo, rychlý vývoj téměř ve všech oblastech, kterému člověk nemusí stačit, nevěrohodné informace prezentované jako ověřené, ohrožení soukromí osob, snadná dostupnost pro děti nevhodných obsahů nebo nebezpečí manipulace. To vše ovlivňuje naši volbu hodnot a rozhodování.

Na závěr je třeba zmínit ještě jednu kategorii překážek výchovy, a to těch, které přímo souvisí jednak s určitým rozporem mezi dnešní dobou a křesťanským viděním světa, na druhé straně pak s křesťanskou vlažností. V prvním případě Schillebeeckx používá termínu „nesoučasnost“ náboženství a světa.²⁴⁴ Dá se říci, že existuje určitá propast mezi kognitivními předpoklady náboženského vědomí a předpoklady okolního světa, který tvoří společensky dominantní prostředí a je sekularizovaný. V důsledku prestiže věd a technologie můžeme pozorovat posun od dřívějšího společenského

²⁴³ BAUER, Winfried. *Tyranie blahobytu*, s.62.

²⁴⁴ SCHILLEBEECKX, Edward. *Lidé jako Boží příběh*, s. 251.

„náboženského apriori“ k spíše „empirickému apriori“ v moderních společnostech.²⁴⁵ S tímto jevem také souvisí ona „nesoučasnost“ náboženství a světa, která ovšem neznamená nutnost urychleného přivedení křesťanství „k době“.²⁴⁶ Schillebeeckx si všímá, že v křesťanském náboženství tkví „nesoučasnost, jež patří k jeho podstatě, osvobozující nesoučasnost, jež by měla věřící činit právě tvůrčími pro změnu jak naší společnosti, tak našeho občanského srdce, našich myšlenkových schémat i našeho chování.“²⁴⁷ I nám platí výzva apoštola Pavla: „nepřizpůsobujte se tomuto věku, nýbrž proměňujte se obnovou své mysli, abyste mohli rozpoznat, co je vůle Boží, co je dobré, Bohu milé a dokonalé“ (Ř 12,2).

„Pravé příčiny obtížnosti křesťanské výchovy jsou především v tom, že není dosti výrazného křesťanského života ani v církvi a ve sborech“²⁴⁸, všímá si Šoltéz. Poukazuje na to, že má-li mít křesťanská výchova naději na úspěch, musí být víra v rodině odvážným zaměřením a duchovní cestou, být daleko více než jen soubor nauk a představ. Jen taková víra dokáže strhnout a zaujmout. Naopak velkým nebezpečím pro zdar křesťanské výchovy je pokrytectví – pokud dítě na hodinách náboženství nebo jinde uslyší o křesťanském způsobu života a doma se setkává s něčím zcela odlišným a povrchním, může tento rozpor vést až k zavržení víry jako takové a vnímání křesťanů jako těch, kdo něco jiného vyznávají a něco jiného žijí. Jsou to často nakonec křesťané sami, kdo křesťanství nejvíce poškozují v očích světa, když své náboženství neberou vážně a volí si pohodlné cesty, které ovšem nemají nic společného s následováním Krista.

4.4 Shrnutí

Křesťanský koncept výchovy vychází vstříc nejen vychovávanému v jeho svobodě a individualitě, ale i samotným rodičům, protože předkládá jasné hodnoty a směřování. Rodič, který sám nachází ve víře zakotvení a radost, nalezne v ní také ulehčení své vychovatelské role, protože se nemusí spoléhat jen na sebe, ale může si vyprošovat vedení Ducha Svatého, které pomáhá zvládat i zdánlivě nepřekonatelné překážky a vést děti správným způsobem i tam, kde se omezené lidské schopnosti dostávají do úzkých..

²⁴⁵ Tamtéž, str. 69.

²⁴⁶ Tamtéž, str. 251.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*, s. 103.

Ze strany rodičů je potřeba stálá bdělost nejen nad dětmi, ale i nad sebou samými, aby svým potomkům předávali nedeformovaný obraz Boha a vždy k výchově přistupovali s pokorou a otevřeností. Pro zdárný vývoj identity je potřeba hledět zejména na to, čím vychovávaný je a jaké je jeho přirozené směřování, nikoli na to, co by z něj chtěli rodiče mít. Úkolem rodičů je naopak to, aby svěřené dítě přiváděli k němu samému a pomáhali mu rozpoznat jeho specifické dary a životní poslání.

Dobře pochopená křesťanská výchova tedy může být ve vztahu vychovávaného a vychovávajícího přínosná pro obě strany – přináší zakotvení, které má své kořeny v transcendenci a pomoc v dilematech, která by jinak mohla vychovatele velmi trápit. Předpokladem takové výchovy je však odvážné a stále znova dosvědčované základní rozhodnutí pro Boha a život v Něm.

Závěr

Jak bylo ukázáno, křesťanská výchova dokáže prostřednictvím duchovně-mravní formace poskytnout dítěti a dospívajícímu kvalitní základ pro jeho budoucí rozvoj, dát mu pocit vnitřní jistoty a řádu, být oporou ve chvílích neúspěchu. Předpokladem uskutečnění dobré křesťanské výchovy je kvalita rodiče či vychovatele, dorozumění mezi vychovávajícím a vychovávaným, a také přijetí výchovných snah a obsahů ze strany vychovávaného, který je ve výchovném procesu vždy aktivním partnerem. Avšak proces výchovy se nikdy neodehrává v ideálních podmínkách, což je dáno také tím, že lidská přirozenost je porušena hříchem. S pomocí Boží milosti je však možné mnohé z překážek výchovy překonat.

Pokud rodiče berou křesťanskou výchovu vážně a usilují o pravdivý křesťanský život, pak je jedním z velkých přínosů výchovy v křesťanském duchu možnost vyrůstat v mravném prostředí s přehlednými vztahy a jasnými hodnotami, o kterých se nejen mluví, ale které jsou zároveň hodnotami žitými. Pevná identita rodičů je pak inspirací a oporou i pro identitu jejich dětí. Jsou to právě rodiče, kdo dětem nabízejí první podněty a vzorce, první stavební kameny jejich budoucí identity. Ta v křesťanském pojetí úzce souvisí také s životem podle evangelia a snahou „být jako Otec“. Na cestě k tomuto cíli mohou být nápomocny také kardinální ctnosti, které jsou obsaženy v podstatě křesťanského života. Statečnost je třeba k hledání pravdy i poznávání a přijímání sebe sama. Potřebujeme odvalu, abychom svůj život dokázali vést a nenechali se jím vláčet. Spravedlnost nás vede k tomu dávat každému, co mu patří – Bohu, druhým i sobě. Moudrost úzce souvisí s Boží bází a je inspirována působením Ducha Svatého v nás. K moudrosti vede také naše snaha o stále lepší porozumění víře, světu i sobě. Uměřenost vede k usebranosti, kázní a vnitřní svobodě. Tyto čtyři ctnosti doplňují ještě víra jako odpověď na Boží lásku a obdarování, naděje, která je postojem důvěry vůči Bohu a láska, která je základním postojem křesťana, který se projevuje ve vztahu k Bohu a bližnímu, ale i ve správném poměru k sobě samému.

Právě poměr k sobě samému je pro identitu i mravnost velmi důležitý. I zde je křesťanská výchova nápomocna - má být totiž utvářena jako integrální výchova celého člověka, vedoucí k nacházení plné důstojnosti ve všech jeho dimenzích. Zároveň je orientována ke spáse jako k životnímu cíli, ke kterému má člověk směřovat na základě svobodného rozhodnutí a vlastní aktivity. Identita sama je utvářena zpočátku

nápodobou a tím, co jsme přijali v dětství, později našim rozhodováním, uvědomováním si vlastní jedinečnosti a svých vlastností a vymezováním se vůči odlišnému. Proto jsou pro identitu podstatní také ostatní lidé a procovat na našem vztahu k nim je pro nás stálým úkolem. Samotné utváření identity je tvůrčí a má zároveň dialogický charakter živé odpovědi na Boží lásku. Samotná podoba identity se stále vyvíjí, ale zároveň by se měla vyznačovat určitou stálostí ve směřování a integritou, v jejímž pozadí rezonuje základní rozhodnutí pro dobro.

Konkrétnímu vnímání sebe sama může křesťanská výchova pomoci svým důrazem na jedinečnost a neopakovatelnost každého člověka, jeho nesmírnou hodnotu v Božích očích a jeho zvláštní poslání a místo ve světě. Taková výchova je nesena vědomím bezpodmínečné Boží lásky, která přijímá každého člověka i s jeho slabostí a nedokonalostí, zároveň však žádá odpověď v podobě úsilí o vlastní zdokonalování a následování dobra. Tímto vědomím přijetí může být mladý člověk posilován ve chvílích nejistot, obav, že na něm nezáleží či pocitu selhání. Víra dává perspektivu, ukazuje vše v kontextu celku života a posiluje člověka vědomím, že vše je v Božích rukách a vedeno podle Božího plánu, že veškerá tíha života neleží jen na něm samém a smí oprávněně doufat v Boží pomoc. Navíc v perspektivě věčnosti je relativizován tlak na úspěch v tomto světě, člověk je směřován k přemýšlení o věcech v horizontu smyslu celého života. To je obzvláště důležité v době dospívání, kdy se člověk rozhoduje pro své životní směřování a životní cíle. Právě křesťanská výchova by měla zasít jasné vědomí vlastního předurčení ve smyslu zvláštní cesty, kterou Bůh pro každého člověka připravil a kterou je třeba hledat. Jde tedy o vlastní cestu, která člověku přinese naplnění a pocit smysluplnosti a která mu umožní využít hřivny, které mu byly svěřeny. To předpokládá aktivní přístup k vlastnímu životu a zároveň pokoru, která dává prostor Božímu vedení a působení.

K nalezení tohoto poslání by měli dětem pomáhat i rodiče, což často znamená také nutnost odhlédnout od jejich vlastních plánů ve prospěch těch Božích. Při vedení dětí by rodiče měli být důslední a nastavit dětem přiměřeně věku a vývoji patřičné meze a postupně je vést ke kázni a sebeovládání. Vždy je důležité také rozumné a dětem srozumitelné zdůvodnění, proč se věci dělají určitým způsobem a ne jinak. Zároveň by měli být bdělí i vůči svému vlastnímu jednání, aby jejich výchova byla v souladu s jejich životem. Klíčovou pro výchovu je také osobnostní zralost rodičů a schopnost být pevným a orientačním bodem v životě dítěte. S tím souvisí také to, že by

rodiče měli mít co nejkonkrétnější představu o výchovných cílech a mít na paměti, že vše podstatné je třeba dítěti předat před dvanáctým rokem života.

Podceňovaným aspektem výchovy je často sebevzdělávání. Přitom je velmi důležité, aby se rodiče věnovali studiu Bible a církevních dokumentů. Tak mohou rozvíjet vlastní víru a její pochopení a pak ji předávat svým dětem ve smysluplném rámci a co nejryzejší podobě. Zkušenosti mnohých vychovatelů pak poukazují také na to, že dobrá znalost Bible, pěstovaná od dětství, pomáhá víře dodat trvalý charakter, který přečká i obtížné období dospívání. Rodiče sami ovšem nemohou dětem dát dar víry. Mohou však pěstovat jejich otevřenost a vnímavost k Boží přítomnosti a vedení Ducha Svatého a být jim vzorem opravdovosti, pravdivosti a důvěry v Boha, aby ony samy k Bohu později přirozeně přilnuly. Zároveň je třeba děti vést ke schopnosti samostatného myšlení a rozhodování, aby byly schopny svůj život smysluplně vést, kriticky uvažovat s vědomím celku situace a rozumně se rozhodovat. Součástí tohoto procesu je také prostor pro vlastní chyby a postupné uvědomování si, že utrpení a překážky jsou součástí života, že jsou sice obtížné, ale téměř vždy mají řešení, i kdyby jím mělo být prosté odevzdání toho, co je nad naše síly, do laskavých Božích rukou.

Někdy opomíjenou rovinou křesťanské výchovy je sexuální výchova. Její základy jsou pokládány už během prvních let života tím, co dítě může pozorovat u svých rodičů. Prepedeutikou pro pozdější věk dítěte by měla být postupná kultivace sebestřednosti dítěte, vedení k přiměřené kázni a sebeovládání, ale také to, aby sexualita nebyla vytrhávána z celku života. Neměla by být před dětmi znevažována, ani naopak příliš vyvyšována, nýbrž prezentována jako přirozená a krásná součást manželského života, která však má být nesena respektem ke druhému a k jeho i vlastnímu tělu. Nikdy nesmí jít proti důstojnosti člověka. Mladým může v dospívání mnoho obtíží ušetřit také ctnost čistoty, která vytváří klidnější prostředí pro ujasňování a uvědomování si vlastní identity včetně pohlavnosti a úkolů s ní spojenými. Čistota a kázeň jsou zároveň přínosem pro celou společnost, protože vedou k pevnějším manželstvím a rodinám, které jsou základními buňkami společnosti, přináší prosperitu, protože snahou partnerů v řádném manželství je zajistit rodinu, a v neposlední řadě vedou k vnitřní svobodě, která odstraňuje různá vnitřní pnutí, která mohou narušovat životní harmonii.

Nakonec jsou to sami mladí, kdo rozhodují o tom, kam bude jejich život směřovat, z čeho vytvoří svou identitu a jaké bude jejich základní rozhodnutí. Každý člověk byl od Boha nadán svobodou a autonomií, se kterou se musí naučit zacházet.

Výchova zde může mladým velmi pomoci, zároveň ale nedeterminuje to, jak se mladí sami rozhodnou žít. V určité chvíli rodiče přirozeně ztrácí veškerou kontrolu. Mohou však mladým stále pomáhat například přímluvnou modlitbou, a to i tehdy (nebo zvláště tehdy), když výchova nedopadla přes všechny snahy podle jejich představ. Zde se ukazuje, že podobně jako vlastně u všeho v našem životě, nemáme výsledek nikdy zcela v rukou – pro zdar výchovy se musí sejít vhodný vychovatel, otevřenost vychovávaného, dorozumění mezi nimi a pomoc Ducha Svatého. Jedině Bůh a spolupracující vůle všech zúčastněných mohou zaručit dobrý výsledek. Dokonce i když výchova nevede k očekávanému výsledku, lze vnímat jako pozitivní alespoň to, že výchova snižuje potenciální společenskou nebezpečnost člověka, který by byl bez ní dost možná ještě horším.

Zdá se, že nedostatkem mladých křesťanů a nových kněžských a řeholních povolání jsme vinni i my sami, kdo dnes tvoříme dospělou společnost a ujímáme se rodičovské role. Místo hloubky a vzorů dobrého křesťanského života často nabízíme pokrytectví a místo srozumitelného opodstatnění nároků víry nezřídka nastupuje spíše vnější nátlak. Často se setkáváme s laxností rodičů, jejich nepřítomností fyzickou nebo duchovní, s křesťanskou vlažností, s nedůsledností z pohodlnosti nebo s nedostatkem úsilí o nalezení společné řeči. Přitom jde o hodně – jde o budoucnost nejen našich dětí, ale společnosti jako celku. Tato doba nutně potřebuje vzory pravdivosti a kázně, potřebuje vychovatele, jejichž srdce plane a kteří dokáží zároveň ukazovat principy křesťanství v jejich síle a vitalitě tak, aby byly rozumem přijatelné i přes svou nesoučasovost s dnešním většinovým způsobem uvažování. Teprve pak je možné vytvářet tlak na změnu ve společnosti směrem k větší mravnosti a schopnosti sebeomezení ve prospěch sdílené solidarity. Výchova vždy začíná u rodiče samého a jeho vlastního dobrého života.

Vzpomeňme na závěr ještě jednoho mladého Josefa z knihy Genesis. I on byl jako dnešní mladí vystaven mnoha pokušením a navíc daleko od rodiny. Přesto byl schopen zachovat se čestně a uchovat si čistotu srdce za všech okolností. V tom mu jistě pomohla jeho výchova a schopnost přesného rozlišení dobra a zla, spolupůsobící s Boží milostí. Jednou z podmínek toho, abychom mohli naše děti i dnes takto vybavit pro život je obzvláště důležitá jedna věc – přiznat si existenci hříchu a umět jej přesně pojmenovat. Pokud se necháme strhnout dnešním způsobem myšlení a budeme zlo v jakékoli podobě zlehčovat, omlouvat a brát na lehkou váhu, pak veškeré ostatní výchovné snahy vyjdou naprázdno. Kde není uznán hřích, není třeba ani Spasitel a Boží

milost. Zde se pak křesťanská výchova stává bezpředmětnou. Nezapomínejme tedy, že jde nejen o tento život, ale i o celou perspektivu věčnosti – vychovávejme naše mladé pravdivě ve svobodě Božích dětí pro jejich poslání a pro nebe.

Seznam použitých zkratk

AL	<i>Amoris Laetitia</i>
CA	<i>Centesimus annus</i>
GE	<i>Gravissimum educationis</i>
GS	<i>Gaudium et spes</i>
KKKC	<i>Kompendium katechismu katolické církve</i>
KSNC	<i>Kompendium sociální nauky církve</i>
LG	<i>Lumen gentium</i>
VS	<i>Veritatis splendor</i>

Seznam použité literatury

- ALBERTI, P. *Světce Don Bosco*. Fryšták u Hol.: Salesiánský ústav „Don Bosco“, 1935.
- ARENDOVÁ, Hannah. *Vita activa neboli O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, 2007.
- ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1996.
- AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (I)*. Praha: Karolinum, 2007.
- AUGUSTINUS, Aurelius. *O Boží obci (II)*. Praha: Karolinum, 2007.
- AUGUSTINUS, Aurelius. *O pořádku*. In: SVOBODA, Karel. *Estetika svatého Augustina a její zdroje*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000.
- AUGUSTIN, Svatý. *Vavřincova příručka o víře, naději a lásce*. In: AUGUSTIN, Svatý. *Katechetické spisy*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2005.
- AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha: Kalich, 1990.
- BALÍK, Jan. *Máš na víc. Život je umění, kterému se učíme od mládí*. Praha: Paulínky, 2006.
- BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Olomouc: Votobia 1994.
- BUBER, Martin. *Já a ty*. Praha: Kalich, 2005.
- BAUER, Winfried. *Tyranie blahobytu*. Praha: Volvox Globator, 1997.
- DOBSON, James. *Láska a kázeň ve výchově dětí*. Praha: Návrat domů, 1997.
- FERRERO, Bruno. *Šťastní rodiče: křesťanská výchova podle Dona Boska*. Praha: Portál, 2004.
- FOWLER, Larry. *Výchova novodobého Josefa. Jak vychovat děti, které spoléhají na Boha*. Praha: Samuel, 2011.
- GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*. Praha: Portál, 2009.
- GRÜN, Anselm. *Moc nad bezmocí. Rozvíjet vědomí vlastní honoty*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- HART, Mark. *Crash test. Narazit na Boží lásku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada 2008.

- KAPLÁNEK, Michal. *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál, 2012.
- KIERKEGAARD, Søren. *Nemoc k smrti*. In: *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.
- KIERKEGAARD, Søren. *Okamžik*. Praha: Kalich, 2005.
- KOTHEROVÁ, Sylvie. Apostaze a udržení identity „oddaného“ mimo ISKCON. Problematika identity. In: LUŽNÝ, Dušan a kol. *Individualizace náboženství a identita. Poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern, 2010, s. 203-229.
- KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006.
- MALÝ, František. *Výchova v rodině*. Řím: Křesťanská akademie, 1973.
- MARX, Reinhard. *Kapitál. Plaidoyer pro člověka*. Praha: Academia, 2013.
- NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl třetí*. Praha: Leichter, 1949.
- NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. Díl čtvrtý. Druhý život*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1970.
- PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Řím: Křesťanská akademie, 1987.
- PECK, M. Scott. *Nevyšlapanou cestou. Nová psychologie lásky, tradičních hodnot a duchovního růstu*. Praha: Argo, 1996.
- PECHAR, Jiří. *Být sám sebou*. Praha: nakladatelství Hynek, 1995.
- PELCOVÁ, Naděžda; SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Praha: Karolinum, 2014.
- PELCOVÁ, Naděžda. *Paradigma výchovy. Filosofie výchovy podle Eugena Finka*. In: *Hodnoty a vzdělání. Sborník prací kolektivu autorů katedry filosofie a sociálních věd PedF UK*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997, s. 57-71.
- PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Hermann a synové, 1992.
- PLATÓN. *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000.
- PLATÓN. *Gorgias*. 4. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000.
- PLATÓN. *Charmidés, Lachés, Lysis, Theagés*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995.
- PLATÓN. *Prótagoras*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1992.
- PLATÓN. *Ústava*. 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.

- PLATÓN. *Zákony*. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2012.
- ROTTER, Hans. *Osoba a etika. K základům morální teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie. Příručka pro studenty*. Praha: Portál, 2005.
- SCHILLEBEECKX, Edward. *Lidé jako Boží příběh*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- SMOLKOVÁ, Táňa. *Na cestě od lilie k růži aneb Skutečná pedagogika začíná tam, kde se učitel učí přinejmenším tolik jako dítě*. Praha: MAITREA, 2008.
- ŠOLTÉZ, Štěpán. *Kristus a rodina*. Praha: Kalich, 1990.
- WEHMEIER, Sally a kol. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 7th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1998.

Církevní dokumenty:

- Apoštolský list Svatého otce Jana Pavla II. mladým lidem celého světa u příležitosti Mezinárodního roku mládeže*. Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1985.
- Druhý vatikánský sněm. Dokumenty*. Řím: Křesťanská akademie, 1983. (GE; GS; LG)
- Etický kodex křesťanského učitele*. Praha: ČBK, 2005 (pro vnitřní potřebu).
- Kompendium katechismu katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. (KKKC)
- Papežská rada pro rodinu. Lidská sexualita: Pravda a význam. Zásady pro výchovu v rodině*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
- Papežská rada pro spravedlnost a mír. Kompendium sociální nauky církve*. Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2008. (KSNC)
- Poselství svatého otce Benedikta XVI. k 28. světovému dni mládeže 2013*, In: Acta ČBK, roč.2013, č.8, Praha: ČBK 2013 (pro vnitřní potřebu).

Internetové zdroje:

- Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova. Modlitby [30.10.2017].
<www.jesuit.cz/old/?id=modlitby>.